

קונטרס

תורת האפיקורס

תשרי ה' אלפים תשע"ח

משלוח הערות והארות בפקס: 0732404935

או במייל 3350823@gmail.com

©

עימוד, עיצוב ושערים:

054-8415852

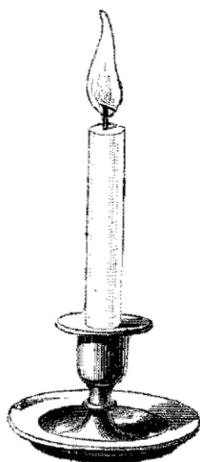
נר זכרון

הקונטרס נדפס לעילוי נשמת

רבי **אברהם זאב** בן רבי **שמואל אהרן** זצ"ל

עסק כל ימיו בגמילות חסדים בהצנע לכת, ביקר
חולים ועודד לבבות נשברים, קירב את הקרובים
והרחוקים, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, תמיד
צהלתו בפניו ומשמח לבבות נדכאים

נלב"ע י"ז תשרי א' דחומ"ס תשע"ג

נר זכרון

לעילוי נשמות

מו"ר אבינו הצדיק

ר' משה בן ר' יצחק אסרף ז"ל

נלב"ע כ"ד מנחם אב תשל"א

אמנו האשה הכשרה והחסודה

מרת עישה בת מרים ע"ה

נלב"ע ו' אייר תשס"ו

ת.ג.צ.ב.ה

הונצח ע"י בני המשפחה שיחיו

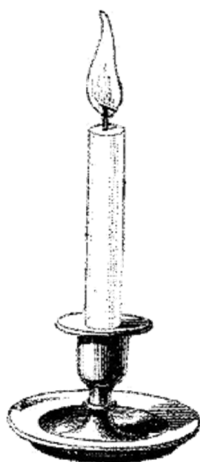
נר זכרון

לעילוי נשמת

הר"ר **זישא אהרן** בן הר"ר **עזריאל חיים** ז"ל

ומרת **חיה שרה מרים** בת **פסיה** ע"ה

גידלו את בניהם לתורה ויראת שמים וזכו לראות בנין
וחתנין רבנן.

~ תוכן הענינים ~

הקדמה קצרה	ט
פרק א מיהו אפיקורס	יז
פרק ב עונשו של אפיקורס	כח
פרק ג ביאור לשון אפיקורס	ל
פרק ד הטעם שביזוי ת"ח חמור כ"כ	לב
פרק ה בחומר ההנהגה עם מבזה ת"ח	לז
פרק ו גדר ת"ח שהמבזהו נחשב אפיקורס	מו
פרק ז המבזה ת"ח בדורנו	נב
פרק ח כמה פרטי דינים	נז
העתקה קצרה מכמה ספרים במילי דאגדתא	ס

❧ הקדמה קצרה ❧

יתברך הבורא שעזרני לסיים חיבור המברר גדרו ועונשו של אפיקורס בזמנינו, והנה אף שאין מטרת החיבור לקבוע הלכה, מ"מ יהיה בזה עזר לרוצים להיטהר לפני ה' לדעת את המעשה אשר יעשון.

הנה מאז ומעולם היה תואר אפיקורס סימן מובהק לבן בליעל שפרק מעליו עול התורה לגמרי, וכ"כ היה מגונה תואר אפיקורס, עד שכל הנקרא בשם זה היה למוקצה מחמת מיאוס, ובזמנינו זה שגבר כח הסטרא אחרא מאד (וגם מצד שני גבר כח הקדושה בריבוי ישיבות וכוללים ובני תורה), הצליח מעשה שטן שגם אנשים שומרי תורה ומצוות עלולים להיכשל בקלות בעניני אפיקורסות ממש.

והנה הסיבה לחילוק דורנו זה מדורות הקודמים, משום דבדורות הקודמים היה יקר מאד כבוד התורה וכבוד חכמי התורה, ולכן לא היה נמצא מי שיבזה לומדי תורה, רק אם פרק עול מלכות שמים לגמרי, אבל בזמן הזה שהושפל כבוד התורה עד לעפר ה"י, היא הנותנת שבקל יכול אדם להכשל במילי דאפיקורסות אפי' אם הוא מיושבי בית המדרש, ואדרבא אצל הרחוקים מהדת אינו מצוי כ"כ היום שיקראו אפיקורס [למעט רודפי הדת], משום דכידוע ס"ל לחזו"א שהחילונים בזמנינו המה תינוקות שנשבו [ואכמ"ל בשי' הפוסקים בזה]. ועי' להלן פרק ז'.

ואקוה שע"י כתיבת הקונטרס יהיה תועלת לחפצים לשוב אליו באמת, להבין חומר הענין ועונשו, ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונו בלבב שלם עם קבלה גמורה לעתיד שלא להקל ולזלזל בכבוד חכמי התורה והיראה.

והנה הכותב אינו איש רם ערך הראוי ומתאים לחנך את הדור, אך מ"מ לא נמנעתי מזה כי תחילת עסקי בהלכות אלו היה לאחר שהתבוננתי מהי ההשתדלות הרצויה להועיל לעצמי שלא אירש תרתי גיהנום, ונזכרתי בדברי מרן קדוש ישראל מסלנט זיע"א שאם למאן דהוא יש רפיון בענין מסוים שיעמיק חקר בלימוד הלכות הענין ההוא וזה ישפיע על נפשו מאד מאד, וע"כ החלטתי ללמוד ענינים אלו, וכשראיתי גודל התועלת בזה אמרתי שאולי אועיל בזה גם לדכוותי, וכך יצא לו החיבור הזה. מה גם שבזכותי את הרבים, בודאי יהיה תועלת לנפשי לעשות תשובת המשקל על העבר, ודי בזה

יש להדגיש שיש הרבה מה להוסיף להעיר ולהאיר בדינים אלו, אך די במעט שיש בחיבור הזה, להראות גודל וחומרת הענין הנורא של ביזוי ת"ח.

לא נכנסתי בקונטרס זה לברר שאר דיני כבוד ת"ח וכן דיני הנידוי והקנס שהטילו על המבזהו, שעיקר כונתי היתה להראות חומרת הדבר במה שהחשיבוהו חז"ל לאפיקורס.

הקונטרס נסדר בצורה של פסקי הלכות עם מקורות והערות, כמקובל היום, אך

פשוט שאין הכונה לפסוק הלכה כלל ועיקר, רק לעורר לבבות ישנים. ובהיות וראיתי שרבו המקורות וההערות באופן שלפעמים כדי לקרוא סעיף אחד צריך לעבור כמה דפים, לכן נכתבו מתחילה פסקי ההלכות בפני עצמם, ואח"כ בפירוט עם ההערות. ובסוף הקונטרס הוספנו העתקה קצרה מכמה אחרונים שכתבו בענין הזה בדרך אגדה.

פרק א

מיהו אפיקורס

א. כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר.

ב. ואלו שאין להם חלק לעוה"ב האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים ואפיקורוס.

ג. נחלקו האמוראים מהו אפיקורס, ו"א שהוא המבזה ת"ח, וי"א שהוא המבזה חבירו בפני ת"ח, וי"א שהוא האומר מאי אהני לן רבנן לדידהו קרו לדידהו תנו, וי"א כגון שיושב לפני רבו ונתגלגלה להם שמועה ממקום אחר ואומר התלמיד לרבו כך אמרנו בענין ההוא, ואינו אומר בלשון כבוד כך אמר הרב, וי"א כגון בית בנימין הרופא שרגילין לומר מה הועילו לנו החכמים מעולם לא התירו לנו עורב ולא אסרו לנו יונה, וי"א שאומר הגי רבנן בלשון זלזול, וי"א שקורא לרבו בשמו.

ד. ולהלכה נראה מדברי הראשונים והפוסקים שכולם בכלל אפיקורס. ועי' בהערה בקונטרס הארוך בשי' הרמב"ם.

ה. אע"פ שכל ביזוי ת"ח חמור מאד, מ"מ דעת הרמב"ם דאין מאבד חלקו לעוה"ב אלא ברגיל בכך, אמנם מדברי הרבה פוסקים לא משמע כן. ואולי י"ל דתלוי בחומרת הביזוי.

ו. הקורא לחכם מלשין או מסור, אין לך ביזוי גדול מזה.

ז. אם מספר לשה"ר על ת"ח בענין שמתגנה הת"ח עי"ז, נחשב אפיקורס.

פרק ב

עונשו של אפיקורס

א. עון גדול הוא לבזות את החכמים או לשנאותן, לא חרבה ירושלים עד שבזו בה תלמידי חכמים שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי האלקים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו, כלומר בוזים מלמדי דבריו, וכן זה שאמרה תורה אם בחקותי תמאסו מלמדי חקותי תמאסו, וכל המבזה את החכמים אין לו חלק לעולם הבא והרי הוא בכלל כי דבר ה' בזה.

ב. המבזה את החכמים יורד לגיהנם, ונידון בה לדורי דורות, גיהנם כלה והוא אינו כלה.

ג. מבואר בזוהר שהמבזה ת"ח בדיבור דנין אותו במדור הרביעי הנקרא טיט הין, והמבזה ת"ח בלבו אע"פ שנותן לו כבוד לפני אחרים דנין אותו במדור הראשון הנקרא בור.

ד. המבזה ת"ח אין רפואה למכתו.

ה. בד"א שהמבזה ת"ח אין לו חלק לעוה"ב כשמת בלא תשובה, אבל אם שב מרשעו ומת והוא בעל תשובה הרי זה מבני העולם הבא שאין לך דבר שעומד בפני התשובה, אפילו כפר בעיקר כל ימיו ובאחרונה שב יש לו חלק לעולם הבא שנאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו.

ו. מי ששונא ת"ח עונשו הוא שימותו בניו לבל יהיה לו זרע עוסק בתורה.

פרק ג

ביאור לשון אפיקורס

א. יש שפירשו שאפיקורס הוא לשון זלזול ובזיון.

ב. יש שפירשו מלשון הפקר.

ג. יש שפירשו מלשון חוצפה.

ד. יש שפירש דר"ל מורדים ושתי מלות הן אפיק רסן, ר"ל הרסן מופק מהם שהולכין בלא רסן לכך הם ממרים כמו הסוס שהולך בלא רסן.

ה. יש שפירשו שהוא איש היה חושב שהעולם נפל במקרה ונקראו הממשיכין אחר דעתו אפיקורוסין.

פרק ד

הטעם שביזוי ת"ח חמור כ"כ

בדברי רבותינו הראשונים נתבארו בזה כמה טעמים.

א. לפי שאין כל אדם מספיק לדעת מציאות השם מעצמו, ואמנם ידענו אם על צד הקבלה ואם על צד המופת מפי החכמים, והמבזה תלמידי חכמים המפרסמים מציאות השם לכל האנשים לא הניח לעצמו דרך במה שידענו, והרי הוא כאלו מכחיש מציאות השם, על כן נקרא אפיקורוס.

ב. המבזה אותם הרי הוא ככופר בדבריהם והרי הוא כאומר אין תורה מן השמים.

ג. המבזה אותם אין לו יראת השם.

ד. כי בהתהדר החכמים ובתתם עליונים דבריהם נשמעים, וילוו עליהם העם כולו וידמו למועצותם.

ה. בראות בני אדם את כל כבודם ילמדו לקח לנחול כבוד ותרבה הדעת. ורבים מישני לבבות יעורו משנתם בראותם הדר כבוד התורה, ויכירו מעלתה, ויבא חשקה בלבבם, ויהיה עסקם בה לשם יתעלה ולעובדו בלבב שלם.

ו. כי הדבר ידוע כי מדרכי קידוש השם יתברך להודיע בכל מבטא שפתים, ובכל אשר ירמזון עינים, ובכל הנהגה ופועל ידים, כי יסוד לנפש האדם וצבי עדיו והטוב והעיקר והתועלת והיקר אשר בו עבודת השם יתברך ויראתו ותורתו, ודבר זה כבוד השם יתברך. והמבזים לתלמיד חכם ויראתו, מבטלים הידיעה הזאת ומראים ההפך בהנהגתם, וכאילו אומרים אמור כי אין העבודה עיקר, וכי שרש הדבר נמצא מבלתי עבודת השם יתברך, והם מחללים את התורה, על כן יאבדו מתוך הקהל ויכלו בפיהם, כי הם עובדים את ה' מבלי עסק התורה. הלא הדבר ידוע, כי אין העבודה מתקיימת בלתי על ידי לומדי התורה אשר יהגו בה יומם ולילה, כי הם יורו דעה ויודעי בינה לעיתים לדעת מה יעשה ישראל, והם יעמידוהו בישראל לבלתי תשכח מפי זרעם, ובמקום שאין עוסקי תורה ירבו המכשולים וישר באדם אין, על כן יכבדו עבדי השם יתברך את חכמי התורה לכבוד השם יתברך, ולהודיע כי עבודתו לבדה עיקר הנמצא.

ז. כי היראה מהם סבה ליראת שמים, כי בהיות דבריהם נשמעים מדרך יראתם הלא הם יורו וידריכו את העם ליראה את השם הנכבד והנורא.

ח. ת"ח הוא בבחינת שבת, הלכך המבזהו כאילו ביזה שבת שהוא כאילו עובד ע"ז.

ט. י"ל עוד דהמבזה ת"ח איננו מכיר גודל חטאו, ואין נפשו מרה לו על עונו, על כן הוא רחוק מן התשובה.

פרק ה

בחומר ההנהגה עם מבזה ת"ח

א. המבזה את החכמים הוא בכלל אפיקורס שמורידין ולא מעלין, הלכך אסור להצילו אם נטה למות ואין מחללין עליו את השבת. ויש חולקין. והעיקר כשיטה ראשונה. אמנם גם לפי החולקים עונשו גדול וראוי להתקנאות כל אדם בו, ואם לא יקבל הדין בפני דייני ישראל מותר למוסרו למלכות. וכתב המאירי דברים אלו כולם צריכים להרבות באומדות ושיהיו מאזני העיון מכוונות בהם ביד חכמים גדולים ונבוני מדע ולעולם אל יהו רגליו של אדם קלים לשפיכות דמים.

ב. המבזה ת"ח א"צ להשיב לו אבידתו ומותר להלוותו בריבית.

ג. המבזה ת"ח פסול לעדות. ויש מסתפקים בזה.

ד. לדעת רש"י אין מתאבלין על מבזה ת"ח שמת, אלא אחיו ושאר קרובים לובשין לבנים ומתעטפים לבנים ואוכלין ושותים ושמחים שהרי אבדו שונאיו של הקב"ה ועליו הכתוב אומר הלא משנאיך ה' אשנא. אמנם להלכה למעשה לא מצאתי למי מהפוסקים שהביא זה.

ה. צ"ע אם מותר לדבר לשה"ר על מבזי ת"ח.

ו. אע"פ שהמבזה ת"ח הוא אפיקורס ואין לו חלק לעוה"ב והוא מכלל המורידין מ"מ שחיטתו כשרה, משום שאיסור ביזוי ת"ח קל בעיניו ומורה בו היתר, וע"י בהערה שיש לדון בזה. וה"ה שאינו עושה יין נסך מהאי טעמא.

ז. אע"פ שאין עונין אמן על ברכת מין ואפיקורס שכופר בעיקר, עונין אמן על ברכת המבזה ת"ח.

פרק ו

גדר ת"ח שהמבזהו נחשב אפיקורס

א. מי שראוי להורות ויגע בתורה נקרא תלמיד חכם לענין זה.

ב. אין דומה חיוב הכבוד שנתחייב לרבו [מובהק ושאינו מובהק] כמו לשאר החכמים, ובשו"ע יו"ד סי' רמב מבוארים הרבה חיובים לרבו מובהק דוקא, הלכך המיקל בכבוד רבו אף שאין בדבר זה בזיון כלפי שאר החכמים מ"מ הוי בזיון לרבו המובהק. ודין מי שמופלג בחכמה וגדולי הדור כרבו מובהק הלכך המיקל בכבודם אף שאינו מבזם ממש נחשב אפיקורס.

ג. אף המבזה ת"ח מסוים הרי הוא בכלל אפיקורס.

ד. אפילו אם מבזהו בטעות משום דסבור שאינו ת"ח נראה מלשון הרא"ש שנענש ע"ז. אמנם אם יודע ומכיר בחכמת החכם רק שהוא סבור בטעות (בלי בירור אמיתי כפי ההלכה) שאין לו דין ת"ח מחמת מעשיו הרי הוא ג"כ בכלל אפיקורס.

ה. אף המבזה מי שלומד שלא לשמה הרי הוא בכלל אפיקורס.

ו. החושד בת"ח שעשה פעולה או מינוי בגלל נגיעתו, עלול להיות בכלל אפיקורס, דאין לחשוד את הת"ח בנגיעה.

ז. מה שמצוי בבתי דין שהתובע או הנתבע מחרף את שכנגדו לנוכח הדיינים הוא עוון פלילי, ויש ע"ז יצה"ר מיוחד דעי"ז נעשה אפיקורס לפי שעה שאינו מאמין שהשכינה כנגדו בב"ד.

פרק ז

המבזה ת"ח בדורנו

א. המבזים ת"ח בדורנו אף שדינם חמור מאד וי"ל דהם בכלל השנויים בריש חלק, מ"מ לענין לדון בהם דין מורידין ושלא להשיב אבידתם ולהלוותם ברבית ולהונותם אפשר דנחשבים שוגגין, וצריך לדון בכל אחד לגופו.

ב. היצר הרע מסית לאדם דלא שייך כלל דין מבזה ת"ח רק בזמן הגמרא שהיו חכמים ביותר, אבל לא על אלו שבזמנינו, והוא טעות גמור דכל ת"ח הוא לפי הדור, ואפילו בזמנינו אם הוא רק ראוי להורות ויגע בתורה נקרא ת"ח, והמבזה אותו אפילו בדברים בעלמא ואפילו שלא בפניו עון פלילי הוא וחייב נידוי על זה.

ג. יש חומר בביזוי ת"ח שבדורנו מביזוי ת"ח קדושי עליון מדורות שעברו, משום שבזיון זה עושה שלא ילמדו מהם.

פרק ח

כמה פרטי דינים

א. המבזה חבירו בפני הס"ת הוא עון חמור מאד והוא אפיקורס ואין לו חלק לעוה"ב. ויש אומרים שהמבזה בבית הכנסת ג"כ חשיב אפיקורס.

ב. יש שכתב שהמבזה חבירו ברבים ג"כ נעשה אפיקורס, ולא מבעיא אם יש ביניהם ת"ח אלא אפי' אין ביניהם ת"ח ג"כ הוא נחשב אפיקורס.

ג. אין לדון ולהתווכח עם המבזה ת"ח דעלול לגרום בזה להרבות בביזוי. ואף שהזהירו חז"ל שיש למחות על זילותא דצורבא מרבנן, מ"מ היינו בדרך מחאה דוקא ולא בדרך ויכוח.

ד. אף שאסור לדיין לשמוע דברי בעל דין האחד שלא בפני בעל דין חבירו כמבוי בשו"ע חו"מ סי' יז ס"ה, מ"מ במקום שהדין הוא על ביזיון ת"ח, כיון שהזהירו חז"ל דאסור לשמוע בזילותא דצורבא מרבנן ולשתוק, מותר לשמוע צד אחד.

ה. המבזה רבותיו נועלין ממנו דרכי התשובה שדבר זה גורם לו לדחפו ולטרדו כגחזי ובזמן שנטרד לא ימצא מלמד ומורה לו דרך האמת.

פרק א סא

מיהו אפיקורס

א. כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר¹.

מקורות וביאורים

¹ לשון המשנה בסנהדרין ר"פ חלק דף צ' ע"א. ועי' בדרשת מוהר"ח מואלז'ין ליום א' דסליחות, שעמד על זה שכל אחד שמח בחלקו וסומך על המשנה בריש חלק דכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב, אבל לא יתבוננו בסיפא דהאי משנה עיי"ש שהאריך בזה בדברים חוצבים להבות אש כמה וכמה יש על כל אחד לחשוש על עצמו.

ועי' במסילת ישרים פ"ד שכתב בתו"ד, זה פשוט אצל כל בעל דעת, שאין המדריגות מתחלקות בעולם האמיתי שהוא העולם הבא אלא לפי המעשים, ושלא יתרומם שם אלא מי שהוא רב המעשים מחבירו, ואשר הוא מעט המעשים הוא יהיה השפל, א"כ איפוא, איך יוכל האדם להעלים עיניו ממעשיו או למעט השתדלותו בזה אם אח"כ ודאי יצר לו בזמן שלא יוכל לתקן את אשר עותו. והנה יש מהפתאים המבקשים רק להקל מעליהם, שיאמרו למה נייגע עצמנו בכל כך חסידות ופרישות, הלא די לנו שלא נהיה מהרשעים הנידונים בגיהנם, אנחנו לא נדחוק עצמנו ליכנס בגן עדן לפני ולפנים, אם לא יהיה לנו חלק גדול יהיה לנו חלק קטן, אנו די לנו בזה, ולא נכביד על משאנו בעבור זאת. אמנם שאלה אחת נשאל מהם היכולו כ"כ על נקלה לסבול בעוה"ז החולף לראות אחד מחבריהם מכובד ומנושא יותר מהם ומושל עליהם, וכ"ש אחד מעבדיהם או מן העניים הנבזים ושפלים בעיניהם, ולא יצטערו ולא יהיה דמם רותח בקרבם, לא, ודאי, כי הנה עינינו הרואות כל עמל האדם להנשא על כל מי שיוכל, ולשים מקומו בין הרמים יותר, כי היא קנאת איש מרעהו. ואם יראה חברו מתרומם והוא נשאר שפל, ודאי שמה שיסבול הוא מה שיוכרח לסבול, כי לא יוכל למנוע, ולבבו יתעשת בקרבו. מעתה, אם כך קשה עליהם להיות שפלים מזולתם במעלות המדומות והכוזבות, שאין השפלות במ אלא לפני, ולא ההנשא אלא שוא ושקר, איך יוכלו לסבול שיראו עצמם שפלים יותר מאותם האנשים עצמם אשר הם עתה שפלים מהם. וזה במקום המעלה האמיתית והיקר הנצחי, שאע"פ שעכשיו אין מכירים אותו ואת ערכו, על כן לא יחושו אליו, אבל בזמנו ודאי שיכירוהו לאמיתו לצערם ולבשתם, ודאי שלא יהיה להם זה אלא צער גדול ונצחי. הרי לך, שאין הסבלנות הזו אשר הם דורשים לעצמם להקל מהם חומר העבודה, אלא פיתוי כוזב שמפתה יצרם אותם, ולא דבר האמיתי כלל. וכבר לא היה מקום לפיתוי זה להם לולי היו רואים אמיתת הענין. אבל לפי שאין מבקשים אותו והולכים ושוגים לרצונם, הנה לא יוסר מהם פתויים עד הזמן אשר לא יועיל להם, כי לא יהיה עוד בידם לתקן את אשר שחתו. והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ט) כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה. והיינו כי מה שאין האדם עושה עד שהכח מסור בידו מבוראו הוא הכח הבחירי המסור לו כל ימי חייו שהוא בהם בחירי ומצוה לעשות, הנה לא יוכל לעשותו עוד בקבר ובשאול, שאין הכח הזה עוד בידו, כי מי שלא הרבה מעשים טובים בחייו, אי אפשר לו לעשותם אחרי כן. ומי שלא חשב חשבון מעשיו לא יהיה לו זמן לחשוב אז. ומי שלא התחכם בעולם

ב. ואלו שאין להם חלק לעוה"ב האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים ואפיקורוס².

ג. נחלקו האמוראים³ מהו אפיקורס, י"א שהוא המבזה ת"ח, וי"א שהוא המבזה חבירו בפני ת"ח⁴, וי"א שהוא האומר מאי אהני לן רבנן לדידהו קרו לדידהו תנא⁵, וי"א כגון שיושב לפני רבו ונתגלגלה להם שמועה ממקום אחר ואומר התלמיד לרבו כך אמרנו בענין ההוא, ואינו אומר בלשון כבוד כך אמר הרב⁶, וי"א כגון בית בנימין הרופא שרגילין לומר מה

מקורות וביאורים

הזה, לא יתחכם בקבר. וזהו שאמר כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה, עכ"ל הנעים והמחזק ידים רפות.

והנה איתא בעבודה זרה דף י' ע"ב יצתה בת קול ואמרה קטיעה בר שלום מזומן לחיי העוה"ב, בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים, ושם בדף יז ע"א בעובדא דאלעזר בן דורדיא ג"כ בכה רבי כנ"ל, וכתב המהרש"א בחידושי אגדות וז"ל, יראה בזה שדקדק לומר עולמו שקונה עולמו לפי מדריגתו כדאמרינן שיש לכל צדיק מחיצה בפני עצמו, אבל בכה רבי אההוא דלא קנה עולמו רק בשעה א' שנהרג ויצא מן העולם ולא זכה למדרגה היותר גדולה לקנות עולמו בכמה שנים.

² שם במשנה ריש חלק.

³ שם דף צט ע"ב.

⁴ שם בגמ' אפיקורוס רב ור' חנינא אמרי תרווייהו זה המבזה ת"ח, ר' יוחנן וריב"ל אמרי זה המבזה חבירו בפני ת"ח. ואיכא דמתני להאי פלוגתא על מגלה פנים בתורה, דחמיר טפי מאפיקורוס כמבו' בגמ' שם ע"י בהערה הבאה.

⁵ שם בגמ' אמר ר' יוסף כגון הני דאמרי מאי אהנו לן רבנן לדידהו קרו לדידהו תנו [פירש"י והם אינן יודעין שעולם מתקיים עליהם], א"ל אביי האי מגלה פנים בתורה נמי הוא [שכופר במה שכתוב בתורה] דכתי' אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי [שמהנין לעולם ומקיימין אותו] והוא אומר דלא מהני מידי], אמר ר' נחמן בר יצחק מהכא נמי ש"מ [שהצדיקים מהנין לאחרים] שנאמר ונשאתי לכל המקום בעבורם [לכאור' בא להוסיף שהוא מגלה פנים לא רק בנביאים אלא גם בתורה], ע"כ. והנה אף שלמסקנת הגמ' הוי בכלל מגלה פנים מ"מ אין כונת הגמ' דל"ה אפיקורוס, דהא להדיא קאמר האי מגלה פנים נמי הוא, ותו דבכל הסוגיא שם מבו' דהמגלה פנים חמיר טפי וכ"ש דאפיקורוס הוי וז"ל רש"י שם, מגלה פנים משתמע לן דחמיר מאפיקורוס דאפיקורוס היינו דאית ביה אפקירותא בעלמא. ועי' לשון פי' הרשב"ץ באבות פ"ג מ"א, והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה בפרק חלק אמרו שבכלל זה הוא האומר מאי אהנו לן רבנן, לדידהו קרו ולדידהו תנו, וזה אעפ"י שהוא בכלל אפיקורוס מפני שמבזה תלמידי חכמים, אבל זה בו ענין רע שני שהוא אומר כנגד התורה, שנאמר ונשאתי לכל המקום בעבורם הרי שתלמידי חכמים מהנים בעולם ומגינים עליהם בתורתם, ע"כ.

⁶ וכתב המהרש"א ר"ל אף שהדבר אמת הוא שיצא מתוך משא ומתן של הרב עם התלמיד, מ"מ אפקירותא הוא לתלות הדבר גם בו אלא שיתלה הדבר ברב לחוד דהכי אמר מר.

והנה מבואר בגמ' כאן דרבו חמיר טפי משאר תלמידי חכמים, דהא בשאר ת"ח דוקא מבזה ממש חשיב אפיקורוס, ואילו לגבי רבו אף שאינו מבזה ממש רק מיקל בכבודו חשיב אפיקורוס (ואפשר דלגבי רבו הוי ביזוי), דהא פשיטא דלכל ת"ח א"צ לומר "הכי אמר מר" וזהו דין ברבו דוקא, ובע"כ דכמו שצריך

הועילו לנו החכמים מעולם לא התירו לנו עורב ולא אסרו לנו יונה⁷, וי"א שאומר הני רבנן בלשון זלזול⁸, וי"א שקורא לרבו בשמו⁹.

ד. ולהלכה נראה מדברי הראשונים והפוסקים שכולם בכלל אפיקורס¹⁰. ועי' בהערה בשי'

מקורות וביאורים

לכבד לרבו טפי משאר ת"ח, אף לענין להחשב אפיקורס חמור דינו טפי, וכן מב' מתי' הגמ' דהקורא לרבו בשמו הוי אפיקורס, אע"ג דלשאר ת"ח שרי לקרות בשמו ורק לרבו מובהק אסור, אלא ודאי דלרבו אפי' במידי דלאו ביזוי ממש הוי אפיקורס. אמנם נראה ברור דלאו בכל מיילי דמחויב בכבוד רבו הוי אפיקורס, כגון אם לא קם לפניו כמלוא עיניו וכדומה, ורק במיילי דנראה דמיקל בכבודו הוא דחשבוהו אפיקורס. ועי' להלן שכתבנו מזה עוד.

⁷ שם בגמ' רבא אמר כגון הני דבי בנימין אסיא דאמרי מאי אהני לן רבנן מעולם לא שרו לן עורבא ולא אסרו לן יונה [פירש"י לא אמרו לנו שום חידוש שלא מצינו בתורה], רבא כי הוו מייתי טריפתא דבי בנימין קמיה כי הוי חזי טעמא להיתירא אמר להו תחזו דקא שרינא לכו עורבא, כי הוי חזי לה טעמא לאיסורא אמר להו תחזו דקא אסרנא לכו יונה. והנה איתא בגמ' מכות דף כב ע"ב הני בבליאי טפשי דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי גברא רבא דאילו בס"ת כתיב מ' ואתו רבנן ובצרו חדא, משמע דת"ח חשוב טפי מס"ת, והקשו הראשונים מהא דאיתא בקידושין ל"ג ע"ב מפני לומדיה עומדין מפניה לא כ"ש. משמע דס"ת עדיף, וכתב המהרש"א בח"א במכות שם ליישב דודאי ס"ת עדיף כדאיתא בקידושין אלא דבמכות איירי כלפי הני אינשי עמי הארץ דאמרי מאי אהנו לן רבנן וכו' ופירש"י שלא אמרו לן שום חידוש שלא מצינו בתורה, ולהכי קיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבה, וע"ז אמר שטפשי אינן דשפיר אהנו לן רבנן דאילו בספר תורה כתיב ארבעים ואתו רבנן בצרי חדא דאהני לן בהכי דאי לאו רבנן אפשר שימות הנלקה ע"י מכות ארבעים. ועי' בעל"נ שם מש"כ עליו.

⁸ שם בגמ' ר"פ אמר כגון דאמר הני רבנן, ר"פ אישתלי ואמר כגון הני רבנן ואיתיב בתעניתא [נראה דהכונה לב"מ דף ע"ג ע"ב, ושם אמר כן כלפי החכמים דלא נהגו כשורה לדעתו, ומ"מ יתיב בתענית, מיהו זה תלוי בחלופי גרסאות שם, שו"ר במרגליות הים לסנהדרין שם]. והנה רש"י כאן פירש ב' פירושים אמאי חשיב זלזול ולא הארכנו בביאורם דרבו בו חילופי הגרסאות, והעתקנו כפי הפירוש המבו' ברוב הראשונים, וכ"מ בירושלמי, ואכמ"ל.

⁹ בגמ' שם ר"נ אמר זה הקורא רבו בשמו דאמר ריו"ח מפני מה נענש גיחזי מפני שקרא לרבו בשמו שנאמר ויאמר גחזי אדוני המלך זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע. ופירש"י בשמו שאומר פלוני ואינו אומר מורי רבי פלוני. והרמ"א ביו"ד סי' רמב דקדק מזה דאם מקדים לו תואר מורי שרי לקרותו בשמו, ואכמ"ל.

¹⁰ הנה הש"ך ביו"ד קנח סק"ו והחכ"א העתיקו דברי הר"ן בע"ז כו ע"ב דגם המבזה חבירו בפני ת"ח הוי אפיקורס. גם מדברי המשנ"ב סי' קנא סק"ב מבואר להדיא דאף המבזה חבירו בפני ת"ח חשיב אפיקורס. אלא שמזה עדיין אין ראיה היאך קיי"ל בשאר האוקימתות בגמ', די"ל דדוקא במבזה חבירו בפני ת"ח קיי"ל דהוי אפיקורס, דלל"ק ריו"ח וריב"ל סברי דהוי אפיקורס, ולל"ב שם כו"ע מודו דהוי בכלל אפיקורס, רק פליגי אי הוי בכלל מגלה פנים דחמיר טפי, אבל אין ללמוד מזה אי נקטי' להלכה לשאר האוקימתות.

אמנם מדברי הראשונים מב' דבכולהו הוי אפיקורס, דהנה הרי"ף והרא"ש העתיקו כל הפירושים,

הרמב"ם¹¹.

מקורות וביאורים

ולכאו' היה נראה דפוסקים את כולם, ואף שאין מזה גופא ראייה גמורה, אמנם עי' בקיצור פסקי הרא"ש שכתב דכולהו הוו בכלל אפיקורס ומגלה פנים, משמע להדיא דסובר דכך היא שי' הרי"ף והרא"ש.

ונביא לשונות הרבה ראשונים שמבו' דפסקו את כל התירוצים, ז"ל הריא"ז בפסקיו שם, וכן האפיקורוס שהוא כופר בדברי חכמים, אין לו חלק לעוה"ב. והמבזה ת"ח הר"ז אפיקורוס, הואיל ומבזה אותם הרי הוא ככופר בדבריהם. ואפילו המבזה את חבריו בפני ת"ח הר"ז דומה לאפיקורוס. וכן המיקל בחכמים ואומר כל מה שלומדין לצורכן הן לומדין ואין לנו הנאה מהם, או שמזכירן דרך קלות ואומר אלה החכמים, הרי זה דומה לאפיקורסות, והמתכוין לכך כדי לבזותן ולהקל בהן אין לו חלק לעולם הבא, שהרי כופר בהם ובדבריהם. וכן הקורא רבו בשמו דומה לאפיקורסות, שצריך לקרותו רבי. וכן צריך להזהר כל אדם בדבריו להזכיר רבותיו ולדבר לתלמידי חכמים בלשון כבוד, ואין לומר שאין לעם הנאה מהם, שהרי בזכותן הן ניצולין, שנאמר ונשאתי לכל המקום בעבורם, ע"כ. הרי שפסק לכל התירוצים, אמנם נראה מלשונו שסובר דבכל הנך שאינו מבזה ת"ח ממש לא מאבד חלקו לעוה"ב רק אם עושה כן כדי לבזות את החכם, אמנם מדברי המשנ"ב שהבאנו לעיל לא משמע כן. ועי' עוד משנ"ת להלן.

וז"ל הרבינו יונה בשערי תשובה ש"ג אות קנה ואילך, וענין האפיקורס פירשו בו רז"ל כי הוא האיש אשר איננו נוהג בדרך מורא והדר בתלמידי חכמים אע"פ שאינו מבזה אותם, כגון שהוא מבזה חבריו בפני תלמיד חכם ולא שם כבוד לתורת החכם וכו', וכן בכלל האפיקורס האומר מה הועילו לנו הלומדים בלמודם, היש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא, מעולם לא התירו לנו את כל עורב ולא אסרו לנו בני יונה, ואלה האנשים גם לא שמעו גם לא ידעו גם לא פתחה אונם על התועלות הנמצאות בעסק התורה, ובעבור זאת עסק התורה שפל בעיניהם, והמה היו במורדי אור מעלתה, ואין להם חלק לעוה"ב וכו'. וכן בכלל האפיקורס הקורא לרבו בשמו. ואמרו כי סבת מה שנענש גיחזי מפני שקרא לרבו בשמו, שנאמר "זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע", עכ"ל. ולכאו' נראה דאע"ג דיש אופנים שלא הזכיר רבינו יונה, מ"מ גם בהם הוי אפיקורס לדעתו ונקט מקצתן וה"ה לשאר.

וז"ל התשב"ץ בח"א סימן סז, ואותן בני אדם הבועטים ומתפקרים בזה על החכמים ז"ל (וטוענין שהחמירו החכמים יותר מדאי) לא יפה הם עושים ואוי להם מענשם והרי הם בכלל אפיקורסים שאין להם חלק לעוה"ב וביותר קל מזה נקראין אפיקורסים כדאמרינן בפרק חלק (צ"ט סע"ב) מאי אהני לן רבנן מעולם לא שרו לן עורבא ולא אסרי לן בר יונה מש"ה הוי אפיקורס ואין לו חלק לעוה"ב, וכ"ש אי אמר קא מפסדי לן רבנן, ע"כ.

וז"ל הרוקח הלכות תשובה סימן כח, בפרק חלק ואלו הן שאין להם חלק לעוה"ב האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים ואפיקורוס המבזה ת"ח ואמר ר"פ כגון דאמר הני רבנן או קורא לרבו בשמו. וכן מבו' להדיא במהרי"ל סי' קצד דהרמב"ם פוסק כרבא דאפיקורס היינו כגון הני דאמרי מאי אהני לן רבנן לא שרו לן עורבא וכו' וכרב פפא דאמר הני רבנן לשון גנאי דבתראי גינהו [ויל"ע לדעתו בשאר התירוצים].

וכ"נ מדברי ההגהות אשר"י בב"מ סו"פ אלו מציאות בשם או"ז עייש"ה, וכן נראה מדברי שאר פוסקים עי' בבנימין זאב סימן רפז ובשו"ע הגר"ז יו"ד קו"א ס"ב ועוד רבים.

¹¹ בדעת הרמב"ם יל"ע טובא, שבפ"ג מהלכות תשובה ה"ז כתב ואלו שאין להם חלק לעוה"ב אלא נכרתים ואובדין ונידונין על גודל רשעם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים המינין והאפיקורסין וכו'.

מקורות וביאורים

ובהלכה ח' כתב וז"ל, שלשה הן הנקראים אפיקורסין, האומר שאין שם נבואה כלל ואין שם מדע שמגיע מהבורא ללב בני האדם, והמכחיש נבואתו של משה רבינו, והאומר שאין הבורא יודע מעשה בני האדם כל אחד משלשה אלו הן אפיקורוסים, עכ"ל. והנה לא הזכיר כאן הרמב"ם מבזה ת"ח, ועמד בזה הכס"מ שם.

והנה אף שבהלכה י"ד כן הזכיר הרמב"ם שמבזה ת"ח אין לו חלק לעוה"ב וז"ל, כל אחד ואחד מעשרים וארבעה אנשים אלו שמנינו אע"פ שהן מישראל אין להם חלק לעוה"ב, ויש עבירות קלות מאלו ואעפ"כ אמרו חכמים שהרגיל בהן אין להם חלק לעוה"ב וכדאי הן להתרחק מהן ולהזהר בהן, ואלו הן המכנה שם לחבירו והקורא לחבירו בכינויו והמלבין פני חבירו ברבים והמתכבד בקלון חבירו והמבזה תלמידי חכמים והמבזה רבותיו וכו', עכ"ל. גם בפ"ו מהל' תלמוד תורה הי"א כתב הרמב"ם וז"ל, עון גדול הוא לבזות את החכמים או לשנאותן, לא חרבה ירושלים עד שבזו בה תלמידי חכמים שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובזוים דבריו ומתעתעים בנביאיו, כלומר בזוים מלמדי דבריו, וכן זה שאמרה תורה אם בחקותי תמאסו מלמדי חקותי תמאסו, וכל המבזה את החכמים אין לו חלק לעולם הבא והרי הוא בכלל כי דבר ה' בזה, ע"כ. מ"מ קשה למה לא כללו הרמב"ם בהדי הנ"י דחשיבי אפיקורס, הא בגמ' מבו' דעיקר שם אפיקורס קאי עליה.

ועי' במעשה רוקח בהלכה יד שתי' דכיון דמבזה ת"ח ל"ה אפיקורס אלא ברגיל לבזות הלכך לא מנאו הרמב"ם עם אלו החמורים שבפעם אחת הוי אפיקורס, וכ"כ המרכה"מ שם ה"ו. והרד"ע בפירושו להרמב"ם (מובא בספר הליקוטס הוצאת פרנקל הל' תשובה שם) מבאר דמה שלא מנה הרמב"ם מבזה ת"ח עם אידך אפיקורסין, משום דהמפקיר עצמו לבזות ת"ח הוי בכלל אפיקורס, דבדאי בא לו זה ע"י אמונות הרעות, או משום שאינו מאמין במה שציווה משה אלקים לא תקלל, ונמצא כבר נמנה בכלל אפיקורס שחשב הרמב"ם. והנה לפי ב' התירוצים מודה הרמב"ם דמבזה ת"ח חשיב אפיקורס (רק דמ"מ בעינן רגיל). ועי' להלן שיתבאר דכן סובר הש"ך לדעת הרמב"ם. ולפי"ז יל"ע לדעת הרמב"ם במבזה חבירו בפני ת"ח וכן באידך תירוצים.

ולכאז' היה מקום ליישב שי' הרמב"ם באופן אחר, דהנה איתא בסנהדרין שם צט ע"א ת"ר כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת זה האומר אין תורה מן השמים ד"א כי דבר ה' בזה זה אפיקורוס, ד"א כי דבר ה' בזה זה המגלה פנים בתורה, ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר, הכרת תכרת הכרת בעוה"ז תכרת לעוה"ב וכו', ע"כ. ובעמ' ב' שם מייתנין כל הפלוגתא בפירושא דאפיקורס. ולכאז' יש לעי' אם הגמ' בעמ' ב' באה לפרש לשון אפיקורוס שבמשנה בדף צ', או שבברייתא בדף צ"ט, ועי' ביד רמה שהוכיח דאברייטא קאי וז"ל, פסקא דמתני' והאפיקורוס ואיכא למימר דאברייטא קאי דקתני בה כי דבר ה' בזה זה אפיקורוס, דייקא נמי דקאמרין לקמן ואיכא דמתני' לה אסופא מגלה פנים בתורה כו', דאלמא עד השתא אברייטא קיימינן, דאי אמתני' מי קתני בה מגלה פנים בתורה, ע"כ. ור"ל דמבו' בגמ' דביאור לישנא דאפיקורוס תליא בביאור מגלה פנים בתורה, ומגלה פנים לא תנן במתני', אלא ודאי דאברייטא קאי.

והנה לפי"ז היה מקום לומר דאפיקורוס דמתני' ושאר דוכתי בש"ס קאי על הכופרין והמינין, רק דהכא הוכרחה הגמ' לפרש דקאי על המבזה ת"ח, משום דהתנא דברייטא אתא לפרש הקרא כי דבר ה' בזה, והאי קרא לא מיירי ממי שכופר בה', אלא ממי שמבזה התוה"ק, ומפרש התנא היכי עביד הך בזיון, או שכופר בתורה שאומר אין תורה מן השמים, או אפיקורוס, או מגלה פנים בתורה, ואהא שפיר מפרשין דהאי אפיקורוס הוא המבזה ת"ח שבזה מבזה דבר ה', וכן מבו' בכל המשך הסוגיא דמייתנין תנאי

מקורות וביאורים

דמפרשי להאי קרא על מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק או שאינו משגיח על המשנה ועוד מילי, וכלל אחד לכולם שהבזיון מתייחס לתורה גופא. ולפי"ז שפיר תתבאר לן שיטת הרמב"ם דבעלמא ודאי לשון אפיקורס מורה על כופר מוחלט, רק דהכא קיימין לבאר הברייתא ושם מוכרחין לומר דאפיקורס קאי על מבזה ת"ח.

ולכא' כן מוכח מהתוס' בסוטה דף ה ע"א שהקשו אהא דאיתא שם כל אדם שיש בו גסות הרוח אין עפרו ננער וז"ל, תימה אמאי לא חשיב האי במשנת חלק (בכלל אלו שאין להם חלק לעוה"ב), והא דאמר פרק בתרא דכתובות (דף קיא.) מתים שבחו'ל אינן חיים, ותו גרסינן התם ע"ה אינן חיים אא"כ יהנו תלמידי חכמים, ומלוי רביות מצינו באגדה שאינן חיים לעולם הבא, עכ"ל. גם הרמב"ם בפיה"מ כאן עמד בזה וכתב, וכבר זכרו דברים זולתי אלה שהעושה אותם אין לו חלק לעוה"ב, אמרו המלביין פני חבירו ברבים והקורא לחבירו בכינוי והמתכבד בקלון חבירו, לפי שלא יעשה מעשה מאלה ואע"פ שהם עבירות קלות כפי מחשבת החושב אלא בעל נפש גרועה שאין בה שלימות ואינה ראויה לעוה"ב, עכ"ל. ולכא' יל"ע למה הקשו על כמה ענינים דקים, ולא הקשו מהא דאיתא בראש השנה דף יז ע"א המינין והמסורות והמשומדים והאפיקורסים ושכפרו בתורה, ושכפרו בתחיית המתים ושפירשו מדרכי צבור ושנתנו חיתיתם בארץ חיים ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו, יורדין לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות, שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי וגו', גיהנם כלה והן אינן כלין וכו', ע"כ. וטפי הו"ל להקשות משם, ועי' בספר באר שבע על המשנה כאן שכתב דתנא ושייר כל הנך שהביאו התוס' בסוטה וכן הנך דאיתא בר"ה, אמנם מדברי התוס' והרמב"ם משמע דלא קשיא להו כלל מהגמ' בר"ה, ולכא' טעמם כמשנ"ת דכל מילי דר"ה הו' בכלל אפיקורוס דמתני' שעיקרו קאי על הכופר בהי"ת וכולל כל מיני הכפירות, ומה שפירשו דאפיקורס היינו מבזה ת"ח היינו דוקא בברייתא דדף צט. וכן הוא להדיא בקונטרס הראיות לריא"ז דאפיקורס במשנה כולל כל מיני הכופרין וז"ל, אי קשיא דהא בפ"ק דר"ה קא חשיב טובא וכו' והכא לא חשיב כל הנך. וי"ל שזה התנא כולל כולן בכלל אפיקורוס, שהפורשין מדרכי צבור בכלל אפיקורוס הם וכו', עכ"ל.

ובזה יתבאר עוד דהנה איתא בע"ז דף כו ע"ב אבל המינין והמסורות והמומרים מורדין ולא מעלין. וברי"ף ועוד ראשונים איתא גם ואפיקורוסין וכמה ראשונים פירשוהו על מבזי ת"ח ונרחיב בזה אי"ה להלן. אמנם הרמב"ם בפ"ד מרוצח ה"י פירשהו על הכופרין בתורה ובנבואה מישראל, ולפמשנ"ת בדעתו ניחא דס"ל דבעלמא פירוש אפיקורוס הוא כופר וכדומה, ורק בברייתא דחלק מפרשין בענין אחר.

וגם יתיישב מה שעמד במהרי"ל סי' קצד מדתנן באבות פ"ב מ"ד דע מה שתשיב לאפיקורס, ואם במבזה ת"ח איירי לא שייך בזה מה שתשיב דזה אינו מקשה כלום אלא אפקרותא בעלמא עביד, עכ"ל המהרי"ל, ויש להוסיף דאם במבזה ת"ח איירי לא שייך בזה כ"כ מה דאמר' עלה בסנהדרין דף לח ע"ב ל"ש אלא באפיקורס גוי אבל באפיקורס ישראל כ"ש דפקר טפי. וכ"ה להדיא בפ"י רבינו יונה לאבות שם וז"ל, ואפיקורוס שבכאן הוא כופר בתורה שבעל פה והוא הדין למורים שלא כהלכה. ולכא' צ"ב שהרי בגמ' פירשו דאפיקורוס היינו מבזה ת"ח, ולדברינו ניחא דבעלמא אפיקורוס היינו מין, רק דהכא שאני וכמשנ"ת [אמנם בעיקר הראיה מהמשנה עי' בפ"י הרע"ב לאבות שם דכילל גם מבזה ת"ח, וביותר מכך במחזור ויטרי סימן תכה מפרש לה על המבזה ת"ח גרידא, עי' בזה להלן].

איברא כל זה לא יצדק לכא' בשי' הרמב"ם, דהרמב"ם גופיה בפיה"מ כאן מפרש אפיקורוס דמתני' על מבזה ת"ח, וז"ל [בתרגום מחדש שע"י המאור], ומילת אפיקורוס היא מילה ארמית ענינה זלזול וביזוי בתורה או בנושאי התורה, ולפיכך אומרים דרך כלל שם זה על מי שאינו מאמין ביסודות התורה או מי

מקורות וביאורים

שמבזה את החכמים או איזה ת"ח שיהיה או רבו, עכ"ל. הרי דמבו' להדיא ברמב"ם דגם אפיקורוס דמתני' פירשו מבזי ת"ח. וכ"ה להדיא בירושלמי על המשנה כאן דתנן אפיקורוס ומפרש הירושלמי, ר' יוחנן ורבי לעזר חד אמר כהן דאמר אהן ספרא וחרנה אמר כהן דאמר אילין רבנין. גם רש"י במשנה כתב, אפיקורוס מפרש בגמ'. מבז' שהבין דהגמ' באה לפרש גם לשון אפיקורוס דמתני'. וכ"פ הברטנורא אפיקורוס שמבזה תלמידי חכמים, וכל שכן המבזה התורה עצמה.

וא"כ הדרא קושיא לדוכתה למה שינה הרמב"ם בהל' תשובה ולא פי' דהמבזה ת"ח הוי בכלל אפיקורוס, וכבר נשאל ע"ז המהרי"ל בסי' קצ"ד, ותורף תירוצו הוא דהרמב"ם פוסק כרבא [דאפיקורוס היינו כגון הני דבי בנימין אסיא דאמרי מאי אהני לן רבנן לא שרו לן עורבא וכו'] וכרב פפא [דאפיקורוס היינו דאמר הני רבנן לשון גנאי] דבתראי נינהו, ובאמת לא הוי אפיקורוס ממש רק להכי קראו אפיקורוס דהוי תולדה דאפקרותא, וגם דין מגלה פנים פי' הרמב"ם בענין אחר וחמירא טפי מהגמרא, אלא שנראה לו שכל העבירות קלות כינו אותן באלו דדומה להם על דרך בא על הנכרית שאמרו שחייב משום נשג"ז וכה"ג טובא, ועייש"ה. ולא נתברר לי דבריו, שהרי בגמ' מבז' דלדברי רבא ור"פ מבזה ת"ח ומבזה חבירו בפני ת"ח חמירי טפי וחשיבי מגלה פנים, ואם מגלה פנים מפרש הרמב"ם בענין אחר ואפיקורוס מפרש הרמב"ם בהני דקילי טפי, אהיי שבקת למבזה ת"ח. וצ"ל דכונת המהרי"ל דס"ל להרמב"ם דכמו שקראוהו אפיקורוס אף דל"ה אפיקורוס ממש כך קראוהו מגלה פנים אף שאינו מגלה פנים ממש, ולכן שפיר פירש הרמב"ם מגלה פנים בענין אחר.

והלח"מ בפ"ג מתשובה ה"ז האריך ג"כ על פי דרכו של המהרי"ל שמבזה ת"ח קייל טפי משאר אפיקורסין, ומבאר הלח"מ דהנה בהל' תשובה הרמב"ם אתא לפרש הא דאיתא בר"ה המינין והאפיקורסין יורדין ואינם עולים ונידונין לדורי דורות, וסובר הרמב"ם דהמבזה ת"ח אף שאין לו חלק לעוה"ב מ"מ לא מסתבר שיהא בכלל החומרא דיורדין ואינם עולין (ועי' רמב"ן שער הגמול באריכות בביאור עונש הכרת לש' הרמב"ם), ולכן דוקא בריש חלק שאמרו סתם אין להם חלק לעוה"ב קאי אמבזה ת"ח, אבל בההיא דר"ה דעונשו חמור לא נראה להרמב"ם שיהא מבזה ת"ח בכלל. וכ"כ בתשו' משפטי שמואל סי' צד וז"ל, אע"ג דהרמב"ם ז"ל כתב בפ"ג דהלכות תשובה וז"ל ג' המה האפיקורוסים וכו', פשיטא דלא יוכל להכחיש הרב ז"ל על פי' אפיקורוס דהוי המבזה ת"ח, דהא גמרא ערוכה בפרק חלק, וכן פירש הוא ז"ל בפירוש המשניות שם, וכן פירש בעל הערוך במלת אפיקורוס, אלא דסברת הרב ז"ל דלענין דליתחשיב בכל הנהו העונשים הגדולים דנאמרו בפ"ק דר"ה, לא מסתבר דהוי אפיקורוס מאן דמבזה ת"ח אלא דוקא דומיא דהנהו דמתני' התם דהוי בענין ע"ז וכו' ולכן פירש הרב ז"ל שאפיקורוסים הם דוקא אותם הג' לבד, עכ"ל. ולכא' יש להוכיח מדברי ההג"מ שהבין כן ברמב"ם, שעל מש"כ הרמב"ם דג' הם הנקראים אפיקורוסין כתב ההג"מ ז"ל, בפ"ק דר"ה פירש"י אפיקורוס מבזה ת"ח, וכן בגמ' דחלק פליגי אמוראי וכו'. ולכא' צ"ב למה הוזקק להביא מקודם לפירש"י, הא זהו גמרא מפורשת בחלק. ונראה דמחלק אין ראייה לגמרי, דאע"פ דאיתא שם דאין להם חלק לעוה"ב, מ"מ אין ראייה משם למש"כ הרמב"ם דנידונין לדורי דורות, אמנם על מה דאיתא בר"ה דאפיקורוסין נידונין לדורי דורות פירש"י אפיקורוסין מבזה ת"ח, ומזה ראייה נגד הרמב"ם.

והנה לדעת המהרי"ל והלח"מ אליבא דהרמב"ם אין מבזה ת"ח בכלל חומרת שאר אפיקורוסין שמורידין. אמנם לפי' הרד"ע והמעשה רוקח והמרכה"מ הנ"ל יהיה דינו כדין אפיקורוס גמור שהרי הוא בכללם. וכך לכא' סובר הש"ך בסי' קנח סק"ו בדעת הרמב"ם, דמדהעתיק דברי הר"ן דסובר דמבזה ת"ח הוי חשיב אפיקורוס דמורידין ולא מעלין, ולא חשש לדברי הרמב"ם בספק נפשות, ש"מ דס"ל להש"ך דלא

מקורות וביאורים

פליג הרמב"ם ע"ז.

והנה לדעת הלח"מ ודעימיה מה שהזכירה הגמ' מבזה ת"ח אף שאינו עיקר אפיקורס, משום דהזכירו הקל"ש החמורים טפי. וכ"ה במאירי דף צ על המשנה שכתב וז"ל, אפיקורוס היא מלה כוללת הרבה ענינים ופרשו בה המבזה תלמיד חכם, והרי בכלל זה המינים והם הכופרים במציאות השם ואחדותו ופשיטותו ועובד ע"ז אפילו דרך אמצעיות והמכחיש בנבואה או בידיעת השם אלא שמתוך שכל אלו אין להם מבוא בזה המאמר ולא הוצרך להזכירם פרשו בו שזה שהוצרכו להזכירו הוא לענין מבזה תלמיד חכם וכל שכן רבותיו שמתוך בזותו החכם יבזה את דבריו וחכמתו ויכפור בכל מה שראוי להאמין ונמצא שאף הכופר בפירושי התורה והוא תורה שבעל פה הוא בכלל זה וכל שהוא משומד אף לעבירה אחת והמבזה את המועדות והמחלל את הקדשים שכל אלו דברים יורו על צד כפירה לא מדרך היצר והתאוה וכן מחטיאי הרבים אפילו לדברים קלים וכן הפורשים מדרכי צבור אלא שקובע נמוס לעצמו אף על פי שאינו עובר עבירות וכן כל העושה עבירות ביד רמה ר"ל להכעיס ובפרהסיא ועל דרך כפירה וכן המטילים אימה יתירה על הצבור לנצוח ולשררה ולא לשם שמים וכן הכופר בביאת המשיח שכל אלו גורמים להרוס התורה וכלם בכלל אפיקורוס והוא שאמרו דרך כלל דבר י"י בזה זה אפיקורוס, עכ"ל.

ולכא' יש להוכיח כן בדבדף צט ע"ב אקשי' אמאן דמתני לפלוגתייהו אסיפא, דבשלמא למ"ד מבזה ת"ח מגלה פנים הוי, אזי אפיקורס שהוא פחות ממנו היינו מבזה חבירו בפני ת"ח, אלא למ"ד מבזה חבירו בפני ת"ח מגלה פנים הוי, מהו אפיקורס, ומשני דאמר מאי אהני לן רבנן, ואקשי' האי מגלה פנים נמי הוא דכתי' אם לא בריתי וכו' חוקות שמים וארץ לא שמתני, ופירש"י שמהנין לעולם ומקיימין אותו והוא אומר דלא מהני מידי. ולכא' אינו מובן דהא קיימין למ"ד דמגלה פנים היינו מבזה ת"ח, א"כ זה שאומר דת"ח לא מהני מידי הוא מכחיש התורה עצמה ולמה זה נכלל במגלה פנים, אמנם התי' פשוט דמ"ד דמבזה ת"ח היינו מגלה פנים לאו למימרא דהא ותו לא, אלא פשיטא דמבזה התורה עצמה דחמור טפי הוי בכלל זה, וכל מה דדיינינן בגמ' שם דאם מבזה ת"ח הוי בכלל אפיקורס אינו נכלל במגלה פנים היינו משום דהברייתא עצמה חילקתם לתרתי.

מיהו עי' במשפטי שמואל סי' קטז שמפרש דמה דנקטה הגמרא דוקא מבזה ת"ח משום שעיקר לשון מלת אפיקורוס לא הוי אלא לגבי מבזה ת"ח דהוי מלשון אפקרותא דקאמר בכמה דוכתי והושאלה לשאר כופרים ביסודי התורה, ע"כ. והוכיח כן מפיה"מ בסנהדרין הנ"ל.

ולכא' היה נראה לפרש את שיטת הרמב"ם על דרך הלח"מ הנ"ל אך בתוספת הסבר, דהנה באמת יש בדברי הלח"מ דוחק גדול שמפרש שהיה נראה להרמב"ם מסברא שלו דאף שמשמע בגמ' שעיקר שם אפיקורס קאי על מבזה ת"ח, מ"מ אינו חמור כשאר אפיקורסים.

ולכן י"ל דהנה נתבאר שהרמב"ם בפיה"מ מפרש שאפיקורוס היא מילה ארמית ענינה זלזול וביזוי בתורה או בנושאי התורה, ולכא' יש להעיר שהנה הרמב"ם בפ"ג מהל' תשובה הנ"ל מנה ג' מיני אפיקורסים האומר שאין שם נבואה כלל ואין שם מדע שמגיע מהבורא ללב בני האדם, והמכחיש נבואתו של משה רבינו, והאומר שאין הבורא יודע מעשה בני האדם. ועיי"ש שמנה את הכופרין בו יתברך או בתורתו בשמות אחרים, ויש ליתן טעם למה נקט דוקא ג' אלו, והנו"כ לא הביאו שום מקור לזה, ולכא' נראה דהרמב"ם מפרש דאפיקורוס הוא מלשון הפקר עי' להלן שכך פירשו הרבה ראשונים וסובר הרמב"ם דג' דברים אלו יסודם שאין הבורא משגיח על מעשי בני"א וממילא יכולין להתנהג בהפקרות, ודו"ק היטב בזה, אלא שלכא' זה דלא כהפיה"מ הנ"ל דמפרש דהוא מלשון זלזול וביזיון, והנראה מזה שהרמב"ם מפרש דתיבת אפיקורוס כוללת ב' משמעויות שונות, לפעמים היא מלשון

ה. אע"פ שכל ביזוי ת"ח חמור מאד, מ"מ דעת הרמב"ם דאין מאבד חלקו לעוה"ב אלא ברגיל בכך, אמנם מדברי הרבה פוסקים לא משמע כן¹². ואולי י"ל דתלוי בחומרת

מקורות וביאורים

הפקד ולפעמים מלשון זלזול (ואולי כונת הרמב"ם לחציפותא עי' להלן שהבאנו שיש מפרשים כן והוא מה שנקרא בלשון חז"ל אפיקורותא), ומשמע להרמב"ם דמה שמפרשת הגמ' אפיקורס על מבזה ת"ח אינו ענין להפקד, וא"כ בע"כ הוא מלשון זלזול, ומה שהוצרכה הגמ' לפרש כן כבר נתבאר שהגמ' באה לפרש לשון הברייתא דדרשי' לה מהקרא כי דבר ה' בזה [אלא שאכתי צ"ב מה שנתבאר לעיל שמשמע שגם את המשנה הרמב"ם מפרש כן וי"ל], אבל במה דאיתא בגמ' ראש השנה דאפיקורסין יורדין ואינם עולין משמע להרמב"ם דקאי על מין אפיקורס אחר שהוא מלשון הפקר, והם אפיקורסים גמורים שכופרים בהשגחת ה' דיש בזה צד מינות.

סוף דבר נמצינו למדין דנחלקו האחרונים בדעת הרמב"ם אם מבזה ת"ח הוי בכלל אפיקורס דלדעת המרכה"מ והמעשה רוקח והרד"ע הוי אפיקורס גמור, וכן לכאו' שיטת הש"ך והחכמ"א, אמנם שי' המהרי"ל והלח"מ ועוד אחרונים דלדעת הרמב"ם אין מבזה ת"ח בכלל חומרת שאר אפיקורסין, ורק לענין דאין לו חלק לעוה"ב הוי בכללם.

¹² ז"ל הרמב"ם פ"ג מתשובה הי"ד, כל אחד ואחד מעשרים וארבעה אנשים אלו שמנינו אע"פ שהן מישראל אין להם חלק לעוה"ב, ויש עבירות קלות מאלו ואעפ"כ אמרו חכמים שהרגיל בהן אין להם חלק לעוה"ב וכדאי הן להתרחק מהן ולהזהר בהן, ואלו הן וכו' והמבזה תלמידי חכמים וכו', ע"כ. ובהל' ת"ת כתב בסתם שהמבזה ת"ח אין לו חלק לעוה"ב. ולכאו' יש לתמוה על הרמב"ם ממה שהביאו בגמ' ראייה דהקורא לרבו בשמו הוי אפיקורס מגיחזי, אף דלא אשכחן אצל גיחזי דעבד כן אלא פעם אחת, ודוחק לומר דהוי משמע לגמ' דגם בעלמא עביד כן, דאדברא י"ל דשם שמדבר עם המלך לא רצה לכבד אחר בפניו, וליישב זה היה מקום לומר דהא כבר נתבאר לעיל דביזוי רבו חמיר טפי, וא"כ י"ל דלא כתב הרמב"ם דבעינן רגיל, אלא בסתם ת"ח, אבל אם מבזה רבותיו אפי' בפעם אחת. אמנם מה נעשה שהרמב"ם שם כתב להדיא שגם מבזה רבותיו דוקא ברגיל. ונראה דהנה באמת שם אין מבואר דגיחזי חשיב אפיקורס רק מבואר שנענש ע"ז, וס"ל להרמב"ם דלא באה הגמ' להוכיח משם אלא דחשיב מידי דבזיון טובא דלכן נענש ע"ז, וממילא משמע להגמ' דהוי אפיקורס, וא"כ שפיר י"ל דליהוי אפיקורס צריך שיהיה רגיל בכך.

אלא שלכאו' היה נראה לדקדק דלא כתב כן הרמב"ם אלא לשיטתו דסובר דהמבזה ת"ח לא חשיב אפיקורס ממש, ולכן סובר הרמב"ם דאין הוא בכלל הנך דמורדין, אבל לדעת שאר הראשונים דמבזה ת"ח חמור כשאר אפיקורסין דמורדין אותם, ונתבאר שכן נקטו הש"ך והחכמ"א, א"כ י"ל דלא שנה משאר מיני אפיקורסין דאין להם חלק לעוה"ב אפי' בפעם אחת, וכן משמע ברש"י ב"ה דף יז ע"א, דבגמ' שם מנו אפיקורסין בהדי מינין ומשומדין שאין להם חלק לעוה"ב, ופירש"י שם דאפיקורסין היינו מבזי ת"ח, ומשמע דדמי בחומרתו למינין ומשומדין דאפי' בפעם אחת אין להם חלק לעוה"ב.

ולפי"ז יתבאר היטב מה שמצינו בהרבה אחרונים דעשו מבזה ת"ח אפי' פעם אחת אפיקורס גמור, כ"ה פשטות דברי רבינו הח"ח בפתיחה לעשין ח' ובמשנ"ב סי' קנ"א סק"ב, ובמהר"י וייל סי' קנב, ובשבות יעקב ח"ג סי' צט והובא בפ"ח חו"מ סי' יז סק"א, וכ"ה בתשו' מהרי"ק סי' קפט, ורק בסוף התשובה שם כתב דכ"ש אותו אחד שרגיל לבזות ת"ח, אבל מש"כ מתחילה דהוי אפיקורס היינו אפי' בפעם אחת, ובמהרשד"ם יו"ד סי' קנב וסי' קפח וסי' קצ ובעוד תשובות אחרות, ובמשפטי שמואל סי' קטז

הביזוי¹³.ו. הקורא לחכם מלשין או מסור, אין לך ביזוי גדול מזה¹⁴.ז. אם מספר לשה"ר על ת"ח בענין שמתגנה הת"ח עי"ז, נחשב אפיקורס¹⁵.

מקורות וביאורים

ועוד שאר תשובות אחרות, ובתשו' בעי חיי חו"מ סי' רלו, ועוד הרבה אחרונים. איברא בדברי כמה מתשו' האחרונים יש לדחות דאף שקראוהו אפיקורס, מ"מ שפיר י"ל דלא מאבד חלקו לעוה"ב רק ברגיל בזה, וביותר י"ל דלא קראוהו אפיקורס רק כדי לבאר חומרת החטא שהוא חטא חמור שראוי לקוראו אפיקורס עכ"פ ברגיל בזה, מיהו לא בכל דברי האחרונים ניתן ליאמר כן כמב' בדבריהם. ועי' בתשו' אהלי תם תומת ישרים סי' קכא שכתב להדיא דאפי' באינו רגיל הוי אפיקורס.

¹³ לכאו' יל"ע בסברת הרמב"ם שהצריך רגיל, דממ"נ אם הוי חטא חמור אפי' בפעם אחת יאבד חלקו, ואם אינו חטא חמור, אפי' הרבה פעמים לא יאבד חלקו לגמרי. ולכאו' נראה דס"ל להרמב"ם דכיון דעיקר הטעם דמאבד חלקו הוא משום דבזותו לת"ח הוא מגלה בזה על כפירתו בהם ובדבריהם, ולכן סובר הרמב"ם דאם אינו רגיל לבזותם אין במעשיו עדות על כפירתו, די"ל דמשום דרתח נכנסה בו רוח שטות יתירא, ולכן שפיר אינו מאבד חלקו בפעם אחת רק אם ממש מתפקד בהם טובא. ולפי"ז י"ל דשיערו הפוסקים דכל היכא דהביזוי נעשה בהפקרות ועזות מצח גדולה יש בזה גילוי על כפירתו בחכמים אף שלא רגיל בזה. אמנם לדעת הלח"מ וסייעתו יל"ע בזה.

¹⁴ רמ"א יו"ד סי' שלה סמ"ז בשם מהרי"ק.

¹⁵ הנה החפץ חיים בעשין עשה ח' כתב ואם על מי שמספר הלשה"ר או הרכילות הוא זקן וכו' עובר עוד על מ"ע דוהדרת פני זקן כו', וכן אם הוא חכם אפי' אינו זקן וכו' [ולבד מה שכמה פעמים בא עי"ז לאיסור החמור דמבזה ת"ח שנכנס בזה בכלל אפיקורס ע"פ דין]. ובכלל ח' סעי' ד' כתב ודע דאיסור סיפור לשה"ר הוא אפי' על ע"ה, כי גם הוא בכלל עם ה' וצבאותיו שהוציאם ממצרים, וכ"ש אם הוא ת"ח בודאי המספר לשה"ר עליו עונו גדול הרבה יותר ואמרו חז"ל כל המספר אחר מיטתו של ת"ח נופל בגיהנום שנאמר וכו', וכמה פעמים נכנס עי"ז בכלל מבזה ת"ח, וידוע גודל ענשו של המבזה ת"ח כדאיתא בחלק, אך היצר הרע מסית לאדם דלא שייך כלל דין מבזה ת"ח רק בזמן הגמ' שהיו חכמים ביותר אבל לא על אלו שבזמנינו, והוא טעות גמור, דכל ת"ח הוא לפי הדור ואפי' בזמנינו אם הוא רק ראוי להורות ויגע בתורה נקרא ת"ח והמבזה אותו אפי' בדברים בעלמא עון פלילי הוא וחייב נידוי ע"ז, וכ"ש אם הת"ח הזה הוא מורה הוראה בעיר דבודאי איסור המבזהו הוא חמור הרבה יותר דמלבד שהוא מוכרח להחזיקו לחכם ולנהוג בו כבוד אחרי שהוא סומך על הוראותיו, עוד בסיפורו עליו דברי גנות הוא מונע את הרבים מעבודת ה', כי עי"ז אמור יאמרו שאר העם מה נלך ונדרוש מאתו עניני הדיני תורה שבינינו אחרי שלא יוכל לתווך בינינו ומתוך זה כל אחד בונה במה לעצמו ועוד כמה קלקולים יאריך זכרם ה' ישמרנו, עכ"ל. ומש"כ הח"ח דכמה פעמים בא עי"ז לאיסור החמור דמבזה ת"ח, ומשמע דכמה פעמים לא נחשב מבזה ת"ח, היינו משום דלפעמים מצוי שיספר בגנות סחורתו וכדומה באופן שמזיקו דהוי לשה"ר ומ"מ אינו מדבר בגנותו ולכן כתבנו דדוקא בענין שמגנהו.

והנה מב' מדברי הח"ח שמה שהמבזה ת"ח נחשב אפיקורס היינו אפי' במבזהו שלא בפניו, וכן מפורש בשערי תשובה לרבינו יונה שער ג אות סב וז"ל, ועל דברת בני אדם שאינם נוהרים בלשונם בכבוד תלמידי חכמים, בין בפניהם בין שלא בפניהם, נעשים אפיקורסים שאין להם חלק לעולם הבא, ע"כ.

מקורות וביאורים

וצע"ג על האבני נזר או"ח סי' מז שכתב בשם הרבינו יונה דדוקא בפניו הוי אפיקורס. ומה שהביא מספר שערי קדושה למהר"ח ויטאל ז"ל, הנה עיינתי שם וז"ל בח"ב שער ח', והאפיקורס והוא המבזה ת"ח בפניו וכן תלמיד דיתב קמי רביה ואומר ד"ו אסור הוא או מותר דרך פשיטות ולא דרך שאלה וכן המלגלג על רבו כשדורש איזה דבר של גוזמא ואינו מאמין לדבריו וכן המבזה ת"ח שלא בפניו כגון אלו האומרים דרך גנות הני רבנן או כאלו האומרים מאי אהני לן רבנן לדידהו קרו לדידהו שנו או כאלו האומרים מאי אהנו לן רבנן כלום אסרו לנו יונה או שרו לן עורבא או תלמיד שקורא לרבו בשמו ואינו אומר מורי ורבי, ע"כ. הארכתי להביא כל לשונו שיתבאר לך להדיא שאע"פ שבתחילה כתב דמבזה בפניו, מ"מ מיד אח"כ כתב דאפי' שלא בפניו, והמהרח"ו רק רצה לחלקם לב' מינים, גם נראה שיש ט"ס בלשון המהרח"ו וכצ"ל והאפיקורס והוא המבזה ת"ח בפניו כגון תלמיד וכו', וכמו בלקמיה במבזהו שלא בפניו ודו"ק.

כתב בתשוי מהרח"ש ח"ג סימן קח אמנם לענין השני למה שבזה וחרף וכו', הדבר פשוט מאליו שבר נדוי הוא ואפילו לא היה עושה אלא שבעודו המרביץ דורש ומורה לעם חקי האלוקים ותורותיו יוצא משם ראוי לכך, דאין לך זלזול התורה גדול מזה. וגדולה מזאת מצאנו שלא לבד בקום עשה אלא אפילו בשב ואל תעשה אם ימשך שום שמץ זלזול או צערא לתלמיד חכם צריך להזהר מאד, דגרסינן בקדושין פרק קמא [כה ע"א] סבי דנזוניה לא אתו לפרקיה דרב חסדא, א"ל לרב המנונא זיל צנעינהו, אזל אמר להו מאי טעמא לא אתו רבנן לפרקא, ופירש רש"י ז"ל צנעינהו אמור להם להסגר ולישב בבית, וזה לשון נדוי לתלמיד חכם, כדאמר במועד קטן [יז ע"א] לאמר לו דרך כבוד הסגר ושב בביתך ע"כ. הרי דהתם הנהו רבנן אף על גב דלא עשו שום דבר בקום עשה רק בשב ואל תעשה שנתעכבו בביתם ולא אתו לפרקיה חייבם נדוי, כל שכן האיש הליוה שקום עשה בעודו בבית הכנסת והמרביץ תורה דורש, יוצא משם לבזות התורה ולומדיה, כל שכן למה שחרף וגדף ממש שהדבר פשוט מאליו שהוא בר נדוי וגדול עונו מנשוא כמפורש בגמרא ובספרי הפוסקים, עכ"ל.

פרק ב טז

עונשו של אפיקורס

א. עון גדול הוא לבזות את החכמים או לשנאותן, לא חרבה ירושלים עד שבזו בה תלמידי חכמים שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי האלקים ובזים דבריו ומתעתעים בנביאיו, כלומר בזים מלמדי דבריו, וכן זה שאמרה תורה אם בחקותי תמאסו מלמדי חקותי תמאסו, וכל המבזה את החכמים אין לו חלק לעולם הבא¹⁶ והרי הוא בכלל כי דבר ה' בזה¹⁷.

ב. המבזה את החכמים יורד לגיהנם, ונידון בה לדורי דורות, גיהנם כלה והוא אינו כלה¹⁸.

מקורות וביאורים

¹⁶ עי' בשערי תשובה לרבינו יונה ש"ג אות קכ וקכא שביאר דהמבזה ת"ח חמור משאר חייבי כריתות שכל חייבי כריתות נכרת הוא וזרעו מן העוה"ז, אבל המבזה ת"ח נכרת מן העוה"ז והעוה"ב. ולקמן שם בריש המדרגה העשירית ביאר טפי דחז"ל למדו שאין לו חלק לעוה"ב מהפסוק כי דבר ה' בזה הכרת תכרת הנפש היא עונה בה, ופירש רבינו יונה את הפסוק כך "אחר הכרת הנפש עונה בה כי לא יכפר המות עליו ואין לו חלק לעוה"ב על כן הזכיר בענין הזה עונה בה כי לא כן בשאר עבירות".

ועי' בחידושי אגדות למהר"ל סנהדרין דף צט ע"א שכתב וז"ל, ואמר הכרת תכרת, הכרת בעה"ז תכרת לעה"ב. ודבר זה כי יש לאדם שהוא העלול חבור עם העילה, וצרוף וחבור זה הוא על ידי התורה שהיא גזירת הש"י. והתורה היא הברית והחבור בעצמו שבין האדם לבוראו ולכן נקראו לוחות הברית לפי שהתורה היא הברית והחבור בין הקדוש ברוך הוא ובין האדם, וכאשר האדם מחזיק עצמו שהוא עלול מן הש"י והוא מוכן לקבל החבור ומודה בתורה שהיא עצם החבור והברית ומודה בו יתברך שבו האדם קשור, הרי הוא מקושר ומחובר עם הש"י, וכאשר הוא אפיקורס נוהג הפקרות בו יתברך שבו הקשור הנה הוא מבטל החבור והקשור הזה שיש לאדם בו יתברך. ויש כאן הפרת ברית מן הש"י ואז נאמר הכרת תכרת כאשר אין לו הדברים הגורמים החבור הדבר שהוא מן הש"י בעצם וזה נקרא דבר ה'.

ועי' בדרשת הגר"ח מוואליזין לימי הסליחות שכתב, צריך באמת כל אדם להתבונן ולחפש דרכיו אולי הוא מאותן שאין להם חלק לעוה"ב ח"ו, דהנה כל אחד שמח בחלקו וסומך על המשנה דכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב [דהשטן הוא היצה"ר מחשיך עיניהם במשנה מפורשת], אבל לא יתבוננו בסיפא דמשנה הזאת שאמרה ואלו שאין להם חלק לעוה"ב וקחשיב התם אפיקורס, ואיתא שם רב ור"ח דאמרי תרווייהו זה המבזה ת"ח וכו', על כן יש לכל אדם לחפש בדרכיו ולחקור במעשיו אולי הוא מאותן שאין להם חלק לעוה"ב ח"ו אולי ביזה ת"ח וכו', עכ"ל.

¹⁷ עד כאן לשון הרמב"ם פ"ו מת"ת הי"א.

¹⁸ הנה בגמ' ר"ה יז ע"א איתא המינין והאפיקורסין וכו' יורדין לגיהנם ונידונין לדורי דורות גיהנם כלה והם אינם כלים, ופירש"י אפיקורסין מבזי ת"ח, ופירש כן ע"פ הגמ' בחלק, וכ"כ הר"ן שם ובספר חסידים סי' קמה, אמנם כבר נתבאר לעיל שהלח"מ ועוד אחרונים כתבו בשי' הרמב"ם שאע"פ שאין

ג. מבואר בזוהר שהמבזים ת"ח גופן כלה ונשמתן נשרפת והאש אוכלתן, ועוד איתא שם שהמבזה ת"ח בדיבור דנין אותו במדור הרביעי הנקרא טיט הין, והמבזה ת"ח בלבו אע"פ שנותן לו כבוד לפני אחרים דנין אותו במדור הראשון הנקרא בור¹⁹.

ד. המבזה ת"ח אין רפואה למכתו²⁰.

ה. בד"א שהמבזה ת"ח אין לו חלק לעוה"ב כשמת בלא תשובה, אבל אם שב מרשעו ומת והוא בעל תשובה הרי זה מבני העולם הבא שאין לך דבר שעומד בפני התשובה, אפילו כפר בעיקר כל ימיו ובאחרונה שב יש לו חלק לעולם הבא שנאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו²¹.

ו. מי ששונא ת"ח עונשו הוא שימותו בניו לבל יהיה לו זרע עוסק בתורה²².

מקורות וביאורים

לו חלק לעוה"ב מ"מ אין חומרתו כ"כ, אלא שכבר נתבאר שהרמב"ם בזה לשיטתו דמבזי ת"ח אין מורידין, אבל לפ"מ שפסקו האחרונים דגם מבזי ת"ח מורידין ש"מ דהוי בכלל אפיקורס גמור, א"כ בודאי הוי בכלל העונש החמור שיורד לגהינום ונידון לדורי דורות. מיהו שו"ר בתשו' עבודת הגרשוני סי' יח שמב' מדבריו דגם אם אמרי' מורידין מ"מ אין לו את העונש החמור שיורדין ואינם עולין ואכ"מ.
¹⁹ ז"ל זוהר חדש על רות, ושבעה שמות לגיהנם ואלו הם בור, שחת, דומה, טיט הין, שאול, צלמות, ארץ תחתית, שבעה פתחים יש לגיהנום כנגד ז' שעות שיש לו, ז' מדורות הן זו על זו, וכולן מדורות מוזמנים לרשעים לידון שם. גופן כלה בקבר ונשמתן נשרפת והאש אוכלתן, מדור הראשון בור וכו' בהאי מדור דנין לאותן שקוטפין מלוח עלי שיח המפסיקים דברים שנתנו בלוחות עלי שיחה בטילה, ואותם שאינן נוהגין כבוד בתלמידי חכמים, ואין דנין במקום הזה למבזה תלמיד חכם כי דנין אותו בטיט הין. ובמדור הראשון מורידין ודנין המבזה ת"ח בלבו אף על פי שכבודם לפני אחרים וכו'.

ואיתא באוצר המדרשים בהאי לישנא, אח"כ ירד משה למקום אחר, וראה ב' רשעים תלויים ראשיהם למטה ורגליהם למעלה ומכף רגליהם ועד קדקדם כולם דבוקים בתולעים שחורים, כל תולע ותולע חמש מאות פרסה, וצועקים הרשעים מפניהם ואומרים תן לנו מות ונמות שנאמר המחכים למות ואיננו (איוב ג'). שאל משה לנסרגיאל מה מעשיהם של אלו, א"ל שנשבעו שבועת שקר וכו' והמבזים תלמידי חכמים וכו' לכך מסר אותם הקדוש ברוך הוא לתולעים, אמר משה לנסרגיאל מה שם המקום הזה אמר לו עלוקה.

²⁰ שבת קיט ע"ב. ויש ליתן בזה טעם, דהנה איתא בבבא בתרא דף קטז ע"א כל שיש לו חולה בתוך ביתו, ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים, והמזלזל בחכמים לא ילך אליהם, וביותר דאפי' אם ילך כיון שאינו מאמין בכוחם הגדול אינו דנין שתועיל לו תפילתם.

²¹ רמב"ם פ"ג מתשובה הי"ד.

²² ז"ל הערוך לנר ביבמות דף קה ע"ב, ועל שבזה לת"ח טבעו בניו דאמרינן בגמרא מאן דרחים רבנן הוו לי' בנין רבנן ומי ששונא הוי העונש נגד זה שימותו בניו לבל יהי' לו זרע עוסק בתורה.

פרק ג כח

ביאור לשון אפיקורס

א. יש שפירשו שאפיקורס הוא לשון זלזול ובזיון.²³

ב. יש שפירשו מלשון הפקר.²⁴

ג. יש שפירשו מלשון חוצפה.²⁵

ד. יש שפירש דר"ל מורדים ושתי מלות הן אפיק רסן, ר"ל הרסן מופק מהם שהולכין בלא רסן לכך הם ממרים כמו הסוס שהולך בלא רסן.²⁶

ה. יש שפירשו שהוא איש היה חושב שהעולם נפל במקרה ונקראו הממשיכין אחר דעתו

מקורות וביאורים

²³ הנה זה לשון הרמב"ם בפיה"מ בסנהדרין, ומילת אפיקורוס היא ארמית ענינה מי שמפקיר ומבזה את התורה או לומדיה [עי' לשון התרגום מחדש], ולפיכך קורין בזה השם כל שאינו מאמין ביסודי התורה ומי שמבזה החכמים או איזה ת"ח שיהיה או המבזה רבו, עכ"ל. לכאורה משמע יותר שהוא לשון בזיון ובפרט לפני התרגום החדש. וכ"פ להדיא בדעתו רבי מתתיהו היצהרי על אבות פ"ב מי"ד וז"ל, והר"ם בפרק חלק פירש מלה יונית, מבזה.

²⁴ ביד רמה כאן כתב ועיקר מלה זו של אפיקורוס לשון הפקר הוא שמפקיר את עצמו בדבר איסור, רב ור' חנינא דאמרי תרוייהו זה המבזה ת"ח ועושה כבודם הפקר, וכ"פ הרבינו יונה באבות פ"ב מי"ד דהוא מלשון הפקר. וכ"ה בפ"י הרע"ב שם וז"ל, אפיקורוס לשון הפקר, שמבזה את התורה ומחשיבה כאילו היא הפקר. אי נמי משים עצמו כהפקר ואינו חס על נפשו לחוש שמא תבוא עליו רעה על שמבזה את התורה או לומדיה. וז"ל המחזור ויטרי סי' תכה אפיקורוס, לשון הפקר. כגון עוף וגבינה נאכלים באפיקורן. וז"ל המהר"ל בחי' אגדות שלו לסנהדרין דף צט במשנה, נראה כי עיקר האפיקורס מלשון אפיקורת שנוהג הפקר בעולם כאלו הוא בלא מנהיג לכך אין עליו מורא כלל, וזהו ענין אפיקורס שכל מי שיש בו דעת זאת כאלו מפקפק במציאות הש"י, ולא בעי למימר שהוא אומר לגמרי אין אלקים, זה אינו, רק שאינו חש למורא שמים וזה נקרא אפיקורס. ולפיכך לקמן פליגי באפיקורס למר הוי אפיקורס המבזה את חכמים, ולמר שמבזה חבירו בפני חכמים, ששניהם אילו היה עליו מורא שמים לא היה מבזה חבירו בפני החכם.

²⁵ הערוך ערך אפיקורס פירש אפקירותא חציפותא, וכ"פ המהרש"א בח"א לסנהדרין שם, וכ"כ רש"י בכתובות דף ס ע"ב אפקירותא חוצפה, וכ"פ בעירובין דף סג ע"א ובחולין דף יח ע"א, וכ"נ פשטות דבריו בשאר דוכתי. ועל הא דאיתא בב"ר דהנחש אפיקורס היה פירש"י עז פנים שמפקיר עצמו בפני בוראו בפרהסיא. ואולי פירוש הרמב"ם הנ"ל דהוא מלשון ביזוי נמי אתי כהאי פירושא וצ"ע.

²⁶ השפתי חכמים בדברים פ"א אות ר' כתב וז"ל, ר"ל מורדים ושתי מלות הן אפיק רסן ר"ל הרסן מופק מהם שהולכין בלא רסן לכך הם ממרים כמו הסוס שהולך בלא רסן, ע"כ. והביאו בספר קהלת יעקב למהר"י אלגזי לשון חכמים אות א' סי' סא.

בירושלמי ברכות פ"ב איתא ר' זעירא כד סלק להכא אזל אקז דם, אזל בעי מיזבון חדא ליטרא דקופד מן טבחא, א"ל בכמה הדין ליטרתא, א"ל בחמשין מניי וחד קורסם, א"ל סב לך שיתין, ולא קביל עילוי, סב לך עי' ולא קביל עילוי, סב לך פ', סב לך צ', עד דמטא מאה ולא קביל עילוי, א"ל עביד כמנהגד, ברומשא נחית לבית וועדא, אמר לון, רבנן מה ביש מנהגא דהכא דלא אכיל בר נש ליטרא דקופד עד דמחו ליה חד קורסם, אמרין ליה ומה הוא דין, אמר לון פלן טבחא, שלחון בעיי מיייתיתיה ואשכחון ארוניה נפקא, אמרי ליה, רבי כל הכין, א"ל וייתי עליי דלא כעסית עילוי [דסברית] דמנהגא כן.

ועיי' בספר ערכי תנאים ואמוראים לרבו של הרוקח שמפרש שאלתם וז"ל, אמרין ליה, רבי כל הכין, פי' כל כך הענשת למיתה בשביל דסרח עליך הא עבידי אפיקורי דמצערי רבנן ולא מענשי להו אלא או מנדין או מנגדין, ע"כ. ומבוי' דלא היה דרכם לקללם כ"כ שימותו.

מקורות וביאורים

²⁷ בספר העיקרים מאמר א פ"י כתב וז"ל, לפי מה שנמצא לראשונים משם אפיקורוס, הוא איש היה חושב שהעולם נפל במקרה, והיה מכחיש מציאות השם שהוא הפועל, ונקראו הנמשכים אחר דעתו אפיקורוסין, ע"כ. וכמה מפרשים הביאו דבריו, והבאר שבע בסנהדרין דף צ ע"א הביאו וכתב עליו, ואני אומר שאין כן דעת רז"ל, מדקא חשיב בפרק קמא דראש השנה (יז, א) מינין ואפיקורוסין, וכן בספרי בפרשת אלה הדברים (פיסקא י"ב) אמרו איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם (דברים א, יב) מלמד שהיו אפיקורסים הקדים משה לצאת כו', אלמא דאפיקורוסין לאו מינין נינהו.

פרק ד טו

הטעם שביזוי ת"ח חמור כ"כ

בדברי רבותינו הראשונים נתבארו בזה כמה טעמים.

א. לפי שאין כל אדם מספיק לדעת מציאות השם מעצמו, ואמנם ידענו אם על צד הקבלה ואם על צד המופת מפי החכמים, והמבזה תלמידי חכמים המפרסמים מציאות השם לכל האנשים לא הניח לעצמו דרך במה שידענו, והרי הוא כאלו מכחיש מציאות השם, על כן נקרא אפיקורוס²⁸.

ב. המבזה אותם הרי הוא ככופר בדבריהם והרי הוא כאומר אין תורה מן השמים²⁹.

מקורות וביאורים

²⁸ לשון העיקרים מאמר א' פ"י. ועי' בפירוש רש"י בפרשת בחוקותי על הפסוק ואם בחקתי תמאסו, מואס באחרים העושים. משפטי תגלע נפשכם, שונא החכמים. לבלתי עשות, מונע את אחרים מעשות. את כל מצותי, כופר המצוות שלא צויתים. להפרכם את בריתי, כופר בעיקר. הרי שבע עבירות הראשונה גוררת השניה וכן עד השביעית, ואלו הן לא למד, ולא עשה, מואס באחרים העושים, שונא את החכמים מונע את האחרים כופר במצוות כופר בעיקר, עכ"ל. מבו' בדבריו דע"י ששונא את החכמים בא לידי כפירה בעיקר. ובאמת שכפירוש זה מפורש בירושלמי ריש פרק חלק אהא דאמרי' שם דאפיקורוס הוא כהן דאמר אילין רבנין, ואמרי' עלה, רבי אלעזר ורבי שמואל בר' נחמן חד אמר לכיפה של אבנים, כיון שנתרועעה אחת מהן נתרועעו כולן, וחרנא אמר לבית שהוא מלא תבן אע"ג דאת מעבר ליה מינה אהן מוצא דבגויה הוא מרערע כתליא. ופי' בקרבן העדה לכיפה של אבנים. זה שמבזה את התורה אפילו בדיבור אחד אין לו חלק לעה"ב דדמייא לכיפה של אבנים כשנטלן אחת מהן נופלין כולן, ה"נ אחרי שכבר עבר לבזות דבר אחד סוף לבזות כולן, ולא דמי עובר עברה למבזה, ואידך אמר דדמי לבית מלא תבן אף על פי שנוטל ממנו כל התבן הכתלים מתקלקלים מפסולת שנשאר אחריו, ה"נ אף שמודה בתורה ואינו מבזה אלא דבר אחד מתקלקל יסודי התורה ובסוף כל הבית נופל, ע"כ.

²⁹ כפי' זה מבו' בהרבה ראשונים וז"ל תלמיד הרמב"ן בפירושו כאן, ואפיקורוס שדומה לאומר אין תורה מן השמים שמבזה את התורה ומבזה תלמידי חכמים, ע"כ. וכן מבו' בספר הבתים שערי תשובה שער שלישי (נדפס ע"י הר"מ הרשלה, והובא בקש"ק כאן) שכתב וז"ל, המבזה תלמיד חכם, או המבזה אדם אחד בפני תלמיד חכם הוא בכלל אפיקורוס, מפני שלא נשא פנים לתורה ולחכמה שהוא מתת אלקים, הרי הוא ככופר ואומר שאינה מאת השם. וכן הוא לשון פסקי ריא"ז והמבזה תלמידי חכמים הרי זה אפיקורוס, הואיל ומבזה אותם הרי הוא ככופר בדבריהם. ואפילו המבזה את חבריו בפני תלמיד חכם הרי זה דומה לאפיקורוס. וכן המיקל בחכמים ואומר, כל מה שלומדין לצורכן הן לומדין, ואין לנו הנאה בהן, או שמזכירן דרך קלות ואומר אלה החכמים, הרי זה דומה לאפיקורוסות, והמתכין בכך כדי לבזותן ולהקל בהן אין לו חלק לעולם הבא, שהרי כופר בהם ובדבריהם. וכן הקורא רבו בשמו דומה לאפיקורוסות, שצריך לקרותו רבי. ועי' ביד רמה שכתב לפרש הא דאמרי' דמבזה ת"ח עצמן מגלה פנים בתורה הוי וז"ל, מגלה פנים בתורה שבכתב דברים אשר לא כן להכחיש דברי חכמים שאלמלא כן לא

ג. המבזה אותם אין לו יראת השם³⁰.

ד. כי בהתהדר החכמים ובתתם עליונים דבריהם נשמעים, וילוו עליהם העם כולו וידמו למועצותם³¹.

ה. בראות בני אדם את כל כבודם ילמדו לקח לנחול כבוד ותרבה הדעת. ורבים מישני לבבות יעורו משנתם בראותם הדר כבוד התורה, ויכירו מעלתה, ויבא חשקה בלבבם, ויהיה עסקם בה לשם יתעלה ולעובדו בלבב שלם³².

מקורות וביאורים

היה מבזה ת"ח. ועי' בפירוש רבי מתתיה היצהרי לאבות פ"ג מי"א שכתב דהמבזה את חבריו לפני ת"ח זה יורה מיעוט אמונתו בתורה, ושאינו נכנע אליה. ועי' במאירי סנהדרין צ' ע"א שכתב וז"ל, שמתוך בזותו החכם יבזה את דבריו וחכמתו ויכפור בכל מה שראוי להאמין, ע"כ. ויתכן שכונתו שיגיע מזה אף לכפירה בעיקר.

³⁰ הרמב"ם בתשו' סימן שכג נשאל בעיר שהיה שם דיין הדורש לרבים ובא אחר שם להרביץ תורה בלי רשות וחשב הדיין הנזכר שזה אפקרותא כנגדו וחשב זה המלמד הנז' שזה רבוץ תורה ואין צריך בו נטילת רשות, וכתב הרמב"ם בתו"ד, ומה שטען בדבר רבוץ תורה, הרי התכלית המושגת מתלמוד תורה היא יראת שמים, כמו שהזכיר יתעלה ואמר ליראה את השם הנכבד וכו'. ואמרו המעתיקים ז"ל את ה' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים, ואמרו לא חרבה ירושלים אלא על שבזו בה תלמידי חכמים, שנאמר ויהיו וכו'. נראה מדבריו דהוי חסרון ביראת שמים.

ועי' לשון המהר"ל בחי' אגדות שלו לסנהדרין דף צט ע"א, נראה כי עיקר האפיקורס מלשון אפיקורת שנוהג הפקר בעולם כאלו הוא בלא מנהיג לכך אין עליו מורא כלל, וזהו ענין אפיקורס שכל מי שיש בו דעת זאת כאלו מפקפק במציאות הש"י, ולא בעי למימר שהוא אומר לגמרי אין אלקים, זה אינו, רק שאינו חש למורא שמים וזה נקרא אפיקורס, ולפיכך לקמן פליגי באפיקורס למר הוי אפיקורס המבזה את חכמים, ולמר שמבזה חבריו בפני חכמים, ששניהם אילו היה עליו מורא שמים לא היה מבזה חבריו בפני החכם.

³¹ שערי תשובה לרבינו יונה ש"ג אות קמז וז"ל, וזה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה כי המבזה תלמיד חכם הוא בזה דבר ה' ואין לו חלק לעולם הבא, יש לדבר שרש בשכל ועיקר במחקר. והנה אנחנו מציעים לענין טוב טעם ודעת. אמר שלמה עליו השלום (משלי ג, לה) "כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון", ענין "קלון" איש קלון, פירוש האיש הנקלה והנבל מרים כסילים ומכבד ומשבח אותם, כי יש בכבוד החכמים והישרים תועלות גדולות, ובכבוד הכסילים והרשעים מכשולים רבים ועצומים, כי בהתהדר החכמים ובתתם עליונים דבריהם נשמעים, וילוו עליהם העם כולו וידמו למועצותם.

וז"ל החיד"א בספרו חומת אנך לירמיהו פ"ב, מה שאמרו ז"ל לא חרבה ירושלים אלא על שביזו ת"ח, והלא היו כמה עונות, וישבנו דהגורם לעונות היה שביזו ת"ח, ועל כן הת"ח לא הוכיחם כי הם מבזים ושפלים ועשו עונות וחרבה ירושלים.

³² המשך דברי הרבינו יונה שבהערה הקודמת וז"ל, והשנית בראות בני אדם את כל כבודם ילמדו לקח לנחול כבוד ותרבה הדעת. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (פסחים ג, ב) לעולם יעסוק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה, כי מתוך שלא לשמה בא לשמה. והשלישית רבים מישני לבבות יעורו משנתם בראותם הדר כבוד התורה, ויכירו מעלתה, ויבא חשקה בלבבם, ויהיה עסקם בה לשם יתעלה ולעובדו בלבב

ו. כי הדבר ידוע כי מדרכי קידוש השם יתברך להודיע בכל מבטא שפתיים, ובכל אשר ירמזון עינים, ובכל הנהגה ופועל ידיים, כי יסוד לנפש האדם וצבי עדין והטוב והעיקר והתועלת והיקר אשר בו עבודת השם יתברך ויראתו ותורתו, ודבר זה כבוד השם יתברך. והמבזים לתלמיד חכם ויראתו, מבטלים הידיעה הזאת ומראים ההפך בהנהגתם, וכאילו אומרים אמור כי אין העבודה עיקר, וכי שרש הדבר נמצא מבלתי עבודת השם יתברך, והם מחללים את התורה, על כן יאבדו מתוך הקהל ויכלו בפיהם, כי הם עובדים את ה' מבלי עסק התורה. הלא הדבר ידוע, כי אין העבודה מתקיימת בלתי על ידי לומדי התורה אשר יהגו בה יומם ולילה, כי הם יורו דעה ויודעי בינה לעיתים לדעת מה יעשה ישראל, והם יעמידוהו בישראל לבלתי תשכח מפי זרעם, ובמקום שאין עוסקי תורה ירבו המכשולים וישר באדם אין, על כן יכבדו עבדי השם יתברך את חכמי התורה לכבוד השם יתברך, ולהודיע כי עבודתו לבדה עיקר הנמצא.³³

מקורות וביאורים

שלם. הנה אלה טעמים נכבדים חזקים כראי מוצק, ע"כ. ולכא' ההבדל בין השנית לשלישית הוא שלשנית ילמדו כדי לנחול כבוד שזהו שלא לשמה ומתוך שלא לשמה בא לשמה, ולשלישית בראותם הכבוד שנוחלין החכמים יכירו מעלתה ויהיה עסקם בה לשמה ממש.

³³ המשך דברי הרבינו יונה וז"ל, ויש עוד טעם נכבד עולה על כולם, ואילו רמזנו בפתח דברינו בענין הכתות הרעות הנזכרות. כי הדבר ידוע כי מדרכי קידוש השם יתברך להודיע בכל מבטא שפתיים, ובכל אשר ירמזון עינים, ובכל הנהגה ופועל ידיים, כי יסוד לנפש האדם וצבי עדין והטוב והעיקר והתועלת והיקר אשר בו עבודת השם יתברך ויראתו ותורתו, כמו שכתוב (קהלת יב): "כי זה כל האדם". ודבר זה כבוד השם יתברך. והמבזים לתלמיד חכם ויראתו, מבטלים הידיעה הזאת ומראים ההפך בהנהגתם, וכאילו אומרים אמור כי אין העבודה עיקר, וכי שרש הדבר נמצא מבלתי עבודת השם יתברך, והם מחללים את התורה, על כן יאבדו מתוך הקהל ויכלו בפיהם, כי הם עובדים את ה' מבלי עסק התורה. הלא הדבר ידוע, כי אין העבודה מתקיימת בלתי על ידי לומדי התורה אשר יהגו בה יומם ולילה, כי הם יורו דעה ויודעי בינה לעיתים לדעת מה יעשה ישראל, והם יעמידוהו בישראל לבלתי תשכח מפי זרעם, ובמקום שאין עוסקי תורה ירבו המכשולים וישר באדם אין, על כן יכבדו עבדי השם יתברך את חכמי התורה לכבוד השם יתברך, ולהודיע כי עבודתו לבדה עיקר הנמצא. ואחרי אשר התברר שהכל ברא השם יתברך לכבודו, חייב האדם לשום לבו בכל עת לכבד את ה' ולקדשו בכל דבריו ולרוממו, להודות לו ולברכו תמיד, כמו שנאמר (תהלים לד, ב) "אברכה את ה' בכל עת תמיד תהלתו בפני", וכאשר יתיצב בתוך העם וידבר עם חבריו, יתבונן בינה וידקדק וישגיח בכל מוצא שפתיו, לקדש את ה' בדבריו, ולדבר בשבח עבודתו ותהלת יראתו, ולשבח עבדיו ויראיו, ויזכה בזה בהגיון לבו ומבטא שפתיו בלא יגיעה ופועל כפים, זכות גדולה עד לשמים, כי זה מעיקרי יצירת האדם. ונאמר (משלי כז, כא) מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו, פירושו מעלות האדם לפי מה שיהלל, אם הוא משבח המעשים הטובים והחכמים והצדיקים תדע ובחנת כי איש טוב הוא ושרש הצדק נמצא בו, כי לא ימצא את לבו רק לשבח את הטוב והטובים תמיד בכל דבריו, ולגנות את העבירות ולהבזות בעליהן, מבלי מאוס ברע ובחור בטוב. ואם יתכן כי יש בידו עונות נסתרים, אבל מאוהבי הצדק הוא, ולו שרש בבחירה, והוא מעדת מכבדי ה'. והמשבח מעשים מגונים או מהלל רשעים הוא הרשע הגמור והמחלל את עבודת השם יתברך. ועי' שם עוד באות קנה שכתב וז"ל, וענין האפיקורס פירשו בו רבותינו זכרונם לברכה כי הוא

ז. כי היראה מהם סבה ליראת שמים, כי בהיות דבריהם נשמעים מדרך יראתם הלא הם יורו וידריכו את העם ליראה את השם הנכבד והנורא.³⁴

מקורות וביאורים

האיש אשר איננו נוהג בדרך מורא והדר בתלמידי חכמים אף על פי שאינו מבזה אותם, כגון שהוא מבזה חבירו בפני תלמיד חכם ולא שם כבוד לתורת החכם, כי אחרי שאין התורה הדורה בעיניו לנהוג בה דרך כבוד אין לו חלק לעולם הבא, כי גם זה במחללי התורה יחשב. על כן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (פסחים כב, ב): "את ה' אלקיך תירא" (דברים ו, יג) לרבות תלמידי חכמים.

ועי' שם עוד שכתב וז"ל, והנה עיקר כל העונשים הנזכרים במדרגה הזאת מפני חלול התורה. ואמרו רז"ל כי עון חלול גדול מכל העבירות, ולא יתכן להתכפר בתשובה ויסורים, כאשר יתבאר בשער חלוקי הכפרה. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (קדושין מ, א) אין מאריכים בפורענות לעונש חלול השם אחד שוגג ואחד מזיד. ועתה עמוד והתבונן גודל חיובנו לקדש את השם, כי עיקר מה שקדשנו השם יתברך בתורתו ובמצותיו והבדילנו להיות לו לעם כדי לקדשו וליראה ממנו, ראוי שיהיו מקדישיו קדושים, בשגם הכלים שעובדים בהם לפני השם יתברך צריכים להיות קודש, כמו שנאמר (ויקרא כב, לב) "ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל אני ה' מקדשכם". שים לבך להבין, כי הענין שאמרנו מפורש במקרא הזה. ונאמר (תהלים קיא, ט) "צוה לעולם בריתו קדוש ונורא שמו", פירוש בעבור כי קדוש ונורא שמו צוה לעולם בריתו וקדשנו במצותיו כדי ליראה ממנו, על כן כתוב אחריו (שם פסוק י) "ראשית חכמה יראת ה' וגו'". ועל ידי קדושת המצות נחשב בהקדישנו את השם יתברך עם הקדושים העליונים שמקדישים ומעריצים כמו שנאמר קל נערץ בסוד קדושים רבה, ע"כ. והנה אף שבגמ' יומא דף פו ע"א מבו' דמיתה מכפרת על עון חילול השם ה"מ במי שעשה תשובה אבל בלא"ה אין כח במיתה למרק חטאו. ולכא' מדברי הרמב"ם ג"כ מוכח כהרבינו יונה שיש בזה צד חיה"ש, שבפ"ג מתשובה הי"ד אחר שכתב דהמבזה ת"ח אין לו חלק לעוה"ב הוסיף וכתב וז"ל, במה דברים אמורים שכל אחד מאלו אין לו חלק לעוה"ב כשמת בלא תשובה אבל אם שב מרשעו ומת והוא בעל תשובה הרי זה מבני העולם הבא שאין לך דבר שעומד בפני התשובה. ולכא' צ"ב למה הוצרך להוסיף שמת והוא בעל תשובה, הא כיון ששב מרשעו מתכפר לו, אלא ודאי דסובר הרמב"ם דבכל הני שזכר שם איכא ג"כ עון חילול השם הלכך צריך מיתה שתמרק לו החטא

³⁴ המשך דברי הרבינו יונה שם וז"ל, והשנית כי היראה מהם סבה ליראת שמים, כי בהיות דבריהם נשמעים מדרך יראתם הלא הם יורו וידריכו את העם ליראה את השם הנכבד והנורא. ונאמר (שמואל א יב, יח) "ויירא כל העם מאד את ה' ואת שמואל". וכן בכלל האפיקורס האומר מה הועילו לנו הלומדים בלמודם היש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא מעולם לא התיירו לנו את כל עורב ולא אסרו לנו בני יונה, ואלה האנשים גם לא שמעו גם לא ידעו גם לא פתחה אזנם על התועלות הנמצאות בעסק התורה, ובעבור זאת עסק התורה שפל בעיניהם, והמה היו במורדי אור מעלתה, ואין להם חלק לעולם הבא. על כן נתחייבנו ללמד לבני יהודה התועלות הנמצאות בעסק התורה, וכתבנו מקצתם בשער התורה בעזרת השם, למען יכספו הלבבות לתורה, ואשר אין כח בהם ללמוד ידעו הדר כבוד עסק התורה ויזכו בידיעתו, ולא תאבד נפשם מן העולם הבא. וכן בכלל האפיקורס הקורא לרבו בשמו. ואמרו כי סבת מה שנענש גיחזי מפני שקרא לרבו בשמו, שנאמר (מלכים ב ח, ה) "זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע".

וז"ל החיד"א בספרו חומת אנך לירמיהו פ"ב מה שאמרו ז"ל לא חרבה ירושלם אלא על שביוז ת"ח, והלא היו כמה עונות, וישבנו דהגורם לעונות היה שביוז ת"ח, ועל כן הת"ח לא הוכיחם כי הם מבוזים

ח. ת"ח הוא בבחינת שבת, הלכך המבזהו כאילו ביזה שבת שהוא כאילו עובד ע"ז³⁵.
ט. י"ל עוד דהמבזה ת"ח איננו מכיר גודל חטאו, ואין נפשו מרה לו על עונו, על כן הוא רחוק מן התשובה³⁶.

מקורות וביאורים

ושפלים ועשו עונות וחרבה ירושלים.

ועי' בהרחב דבר פרשת בהעלותך שכתב וז"ל, איתא בברכות דף י"ט א' בהא דקאמר דמתים לא ידעי כשמדברים אחריהם או ידעי ולא איכפת להו, ומקשה והא חד אשתעי מילתא בתריה דמר שמואל ונפל קניא ובזעא למוחיה, ומשני שאני צורבא מרבנן דהקב"ה תבע ביקריה, הרי דסלקא דעתך דמשום הכי נענש מן השמים משום דארגיש בצער, והקב"ה תבע צעריה, ומסיק דלא משום צעריה אלא משום יקריה דצורבא מרבנן שהוא כבוד התורה, ומביא ראיה דאמר ריב"ל כל המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים נופל בגיהנם שנאמר והמטים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון, והנה לא נזכר כאן ענין מבזה תלמיד חכם, אבל הכוונה דבזה שהוא מבזה תלמיד חכם ומיקל בכבוד התורה, ומראה בזה שהוא ירא אלהים ועובד יותר מאותו תלמיד חכם, ממילא יבואו כמה אנשים לדרכים מקולקלים.

³⁵ ז"ל האליה רבה סי' רמב עוד בזוהר פרשת צו [ח"ג כט ע"ב] תלמידי חכמים אתקריאו שבת וחייבים לענגא להם בכל מיני מאכל ומשתה ובלבושין שפירין כגוונא דשבת, והמבזה תלמיד חכם כאילו מבזה שבת שהוא כאילו עובד כוכבים.

³⁶ עי' בשערי תשובה לרבינו יונה ש"ג אות קמא שכתב לפרש כן הא דמלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא דלכא' קשה שהרי אפי' ברוצח החמור לא נאמר שמאבד חלקו לעוה"ב ואיך יהיה מלבין חמור ממנו וכתב הרבינו יונה וז"ל, ומה שלא אמרו כן על הרוצח שאין לו חלק לעולם הבא, כי המלבין פני חבירו איננו מכיר גודל חטאו, ואין נפשו מרה לו על עונו כמו הרוצח, על כן הוא רחוק מן התשובה. ועי' בתשו' מהרי"ל סי' קצד שהמבזה ת"ח זה נראה בעיניו דבר קטן.

הקדמה נחוצה

מכיון שכל ענין הוצאת הקונטרס היא לחזק ידיים רפות ע"י שיתבוננו בחומר עונשו של המבזה ת"ח, הלכך לא נמנענו מלהביא מה שמבואר בפוסקים לענין ההנהגה עמהם, אמנם הלכה למעשה מבוארים הדברים להלן פרק ז'

פרק ה טז

בחומר ההנהגה עם מבזה ת"ח

א. המבזה את החכמים הוא בכלל אפיקורס שמורידין ולא מעלין, הלכך אסור להצילו אם נטה למות ואין מחללין עליו את השבת³⁷. ויש חולקין³⁸.

מקורות וביאורים

³⁷ כ"פ הלכה למעשה החכמת אדם כלל פח סט"ז וכלל קד ס"י. ועי' הערה הבאה.

³⁸ לברר ד"ז צריך להאריך. איתא בע"ז דף כו ע"ב אבל המינין והמסורות והמומרים מורידין ולא מעלין. וברי"ף ועוד ראשונים איתא גם ואפיקורוסין ופירש הר"ן על הרי"ף והאפיקורסין. מבזין תלמידי חכמים או חבירו בפני ת"ח כדאיתא בסנהדרין. וכ"ה בפירוש הרא"ה שם ובפירוש רבינו אלמנדר שם, וכן מבז' להדיא באור זרוע בבא מציעא סימן צט וז"ל, כתוב באלפס המינין והמשומדין והאפיקורוסין מורידין אבל לא מעלין, מעתה כ"ש שאין מחזירין אבידת אפיקורוס, וכן כתב הרמב"ם אפיקורוסין אסור להחזיר אבידתו כעכומ"ז, ותנן אלו שאין להם חלק לעוה"ב האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים ואפיקורוס, ואיפליגו בה באפיקורוס רב ור' חנינא דאמרי תרוייהו זה המבזה ת"ח ר' יוחנן וריב"ל דאמרי תרוייהו זה המבזה חבירו בפני ת"ח. ותו מפרש התם כגון דאמר מאי אהנו לי רבנן לדידהו קרו לדידהו תנו, ורבא אמר כגון הני דבי בנימין אסיא דאמרי מאי אהנו לי רבנן מעולם לא שרו לי עורבא ולא אסרו לי יונה, עכ"ל. הרי להדיא דס"ל לאו"ז דאפיקורוס היינו מאן דמבזה ת"ח או חבירו בפני ת"ח ושאר אופני ביזויים. והביא דבריו בקיצור בהגהות אשרי בב"מ פרק א"מ ס' ל' וז"ל, אפיקורוס מורידין וכ"ש שאין מכריזין על אבידתו איזו הוא אפיקורוס רב ורבי חנינא דאמרי תרוייהו זה המבזה ת"ח וכו', ע"כ. וכן משמע מדברי ההג"מ פ"ג מתשובה ה"ח עמש"כ הרמב"ם דג' מיני אפיקורסים יש, כתב ההג"מ [יל"ע דברמב"ם הוצ' פרנקל העתיקו דברי ההג"מ על ה"ד וצ"ע] דבפרק חלק מבז' דהוא מבזה ת"ח, ומוסיף ההג"מ דכ"כ הערוך, וכונתו דהערוך בערך אפיקורוס כתב רק מבזה ת"ח או מבזה חבירו בפני ת"ח, וציין הערוך גם לנדרים דף כג דאמרי' שכיחי אפיקורי דמצערי רבנן, ולפי"ז משמע דגם הא דאפיקורסים מורידין ולא מעלין אמבזה ת"ח קאי. גם בספר האסופות ס' תקמ"ח הובא בקש"ק כאן משמע דהמבזה ת"ח הוי בכלל אלו דמורידין ולא מעלין. וכ"נ מדברי הרוקח בהל' תשובה ס' כח עייש"ה. ועי' גם ברש"י ר"ה דף יז ע"א שמפרש אפיקורס מבזה ת"ח, מיהו שם מיירי לענין שנידון לדורי דורות וא"כ אין ראייה גמורה מזה ואכמ"ל. שוב ראיתי במשפטי שמואל ס' קכ שהשווה דעת רש"י בר"ה וההג"מ לדעת הר"ן עיש"ה.

וראה זה מצאתי שגם שיטת הרמב"ן להדיא דהמבזה ת"ח הוא בכלל מורידין, דבחי' הר"ן ובחי' רבינו

מקורות וביאורים

דוד לסנהדרין דף פד ע"ב עמדו על מה שסידר הרי"ף פרק חלק אחר פרק הנשרפין ואחר שהאריכו בזה כתבו וז"ל (הר"ן, וכע"ז בר"ד), והטעם הנכון בזה שענין סדור פרק חלק אחר פרק הנשרפין מפני שזכר שם קצת הנידונים שלא בב"ד כאותן של קנאין וטמא ששמש שהם חמורים הזכיר אלו שהן אעפ"י שאינן נידונים ביד אדם עונשן חמור ואין להם חלק לעה"ב. ועוד הוסיף הרמב"ן ז"ל שאף אלו שאין להם חלק לעה"ב הן כיוצא בהן שהקנאין פוגעין בהן כמו שאמרנו בפרק אין מעמידין על הצדוקין ועל המומרים של כותים שמורידין אותן ואין מעלין, עכ"ל. נראה מלשונו להדיא דכל מה דכילל המשנה שאין להם חלק לעה"ב הוי דינו דמורידין. והנה אף שבפירוש ראשון כתבו דאין נידונים בידי אדם, מ"מ משמע דקבלו דברי הרמב"ן דהוי בכלל מורידין וכמו דחזינו להדיא מדברי הר"ן בע"ז שהבאנו לעיל שכתב כן בפשיטות.

ועי' בפירוש קרבן העדה לירושלמי סנהדרין דף נב ע"א בהא דאיתא שם דאמר זמרי למשה הא גו עינך משה, אין צפורך מדינית ואין טלפיה סדוקות זו טהורה וזו טמאה, היה שם פינחס אמר אין כאן אדם שיהרגנו ויהרג על ידיו. וכתב בקרבן העדה שאין לך מבזה ת"ח גדול מזה וה"ל אפיקורס שהוא מבזה דבר ה' והוא מן המורידין ולא מעלין ואף שיהרג ע"י שבטו מ"מ ראוי לקנאות קנאת חכמי התורה אפי' במקום שיש סכנת נפשות, עכ"ל. והאריך בזה עוד בשיירי קרבן שם שכן משמעות לשון הירושלמי, וכתב לתמוה למה הוצרך הבבלי לחפש טעם אחר משום הבועל ארמית, תיפו"ל משום מבזה ת"ח שהרי מבו' בבבלי שאמר לו "בן עמרם" ואין לך בזיון גדול מזה, עיי"ש.

ובזה יתבאר היטב מה דאיתא בבבא מציעא דף פג ע"ב דאתיוהו לרבי אלעזר ברבי שמעון וקא תפיס גנבי ואזיל וכו', יומא חד פגע ביה ההוא כובס קרייה חומץ בן יין, אמר מדחציף כולי האי שמע מינה רשיעא הוא, אמר להו תפסוהו, תפסוהו, לבתר דנח דעתיה אזל בתריה לפרוקיה ולא מצי, קרי עליה שמר פיו ולשונו שמר מצרות נפשו. זקפוהו, קם תותי זקיפא וקא בכי. אמרו ליה רבי אל ירע בעיניך שהוא ובנו בעלו נערה מאורסה ביום הכפורים וכו', ע"כ. ועיי"ש ברש"י שפירש דקרי על הכובס שומר פיו וגו'. ולכא' יש להבין למה לא חשש שהרגו חינם, עוד יש להעיר אפי' נימא דעבר על חטא של חיוב מיתה היאך הותר לו להרוג בלא עדים והתראה ושלא ע"י סנהדרין, וכבר עמד בזה הריטב"א. אמנם לפמשנ"ת דהמבזה ת"ח דינו דמורידין, שפיר הותר דמו ונתחייב בנפשו. ומה דבכי היינו משום דסו"ס נהרג איש ישראל על ידו כעין מש"כ התוס' בב"ב דף כב עיי"ש היטב, ורק כשאמר לו שהוא ובנו בעלו נערה המאורסה נחה דעתו דאין העונש מחמתו.

שו"ר במאירי ב"ק דף קיט ע"א שכתב וז"ל, ומי שנתפרסם באפיקורוס ומגלה פנים בתורה אף הוא מן המורידין שהרי ראב"ש נאמר עליו שמסר אותו למלכות על שנתפקר בו ונתפרסם לו ברשע ואפיקורוסות, עכ"ל. והביאו בשיטמ"ק.

אמנם הרמב"ם בפ"ד מרוצח ה"י כתב וז"ל, המינים, והם עובדי עבודה זרה מישראל, או העושה עבירות להכעיס אפילו אכל נבילה או לבש שעטנו להכעיס הרי זה מין, והאפיקורוסין, והן שכופרין בתורה ובנבואה מישראל, מצוה להרגן, אם יש בידו כח להרגן בסייף בפרהסיא הורג, ואם לאו יבוא עליהן בעלילות וכו', עכ"ל. הרי דלא פירש הרמב"ם דאפיקורוס הוא מבזה ת"ח, ולכא' פליג על הראשונים הנ"ל, ולשיטתו בפ"ג מתשובה ה"ח קאי דמפרש אפיקורוס בענין אחר וס"ל דרק לענין שאין לו חלק לעה"ב אמרי' בסנהדרין דאפיקורוס היינו מבזה ת"ח וכפי שהארכנו לעיל. גם הר"י מלוניל והנמוק"י (נדפס בשי' הקדמונים) בע"ז שם פירשו אפיקורוסין שאינם מודים בתחיית המתים, גם מלשון הב"י ביורה דעה סימן קנח משמע דפליגי, וז"ל, ומש"כ הטור והאפיקורסים, שם בברייתא בנוסחת הרי"ף

מקורות וביאורים

והרא"ש, וכתב הרמב"ם בפ"ד מהלכות רוצח דאפיקורסים הם ישראלים שכפרו בתורה ובנביאים, ובפ"ג מהלכות תשובה כתב האומר שאין נבואה כלל והמכחיש נבואתו של משה רבינו והאומר שאין הבורא יודע מעשה בני האדם כל אחד משלשה אלו הם אפיקורסים, והר"ן פירש דהיינו מבזה תלמיד חכם או מבזה חברו בפני תלמיד חכם וכך אמרו בפרק חלק, עכ"ל.

והנה בשו"ע סי' קנח ס"ב העתיק לשון הרמב"ם, ולכא' מבו' מזה דפוסק דהמבזה ת"ח אינו בכלל הדין דמורידין, מיהו בש"ך שם סק"ו כתב וכן המבזה ת"ח או המבזה חברו בפני ת"ח וכך אמרו פרק חלק, ר"ן ומביאו ב"י וד"מ, והכי אמרינן לקמן סי' רמ"ג ס"ו שאין לו חלק לעוה"ב, עכ"ל. והביאו החכמת אדם. ולכא' מדנקט הש"ך בפשיטות דה"ה מבזה, משמע דהבין דהשו"ע לא פליג ע"ז וצ"ב, ולכא' משמע דסובר כפי שהבאנו לעיל מהר"ד עראמה שפי' דהרמב"ם נמי מודה דמבזה ת"ח הוי בכלל אפיקורס דהמבזה הוא כופר בתורה, וזה נכלל במש"כ הרמב"ם שאפיקורס כופר בתורה, והנה לפי"ז אף הרמב"ם יודה דהוי בכלל מורידין. ולכא' זה מוכרח בדעת הש"ך דאי תימא דהש"ך מודה דפליגי האיך פסק בספק נפשות להחמיר. ועי' במעשה רוקח ובמרכבת המשנה דג"כ ביארו דמבזה ת"ח דינו כשאר אפיקורסין, ומה שלא מנה הרמב"ם מבזה ת"ח עם שאר אפיקורסין, משום דמבזה ת"ח קייל טפי כמבו' בהמשך דברי הרמב"ם בהלכה יד דדוקא ברגיל לבזות חשיב אפיקורס ולכן לא שנאו עם אותם החמורים דבפעם אחת נעשין אפיקורסין.

ולכא' יש להמתיק שי' הסוברים דלדעת הרמב"ם נמי הוי מבזה ת"ח בכלל מורידין, דהנה מדברי הרמב"ם מבו' שעיקר הטעם שמורידין את המינין והאפיקורסין, הוא משום שמסירים העם מאחרי ה', וז"ל ברפ"י מע"ז, המוסרים והאפיקורסין מישראל מצוה לאבדן ביד ולהורידן עד באר שחת מפני שמצירים לישראל ומסירים את העם מאחרי ה'. גם בפ"ג מממרים ה"ב כתב עד"ז, המינין והאפיקורסין והאומרים אין תורה מן השמים והמוסרין והמשומדין, כל אלו אינם בכלל ישראל וא"צ לא עדים ולא התראה ולא דיינים אלא כל ההורג אחד מהן עשה מצוה גדולה והסיר מכשול, עכ"ל. ועי' בזה להלן בשם החזו"א. והנה הרבינו יונה בשערי תשובה ש"ג אות קמז מפרש מה דמבזה ת"ח נחשב אפיקורס וז"ל בקצרה, וזה שאמרו רז"ל כי המבזה תלמיד חכם הוא בווה דבר ה' ואין לו חלק לעולם הבא, יש לדבר שרש בשכל ועיקר במחקר, כי יש בכבוד החכמים והישרים תועלות גדולות, ובכבוד הכסילים והרשעים מכשולים רבים ועצומים, כי בהתהדר החכמים ובתתם עליונים דבריהם נשמעים, וילוו עליהם העם כולו וידמו למועצותם. והשנית בראות בני אדם את כל כבודם ילמדו לקח לנחול כבוד ותרבה הדעת. והשלישית רבים מישני לבבות יעורו משנתם בראותם הדר כבוד התורה, ויכירו מעלתה, ויבא חשקה בלבבם, ויהיה עסקם בה לשם יתעלה ולעובדו בלבב שלם. הנה אלה טעמים נכבדים חזקים כראי מוצק. ויש עוד טעם נכבד עולה על כולם, שהמבזים לתלמיד חכם ויראתו, כאילו אומרים אמור כי אין העבודה עיקר, וכי שרש הדבר נמצא מבילתי עבודת השם יתברך, והם מחללים את התורה, על כן יאבדו מתוך הקהל, הלא הדבר ידוע, כי אין העבודה מתקיימת בלתי על ידי לומדי התורה אשר יגו בה יומם ולילה, כי הם יורו דעה ויודעי בינה לעיתים לדעת מה יעשה ישראל, והם יעמידוה בישראל לבלתי תשכח מפי זרעם, ובמקום שאין עוסקי תורה ירבו המכשולים וישר באדם אין, על כן יכבדו עבדי השם יתברך את חכמי התורה לכבוד השם יתברך, ולהודיע כי עבודתו לבדה עיקר הנמצא. ובהמשך כתב עוד כי היראה מהם סבה ליראת שמים, כי בהיות דבריהם נשמעים מדרך יראתם הלא הם יורו וידריכו את העם ליראה את השם הנכבד והנורא, ע"כ. והנה לפי זה גם המבזה ת"ח הוא מסיר העם מאחרי ה', והוא דומה לשאר עניני אפיקורסות שמורידין אותן מה"ט, הלכך שפיר מורידין אותו לבור כוונתיהו.

מקורות וביאורים

ובאבני נזר אורח חיים ס"ו פוסק דמורידין למבזה ת"ח, שכתב בנידון שאלתו בחכם שנידה בשבת וז"ל, ומכל מקום בנידון דידן שהי' השאלה במי שביזה החכם בפניו יש להתיר שהרי קי"ל דחשיב אפיקורוס ומצוה להרגו והוא גרוע מגוי, ובכהאי גוונא לא מצינו איסור רק שלא לענוש ישראל כההיא דלא תבערו בבת כהן שזינתה דאף שבשריפה מכל מקום היא ישראלית לכל דבריה ובעינן בית דין לדונה, אבל באפיקורוס שמצוה על כל יחיד להרגו לא שמענו, ע"כ.

אמנם בפירוש הנצי"ב לשיר השירים בפ"ח על הפסוק כמוצאת שלום פוסק כשי' הרמב"ם וז"ל בתו"ד, ולמדנו שאין להתרחק מאנשים שאינם בני תורה, ואע"פ שעוד המה מפירי תורה מכ"מ יש להפוך בזכותם, וכדתיניא באדר"נ פט"ז ושנת הבריות כיצד מלמד שלא יהא מכין אדם לומר אהוב את החכמים ושנא את התלמידים, אהוב את התלמידים ושנא את עמי הארץ, אלא אהוב את כולן ושנא את האפיקורסים כו', שנא' אשר יומרוך למזמה וגו' הלא משנאיך ה' אשנא וגו'. דקדק ופירש התנא לאיזה אפיקורוס רשאי וחובה לשנא אותם, אשר יומרוך למזמה, היינו האומרים עזב ה' את הארץ ולית דין ודיין, אבל עמי הארץ אף על גב שהמה שונאים ומבזים לחכמים ותלמידים, וחז"ל פ' חלק (סנהדרין צ"ט) כינו האנשים האלה בשם אפיקורוס, אבל מכל מקום אי אתה רשאי לבזות ולשנא אותם, וכ"כ הרמב"ם ושו"ע יו"ד סי' קנ"ח ס"ב והאפיקורסים והם שכופרים בתורה ובנבואה בישראל כו', ולא כהר"ן שהביא הש"ך דגם מבזה ת"ח בכלל אפיקורסים לענין המבואר שם בשו"ע, אלא לא קראו חז"ל אותם אפיקורסים אלא בדין שמים, משא"כ בדיני בני אדם אסור לשנא אותם, עכ"ל. וציין לפירושו זה בספרו משיב דבר ח"ב סי' ט עיישה [ועיי"ש במשיב דבר שמסיק וז"ל, ואף על גב שאין דעת הרמב"ם והשו"ע הכי וגם אני בעניי הוכחתי מאדר"ן פט"ז דאסור אפילו לשנא לע"ה ורק לאלו האנשים אשר יומרוך למזמה מותר לשנא, מכש"כ שאין מורידין ח"ו אותם מכ"מ למדנו מזה שאגדה זו היא כמשמעה לענין עונשי עוה"ב, והכי מוכח מגוף הסוגיא דסנהדרין דפליגי בזה אמוראי ושקיל וטרי בגמ' למר ולמר, אלמא דאינו רק משום לאיים, אלא כמשמעו שהוא הוא נקרא במשנה אפיקורוס שאין לו חלק לעוה"ב, והדעת נותן ע"ז שהרי חכמי התורה המה משמרי הדת, ואם יהיה כבודם מבזה מי יגדור פרצות ישראל, ומש"ה אי' במגילה (ג' ב') דכבוד תורה דיחיד עדיף מת"ת דיחיד, עכ"ל. נורא למתבונן].

והנה בשו"ע הגר"ז חו"מ הלכות נזקי גוף ונפש סעי' י' העתיק לשון השו"ע דמורידין לאפיקורסין שכופרין בתורה ובנבואה, ובקו"א סק"ד כתב ע"ז, עיין ש"ך סי' קנ"ח סק"ו. ועיין תשובת מהרי"ל סי' קצ"ד שהקיל בהם אפילו בשחיטה, כל שכן להחמיר לענין להחיותם, דלא דמי לאפיקורס דהכא, עכ"ל. נראה דחולק על הש"ך, אבל באמת שהגר"ז לכאן' סותר ד"ע, שביו"ד סי' ב' בקו"א סק"ח כתב להדיא דאפי' להפוסקים שמורידין מ"מ שחיטתו כשרה וז"ל, כל אותן שמנו חכמי הגמרא בפרק חלק בכלל אפיקורס שאין לו חלק לעולם הבא, כגון מבזה תלמיד חכם וכו' כל אלו אינן כנכרים לענין שחיטה, אפילו למאן דאמר שדינם כאפיקורס גמור דגרע מנכרי לענין שמורידין אותו לבור כדלקמן סי' קנ"ח, מכל מקום הם בתורת שחיטה במכל שכן מאפיקורס הכופר בתורה שבעל פה לגמרי, ואין צריך לומר לפי דעת הרמב"ם דסבירא ליה שכל אלו אינם כאפיקורס גמור לענין מורידין וכו', ע"כ. וכפי הנראה שעיקר כוננו דכיון דלשי' הרמב"ם אנו מצווין להחיותו יש להחמיר בזה מספק ודו"ק.

ולכאן' יש להביא ראיה לשיטת הרמב"ם דאין מורידין מהגמ' בגיטין דף ז' שלח ליה מר עוקבא לר' אלעזר בני אדם העומדים עלי ובידי למסרם למלכות מהו, שרטט וכתב ליה אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי, אף על פי שרשע לנגדי אשמרה לפי מחסום. שלח ליה קא מצערי לי טובא, ולא מצינא דאיקום בהו, שלח ליה דום לה' והתחולל לו, דום לה' והוא

והעיקר כשיטה ראשונה. אמנם גם לפי החולקים עונשו גדול וראוי להתקנאות כל אדם בו, ואם לא יקבל הדין בפני דייני ישראל מותר למסרו למלכות³⁹. וכתב המאירי⁴⁰ דברים אלו כולם צריכים להרבות באומדות ושיהיו מאזני העיון מכוונות בהם ביד חכמים גדולים ונבוני מדע ולעולם אל יהו רגליו של אדם קלים לשפיכות דמים.

ב. המבזה ת"ח א"צ להשיב לו אבידתו ומותר להלוותו בריבית⁴¹.

מקורות וביאורים

יפילם לך חללים חללים, השכם והערב עליהן לבהמ"ד והן כלין מאיליהן. הדבר יצא מפי ר"א, ונתנהו לגניבא בקולר. ולכאו' משמע דהיה אסור לו למסרו למלכות, ולכאו' אי נימא דמורידין, אמאי לא, מיהו יש לדון דשם גם המבזה היה ת"ח רק שהיה בעל מחלוקת, עי' שם דף לא ע"ב וברש"י שם, ובזה יתכן שאין דינו כמבזה ת"ח.

³⁹ כ"כ בתשו' משפטי שמואל סי' צד דגם לש' הרמב"ם דמבזה ת"ח אינו חמור כשאר אפיקורסין מ"מ לענין דיהיה עונשו גדול וראוי להתקנאות כל אדם בו, ואם לא יקבל הדין בפני דייני ישראל דמותר למסרו למלכות, לא פליג הרמב"ם אחרי דנשנה במשנת פרק חלק בכלל שאר הרשעים דנשנו שם, וזה פשוט, ותו"ד.

⁴⁰ ב"ק קיט והביאו השיטמ"ק שם

⁴¹ כן מתבאר בסוגיא דע"ז דף כו ע"ב ובתוס' שם דהנך דמורידין אף א"צ להשיב להם אבידתם ושרי להלוותם בריבית. וכ"ה להדיא באו"ז ס"פ אלו מציאות לגבי מבזה ת"ח והביאו בהגהות אשר"י שם. אמנם עי' באבן האזל פי"א מגו"א ה"ב דאף דאין משיבין אבידה לאפיקורס מ"מ לא שרי לקחתו לעצמו דלא הותר איסור גזל לגבייהו, וכ"פ בחשו"ק חמד ב"מ דף כה ע"ב בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל וכתב דימתין שימות ואם יהיה לו אז בן כשר יתנו לו.

ועי' בספר תשובות והנהגות ח"ב סימן תיט שכתב וז"ל, שמעתי הוראת רב אחד שהמבזה תלמידי חכמים דינו כאפיקורס גם לקולא, וע"כ אין בו איסור אונאה ומותר להלוותו בריבית לכמה מגדולי הפוסקים, אבל לדעתי יש לדון בזה הרבה, דהנה איתא בסנהדרין (צט ב) שאפיקורס הוא מבזה ת"ח, ובש"ך יו"ד ס"ס קנ"ח מפורש שדינו חמור מאד שמורידין ולא מעלין, ואם כי בחזו"א יו"ד (סימן ב) מלמד זכות על האפיקורסים בזמננו שהשגחה נסתרת, יש לומר דהיינו דוקא במחללי שבת או אלו שאין בהם אמונה, אבל אדם שהוא שומר מצוות ושומר שבת ובכ"ז מבזה ת"ח אין לומר שדינו כתינוק שנשבה אלא עז פנים וחצוף שמעיז לבזות ת"ח גדולי תורה, וכיון שאי אפשר לדונו כתינוק שנשבה על מה שמבזה גדולי תורה הדר דינו באיסורא דמבזה ת"ח כמומר להכעיס, ושוב אין חיוב להחזיר לו אבידה דמבואר ברמב"ם פרק י"א דגזילה ואבידה (ה"ב) שאסור להחזיר אבידה לאוכל נבילה או אפיקורס, וכן לענין אונאה נאמר אחיך במצוות ואין חייבין במומר, ולענין ריבית מביא הרמ"א בהלכות ריבית שתי דעות בזה, שבשו"ע ר"ס קנ"ט כתב מומר מותר להלוותו בריבית, וכתב הרמ"א עלה "ויש מחמירים אף במומר להלוותו, וטוב להחמיר אם אפשר להשמט ממנו". ואם כן בנידון דידן שמבזה ת"ח ומפורסם לכל אחד שדורש ואומר מאי אהני לן רבנן, גרוע הוא מעכו"ם שאין מורידין ואצלו מורידין, והותר אצלו איסור אונאה וריבית שיצא מכלל ישראל שאפילו מורידין לש"ך הנ"ל, ולכן לפי דעות המקילין שאין איסור להלוות למומר ריבית, אף בנ"ד מותר להלוות לו בריבית.

ואף דבשו"ת מהרי"ל סימן קצ"ד דעתו דאפיקורס דמבזה ת"ח אף דאין לו חלק לעוה"ב, היינו לענין

ג. המבזה ת"ח פסול לעדות⁴².

מקורות וביאורים

עונשי העוה"ב, אבל אין דינו כמומר ושחיטתו כשרה, כיון דמאמין בד' ותורתו, ופושע בעוון חמור דמבזה ת"ח גרים ליה לעונש החמור יעושה, וכן דעת התבו"ש בשמ"ח סעיף י"ז (הובא בדרכ"ט סימן ב' ס"ק ע"ז) דהאפיקורסים כגון מבזה ת"ח וכו' שחיטתם כשרה יעושה, מ"מ נראה דלענין אונאה וריבית גרע, דדוקא לענין לפסול מומר אפיקורס דהוא כעכו"ם, בזה מבזה ת"ח וכדומה אין דינו כמומר, אבל לענין אונאה דכתיב עמיתך וממעט בשו"ע מי שאינו יר"ש וכו' ש אפיקורס, וה"ה לענין ריבית, יש לצדד בזה דכיון דלש"ך הוא מהמורידין ולא מעלין מחמת שהוא אפיקורס אינו בכלל "אחיק" למצוות, וגם אינו בכלל "וחי אחיק עמך", ואף דיחשב בר זביחה ולא יחשד להכשיל בנבילות וטריפות, מ"מ אחיק במצוות לא נחשב כשעובר בקביעות באיסור החמור דמבזה ת"ח דהוא מהמורידין ולא מעלין וכמ"ש.

ועיין בחידושי הגרעק"א לשו"ע (שם) שציין בדין מוסר למש"כ בשו"ת חכם צבי סימן מ"ג דכל מורידין ולא מעלין שאינו בכלל לא תעמוד על דם "רעך" אין בהם "וחי אחיק עמך" דמשו"ה אסרה תורה איסור ריבית ע"ש, ובשו"ת שבות יעקב ח"ב סימן ע"ג מביא כן מהתוס' בע"ז דף כו: שכתבו כן להדיא דאם אינך מצווה להחיותו אינך מצווה להלוותו בלא ריבית דלא קרינן ביה וחי אחיק עמך, וכמפורש בגמרא דע"ז שם דאם הוא מהמורידין אינו בכלל "אחיק" ע"ש, ומביא כן גם מהנימוק"י בב"מ דף ע"א. [שרק ב"מוסר" דעתו דמורידין אינו מפני רשעותו אלא משום רודף ולכן נקרא "אחיק"], ומספר הפרדס לרש"י מביא שאפילו במוסר מותר להלוותו בריבית ע"ש, ואם כי לענין "מוסר" מסקנת ה"שבות יעקב" להחמיר מ"מ באפיקורס שג"כ אינו כ"אחיק במצוות" מפני רשעותו וגם אינו מצווה להחיותו בכלל "וחי אחיק עמך" דאינו מצווה להחיותו, בזה לכו"ע להפוסקים דמותר להלוות למומר בריבית שרי להלוותו בריבית, עכ"ל. ועי' בהמשך דבריו ויובאו להלן.

⁴² ז"ל הרמב"ם פ"א מהלכות עדות הי"א, המוסרין והאפיקורוסין והמומרים לא הצריכו חכמים למנותן בכלל פסולי עדות שלא מגו אלא רשעי ישראל, אבל אלו המורדין הכופרין פחותין הן מן העכו"ם, שהעכו"ם לא מעלין ולא מורדין ויש לחסדיהן חלק לעולם הבא, ואלו מורדין ולא מעלין ואין להן חלק לעולם הבא. ע"כ. ובשו"ע חו"מ סי' לד סכ"ב מביא דברי הרמב"ם וז"ל, המוסרים לאנשים, והאפיקורסים והמומרים לעבודת כוכבים, פחותים מהעובדי כוכבים ופסולים לעדות. וכיון דיליף הרמב"ם לפוסלים ממה שאמרו בהם מורדין דגרועים הם מן הגוים, והרי נתבאר דגם מבזי ת"ח מורדין אותם, א"כ ממילא הם פסולים לעדות. ועי' בקובץ אגרות לחזו"א ח"ג אגרת צב שכן מבואר מדבריו, מיהו אין הכרח גמור שם לזה.

ועי' בשו"ת אפרקסתא דעניא ח"ד חושן משפט סימן רצד שכתב בתו"ד וז"ל, ומכ"ש אם אותן הג' גם הם כבר ביזו את הרב דמתא פעם אחת, נ"ל דלית בהו תו מהימנותא, דהרי כתב בש"ע יו"ד רמ"ג ס"ו, עון גדול הוא לבזות ת"ח או לשנאותן, וכל המבזה את החכמים אין לו חלק לעולם הבא והוא בכלל כי דבר ה' בזה, ובשם אפיקורס יכונה אפי' בדבור קל כש"ס סנהדרין צ"ט וק'. וראיה מהימנא יותר יש להביא מעובדא דראב"ש בב"מ פ"ג ע"ב דפגע בי' ההוא כובס קרייה חומץ בן יין, אמר מדחציף כולי האי שמע מינה רשיעא הוא תפסוהו, לבתר דנח דעתיה אזל לפרוקיה ול"מ, קרי עליה שומר פיו כו' (פירש"י על הכובס), זקפוהו כו', א"ל רבי כו' שהוא ובנו כו' אמר שישו מעי כו', והרי התם החציף הכובס פניו, בהאי לישנא ממש דשלח לי ריב"ק לראב"ש, ומ"מ אמר עליה ש"מ רשיעא הוא ומסרו למיתה, מכח החציפות. וגם בתר דנח דעתיה מ"מ לא הדר ביה מכללא דקאמר, דהרי לא על עצמו

ויש מסתפקים בזה⁴³.

ד. לדעת רש"י אין מתאבלין על מבזה ת"ח שמת, אלא אחיו ושאר קרובים לובשין לבנים ומתעטפים לבנים ואוכלין ושותים ושמים שהרי אבדו שונאיו של הקב"ה ועליו הכתוב אומר הלא משנאיך ה' אשנא⁴⁴. אמנם להלכה למעשה לא מצאתי למי מהפוסקים שהביא זה.

ה. צ"ע אם מותר לדבר לשה"ר על מבוי ת"ח⁴⁵.

מקורות וביאורים

קאמר שומר פיו כו', כ"א אכובס, כדפירש"י. ומדבריו שאמר "ומה ספיקות שלכם כו'", משמע דלא רק מכח רוח"ק אמר הכי על האי כובס דוקא, אלא בעומק חכמתו עשה כלל זה, א"כ כ"ש שיש להשתמש בכלל זה עכ"פ שלא להאמינם לעדות, דש"מ דרשינא הוא ואל תשת רשע עד, וכ"ש נגד יראי ה', עכ"ל. וראיתי מי שכתב דלפי המהרי"ל שמכשיר שחיטת מבזה ת"ח וטעמו משום דאיסור שחיטה חמיר עליה וביזוי ת"ח קל בעיניו, ואינו חשוד לעבור על שאר איסורין, וא"כ ה"ה דלא נפסל לעדות, אבל באמת שלא קרב זה על זה, דשאני שחיטה דאפי' רשע גמור שנפסל לעדות כל שאינו חשוד על השחיטה כשר, וא"כ שפיר י"ל דהמבזה ת"ח הוא אפיקורס ונפסל לעדות ולא לשחיטה, ועי' בשו"ע הגר"ז יו"ד ס"ב קו"א סק"ח שכתב דאפי' כופר בתורה שבע"פ כשר לשחוט מטעמא דמהרי"ל עייש"ה. ולכאור' יש להוכיח דלדעת הר"ן הוא פסול לעדות שהרי בע"ז כ"ו פירש דמה שאמרו שאפיקורסין מורדין ולא מעלין היינו מבזה ת"ח כמב' בחלק שזהו פירוש אפיקורס, ובתשו' הר"ן סי' כה סתם דאפיקורסין פסולין לעדות.

⁴³ בספר משפט ערוך לגרז"ג גולדברג שליט"א סי' לד נסתפק בזה.

⁴⁴ כתב הרמב"ם פ"א מאבלות ה"י כל הפורשין מדרכי צבור והם האנשים שפרקו עול המצוות מעל צוארן ואין נכללין בכלל ישראל בעשיית המצוות וכבוד המועדות וישיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות אלא הרי הן כבני חורין לעצמן כשאר האומות וכן המינים והמשומדים והמוסרין כל אלו אין מתאבלין עליהן, אלא אחיהם ושאר קרוביהם לובשין לבנים ומתעטפים לבנים ואוכלים ושותים ושמים שאבדו שונאיו של הקדוש ברוך הוא, ועליהם הכתוב אומר הלא משנאיך ה' אשנא. וכ"פ בשו"ע יו"ד סי' שמה ס"ה. ומקור הדין הוא במסכת שמחות כמש"כ הכס"מ, ושם איתא דהפורשין מדרכי ציבור אין מתאבלין עליהן וכו', והנה בר"ה דף יז ע"א איתא המינין והמסורות והמשומדים והאפיקורסים, שכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ושפירשו מדרכי צבור וכו' יורדין לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות. ועי' ברש"י שכתב וז"ל, האפיקורסין מבזין ת"ח. שפירשו מדרכי ציבור לא גרסינן דהיינו כל הני דלעיל, והך מתניתין בסדר עולם, והכי גרסינן ליה התם שפירשו מדרכי הצבור, כגון המינין והמסורות כו', מדרכי ציבור מדרכי ישראל, ע"כ. הרי מב' ברש"י דאפיקורסין המבזין ת"ח הוו בכלל פורשין מדרכי ציבור, וא"כ הוו בכלל הני שאין מתאבלין עליהן. ואין לדחות דקאי אמינין והמסורות ולא אפיקורס, שהרי ציין רש"י לסדר עולם ושם בפ"ג איתא להדיא גם אפיקורסין. שו"מ בהגהות מרדכי סוף מו"ק סי' תתקלז שעמד ע"ז שלדברי רש"י אין להתאבל על מבזה ת"ח עייש"ה. אמנם למעשה לא מצאתי לאחד מן הפוסקים שזכר דין זה וצ"ע.

⁴⁵ הח"ח בהל' לשה"ר כלל ח' סעי' ה' כתב וכל זה האיסור של לשה"ר הוא דוקא על איש שע"פ דין תורה הוא עדיין בכלל עמיתך דהיינו עם שאתך בתורה ובמצוות אבל אותם האנשים שמכירם שיש בהם

ו. אע"פ שהמבזה ת"ח הוא אפיקורס ואין לו חלק לעזה"ב והוא מכלל המורידין מ"מ שחיטתו כשרה, משום שאיסור ביזוי ת"ח קל בעיניו ומורה בו היתר, ועי' בהערה שיש לדון בזה.⁴⁶

מקורות וביאורים

אפיקורסות מצוה ולגנותם בין בפניהם ובין שלא בפניהם בכל מה שהוא רואה עליהם או ששומע עליהם דכתי' ולא תונו איש את עמיתו ולא תלך רכיל בעמך והם אינם בכלל זה שאינם עושים מעשה עמך ונאמר הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט וכו' ואפיקורס נקרא הכופר בתורה ובנבואה מ'ישראל בין בתורה שבכתב ובין בתורה שבע"פ ואפי' הוא אומר כל התורה מן השמים חוץ מפסוק אחד או ק"ו אחד או ג"ש אחת או דקדוק אחד גם הוא בכלל הזה, עכ"ל. והנה לא הזכיר הח"ח כאן מבזה ת"ח, אמנם לעיל עשין ח' כתב להדיא דמבזה ת"ח נקרא אפיקורס, ויל"ע לא כתבו הח"ח בפירוש, והנה בבמ"ח כתב המקור להני דנקראין אפיקורס "כל זה מבז' בפרק חלק וביו"ד וברמב"ם בהלכותיו". ולכא' דבריו צ"ע דכל מה שהזכיר כתוב ברמב"ם וש"ע אבל בגמ' בחלק כתבו דמבזה ת"ח הוי אפיקורס ואף שהזכירו שם האומר אין תורה מן השמים, אבל לא הזכירוהו לענין דנחשב אפיקורס והח"ח כתב כן מקור על מה שפירש מהו אפיקורס, ולכן יש לי קצת הרגשה שהח"ח בא לרמז זה דגם מבזה ת"ח חשיב אפיקורס אבל לא רצה לכתבו בפירוש דא"כ תותר הרצועה וצ"ע.

⁴⁶ המהרי"ל בסימן קצג נשאל בהאי לישראל, שחיטת אפיקורס כגון מבזה ת"ח וכל הני דאיתא בפרק חלק אם כשירה. ובסי' קצד כתב המהרי"ל וז"ל, ושחיטת אפיקורס לא פסלינן אלא במשומד לע"ז, ומ"מ כל שאר משומד לדבר אחד מסקינן דלא הוי משומד לכל התורה כולה, אלא שהרמב"ם כתב והצריך לו בדיקת סכין כמו משומד לאותו דבר ופירש הרא"ש דטעמא כיון דחזינן שלתאותו עובר על אחת מן העבירות חיישינן דפקר שלא לטרוח לקיים מצות שחיטה כהלכתה, מכל מקום מותר לאכול משחיטתו חוץ ממשומד לע"ז ולשבת דהוי כמו נכרי, וכן משומד להכעיס נמי מהאי טעמא. אבל כל הני אפיקורס ומגלה פנים בתורה דפרק חלק אף על גב דגדול עונו מנשוא, לא מסתברא למפסל שחיטתו, דדווקא דברים הללו חשוד עליהם דנראה בעיניו דבר קטן וחוצפא בעלמא, ומשום הכי אינו חשוד לעבור על שום עבירה, וכה"ג אמרינן בעלמא לא תחמוד לאינשי בלא דמי משמע, וכה"ג טובא, והא אינם יודעים שהקב"ה תובע עלבונם דצורבא מרבנן. ואמרינן התם (ר"פ חלק) מודה בתחיית המתים ע"פ הקבלה אלא שאומר שאינה מן התורה אין לו חלק לעולם הבא, וכי תעלה על דעתך ששחיטתו תפסל, והא מוזהר הוא בכל מצות ומדקדק שפיר בהן, אלא שמשלתם לו מדה במדה, וכן טובא דמיייתי התם, בדבר קטן מאבדין עולם הבא, והכל משום דנראה בעיניהם דבר קטן ולא עוד ידונו כל כך כגון מאן דאמר אמרינן ולא אמר אמר מר קמיה רביה. מיהו אי הוה צורבא מרבנן שיוודע כל זה ומה שאמרו רז"ל ואפ"ה חשוד לעבור תדיר אפשר מש"ה לחשוב כמשומד לדבר אחד אי עביד להנאתו, אבל משום דאינו חושש על דבר כזה ומפרש אותו בע"א ע"י פילוסף ונראה בעיניו שאינו איסור, אם כן אשחיטה לא עבר, וכנכרי אין להחשיבו אפילו קעביד להנאתו ויודע שאסור, דווקא כשעושה להכעיס כדפרי', אף על פי שמתייאש מחלקו חיי עולם הבא להנאת חיי שעה דיצרו תקפו, אך בדיקת סכין בעי, ע"כ. והביאו דבריו הרבה אחרונים, התבואות שור בשמלה חדשה סי' ב' סעי' יז והכנסת הגדולה שם הגהת הטור אות כא, והפר"ח בסי' קיט סקכ"א ובשולחן גבוה שם סקל"ג, ועוד אחרונים.

ולכא' היה מקום לדון דלא כתב כן המהרי"ל רק לשי' הרמב"ם דמבזה ת"ח קייל משאר אפיקורסין, אבל להראשונים דמורידין הו"ל אפיקורס גמור וכמו משומד לע"ז שנפסל אפי' אם עושה כן להנאתו,

וה"ה שאינו עושה יין נסך מהאי טעמא⁴⁷.

ז. אע"פ שאין עונין אמן על ברכת מין ואפיקורס שכופר בעיקר, עונין אמן על ברכת המבזה ת"ח⁴⁸.

מקורות וביאורים

אך בשו"ע הגר"ז סי' ב' בקו"א מפורש דאף לשיטות דמורידין אינו נפסל לשחיטה. איברא דהגר"ז גופיה בחו"מ הל' נזקי גוף ונפש בקו"א סק"ד כתב דלמהרי"ל שהיקל בהם בשחיטה כ"ש שיש להחיותם, ולפי"ז למאי דנקטו רוב הפוסקים דמורידין, א"כ יש לדון דשחיטתו פסולה, ועוד יש להעיר דהש"ך בסי' ב' סקט"ז כתב וז"ל, ועי' להלן סימן קנ"ח ס"ב דמומר להכעיס הוי אפיקורוס ובאפיקורוס כתב רמב"ם פ"ד דהרי הוא כעובד כוכבים ושחיטתו נבילה, ע"כ. נראה מדבריו דכל אפיקורוס דסי' קנ"ח פסול, והש"ך שם כתב דמבזה ת"ח חשיב אפיקורוס.

עוד יש להעיר דגם להמכשירים שחיטתו, מיהו כיון דהוא פסול לעדות וכו"ל, אפשר דלא שרי לאכול משחיטתו רק בישראל עומד על גביו מיהו י"ל דהוא כשר לעדות איסורין וצ"ע. ואכמ"ל. ועי' שו"ת רב"ז ח"ג סי' ק'.

⁴⁷ שולחן גבוה שם.

⁴⁸ הרמב"ם בפ"א מברכות הי"ג כתב אם היה המברך אפיקורס או כותי וכו' אין עונין אחריהם אמן. וראיתי בספר אור חדש (יו"ל מחדש ע"י זכרון אהרן) כלל כה אות ה' שהעתיק דברי הרמב"ם ובהג"ה שם מתחילה ר"ל דגם המבזה חכמים בכלל שהרי קראוהו חכמים אפיקורוס, וכן נראה לו לדעת הר"ן שהוא בכלל מורידין, אלא שהוכיח מהרמב"ם בהל' תשובה הנ"ל דאין כונתו לזה. אמנם באמת נדראה דגם להר"ן אפשר לענות אמן דאפי' אם נאמר דמה דחשיב אפיקורוס הוי מחמת כפירתו, מ"מ בודאי הוא מברך לה', ולא גרע ממש"כ המהרי"ל דשחיטתו כשרה.

פרק 1 ט

גדר ת"ח שהמבזהו נחשב אפיקורס

- א. מי שראוי להורות ויגע בתורה נקרא תלמיד חכם לענין זה⁴⁹.
- ב. אין דומה חיוב הכבוד שנתחייב לרבו [מובהק ושאינו מובהק] כמו לשאר החכמים, ובשו"ע יו"ד סי' רמב מבוארים הרבה חיובים לרבו מובהק דוקא, הלכך המיקל בכבוד רבו אף שאין בדבר זה בזיון כלפי שאר החכמים מ"מ הוי בזיון לרבו המובהק⁵⁰. ודין מי שמופלג בחכמה וגדולי הדור כרבו מובהק⁵¹ הלכך המיקל בכבודם אף שאינו מבזם ממש נחשב אפיקורס⁵².
- ג. אף המבזה ת"ח מסוים הרי הוא בכלל אפיקורס⁵³.

מקורות וביאורים

⁴⁹ ב"י יו"ד סי' שלד אות מג בשם הקונדרסין, והביאו הש"ך סקס"ח, חכמת אדם כלל קעב סעי' לז, וכ"פ הלכה למעשה רבינו החפץ חיים בהל' לשה"ר כלל ח' סעי' ד. ועי' בתשובות והנהגות ח"א סימן תקמג שכתב וז"ל, כוונתו נראה שתלמיד חכם המבלה רק בפלפולים ואינו משתדל לאוקמי שמעתתא אליבא דהלכתא לא נקרא ת"ח, ואפילו הוא בקי ובעל הוראה אם מבזבז זמנו ולא יגע בתורה לא מגיע לו תואר תלמיד חכם. ובשם הגר"א זצ"ל אמרו ש"למדן" הוא על משקל "גזלן", וכשם שגזלן אינו מי שיודע לגזול אלא מי שגזול בפועל, כך למדן אינו מי שיודע ללמוד אלא מי שלומד בפועל.

והנה פשיטא שכל זה הוא לענין חומר איסור מבזה ת"ח לענין לנדותו ולחשבו אפיקורס, אבל פשיטא שגם פחות מכך חמור ביוזיו משאר אינשי, שהרי לא גרע ממה דצריך לכבד בקימה אפי' יניק וחכים וכ"ש דאסור לבזותו.

⁵⁰ כן מבואר להדיא בגמ' סנהדרין צ"ט דמייתנין גוונא דאפיקורסות שקורא לרבו בשמו, והנה אין האיסור הזה רק לרבו מובהק כמב' בפוסקים (עי' שד"ח בזה), ואף אי נימא דאפי' לרבו שאינו מובהק צריך לקרות רבי, מ"מ בסתם ת"ח ודאי א"צ מדינא (אמנם בזמנינו יש לדון דמתפרש כזולזל ממש), ומ"מ חזינן דאם אינו נוהג כבוד לרבו בזה חשיב אפיקורס, והיינו משום דלרבו טפי חמיר הכבוד. וכן מבואר בגמ' דאם אומר לרבו הכי אמרי' ולא הכי אמר מר הוי אפיקורסות, ופשיטא דלת"ח בעלמא אין חובת כבוד זו, אלא ודאי דכבוד רבו חמיר וחמיר וכלל הקלה בכבודו הוי אפיקורס. ומענין לענין עי' ברמב"ם פ"ד מתשובה ה"ב שכתב חמשה דברים הנועלים דרכי התשובה בפני עושיהן, ואלו הן וכו' והמבזה רבותי, שדבר זה גורם לו לדחפו ולטרדו כגחזי ובזמן שנטרד לא ימצא מלמד ומורה לו דרך האמת, ע"כ.

⁵¹ אע"פ שאינו מבזה אותם ממש.

⁵² ז"ל השולחן ערוך ביו"ד סימן רמד ס"י אם הוא מופלג בחכמה אפילו אינו רבו, דינו כרבו מובהק. וכתב הרמ"א מי שהוא גדול הדור ומפורסם בדורו בכך, נקרא מופלג בחכמה. ואכמ"ל.

⁵³ לכא' היה מקום לומר דל"ח אפיקורס רק במבזה לכלל החכמים אבל אם מכבד את כלל החכמים רק שמבזה חכם פרטי משום עסק רע שיש לו עמו ל"ח אפיקורס, והיינו טעמא דהא נתבאר מדברי הרבה

מקורות וביאורים

ראשונים דהאי דחשיב אפיקורס הוא משום דזילותו בהם מוכיחה על כפירתו בדברי חז"ל, וי"ל דזה שייך אם אינו מכבד את כלל החכמים, אבל לא כשמכבד את כולם ורק שונא לחכם פלוני.

והנה הדוגמא שהביאה הגמ' דאומר מאי אהני לן רבנן לדידהו קרו לדידהו תנו וכן דבי בנימין אסיא דמעולם לא שרו לן רבנן עורבא ולא אסרו לן בני יונה משמע דהוי זלזול כללי בחכמים. מיהו הדוגמאות האחרות שהביאה הגמ' דנפלה ליה שמעתא בדוכתא אחריני ואמר הכי אמרי' התם ולא אמר הכי אמר מר, וכן מי שקורא לרבו בשמו בלי שמקדים מורי רבי פלוני, הנה דוגמאות אלו הם עניני זלזול בחכם פרטי, שהרי לרבו שאינו מובהק שרי לקוראו בשמו, ומשמע דלא נמצא אצלו שאר עניני זלזול, רק בזה שקורא לרבו מובהק בשמו, ומ"מ הוי אפיקורס.

ומצאתי בתנשו' רבי עזריאל הילדסהיימר יו"ד סימן ר"ל תשובה מהרצ"ה קאלישר שכתב לו בזה"ל, ומה שכתב באות כ"ו על תמיהתי על כבודו לחשוד המוהל שמברך לעשות מילה לשמה, וכתב מר שיש לחשוש שהוא אפיקורס, נפלאות היא בעיני ג"כ למה נוציא איש ישראל מחזקתו בעוד לא ראינוהו מחלל שבת בפרהסיא, ועושה כן להכעיס ולא לתאבון וכו' והמבזה ת"ח הוא רק כשמבזה כל מילתא דרבנן כמו שאומר מאי אהני לן רבנן לא שרו לנו עורבא ולא אסרו יונה, שבזה מראה שכופר בכל מילי דרבנן, אבל המבזה איש פרטי חייב רק נידוי ואינו אפיקורס, ומי לנו גדול מרב יהודא שקראו אחד שוויסקיל [בקידושין דף ע'] ונידהו ולא קרא עליו אפיקורס רק בירר אח"כ שהוא עבד, עכ"ל. והנה מה שהביא ראייה מר' יהודה דנידהו לחוד, ילד"ח בפשיטות דרצה להענישו, ובמה שיקרא לו אפיקורס אי"ז עונש בשבילו, וכן מוכח להדיא מדברי הרמב"ם בפ"ו מת"ת הי"ב שכתב אע"פ שהמבזה את החכמים אין לו חלק לעוה"ב אם באו עדים שבוזהו אפילו בדברים חייב נידוי. הרי דעונש נידוי בא בנוסף למה שאין לו חלק לעוה"ב, משום דיש רבים שזה לא נחשב אצלם עונש ולכן הוזקקו לעונש נידוי. וביותר י"ל לפ"מ שנתבאר ברמב"ם דרך ברגיל לבזות אין לו חלק לעוה"ב, א"כ בפעם אחת לא איבד חלקו לעוה"ב ומ"מ נידוי חייב. ומה שטען למה קראו עבד ולא אפיקורס, הנה קרא לו כן על מילתא אחרינא דהוי קרי לאינשי עבדי, וגם בזה רצה להענישו שיפסל ליוחסין כמב' בהמשך הגמ' שם.

ומה שהוכיח מהגמ' בסנהדרין הנה כבר נתבאר דאדרבא משאר הפירושים בגמ' מוכח להיפך, גם מדברי הרמב"ם הנ"ל משמע לכא' דאפי' במבזה ת"ח יחיד הוי אפיקורס דמשמע ברמב"ם דאע"פ דאין לו חלק לעוה"ב מ"מ נענש גם בנידוי. ולכא' הא הרמב"ם מיייר במבזה חכם מסוים דע"ז מנדין אותו, ומ"מ כתב דאין לו חלק לעוה"ב. וילד"ח דהרמב"ם ה"ק דאף ברגיל לבזות דאין לו חלק לעוה"ב מ"מ חייב נידוי, ויש להוכיח כן דאל"ה האיך תלי הרמב"ם דין נידוי במה שאין לו חלק לעוה"ב הא באינו רגיל חייב נידוי ומ"מ יש לו חלק לעוה"ב אלא ודאי דכונת הרמב"ם כנ"ל.

אמנם המעייין בכל תשובות הפוסקים שדנו בענינים אלו וכן בתנשו' הפוסקים שהוזכרו לעיל, יראה שהם דיברו על המבזה חכם מסוים ומ"מ קראוהו אפיקורס, משמע להדיא דהבינו דגם בזה לחוד חשיב אפיקורס.

והביאור בזה פשוט עפ"מ ש"כ הרבינו יונה בשערי תשובה שער א שכתב בתו"ד, אך כל אשר אינו נזהר מחטא ידוע ואינו מקבל על נפשו להשמר ממנו, גם אם הוא מהעונות הקלים, אע"פ שהוא נזהר מכל העבירות שבתורה, קראוהו חכמי ישראל "מומר לדבר אחד", ואת פושעים נמנה, וגדול עונו מנשוא. כי אם אמור יאמר העבד לרבו כל אשר תאמר אלי אעשה זולתי דבר אחד כבר שבר עול אדוניו מעליו, והישר בעיניו יעשה, עכ"ל. עיי"ש. ועד"ז נראה דהשונא ת"ח מסוים ומבזה ואינו חס על תורתו, אזי באמת גילה בזה שבעומק פנימיותו לא איכפ"ל כלל מחכמת החכמים, ורק אם לא יעשו רצונו הרי מיד

ד. אפילו אם מבזהו בטעות משום דסבור שאינו ת"ח נראה מלשון הרא"ש שנענש ע"ז⁵⁴. אמנם אם יודע ומכיר בחכמת החכם רק שהוא סבור בטעות (בלי בירור אמיתי כפי ההלכה) שאין לו דין ת"ח מחמת מעשיו הרי הוא ג"כ בכלל אפיקורס⁵⁵.

מקורות וביאורים

ישנא את כלל החכמים. ובזכרוני עובדא בהגאון בעל האו"ש שהיה לו שמש אחד נאמן ששמשו שנים הרבה, ויהי היום וביקש האו"ש מן השמש הזה לעשות לו דבר מה, והיה דבר זה נגד רצון השמש ולא עשהו, וכששמע כן האו"ש פיטרו ממלאכת השמשות, והשמש טען על בעל האו"ש שהרי זה רבות בשנים הוא משמשו בנאמנות יתירה, ואטו משום פעם אחת דלא עשה חפצו ראוי לפטרו, וענהו הגאון, במה שלא שמעת בקולי משום דלא ערב לך הדבר, הרי גילית בזה דכל אותן שנים שעשית חפצי לא היה זה משום דכך ביקשתי אלא משום דהדבר היה ערב לך, אבל אם לא היה הדבר ערב לך לא היית עושהו, וא"כ גילית בזה שמעולם לא היית נאמן אלי באמת. ועי' עוד בהערה להלן.

⁵⁴ איתא בנדרים דף סב ע"א אמר רבא שרי ליה לאיניש לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעי ליה דכתיב ועבדך ירא את ה' מנעוריו וכו'. ופירש הרא"ש כדי שלא יזלזלו בכבוד תורתו ויענשו. ועי' בתשו' הרשב"א ח"א סימן פד שנשאל וז"ל, שאלת עוד הא דאמרין שרי ליה לאיניש לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעין ליה, ובכמה מקומות החמירו בדבר זה שלא ליהנות בכבוד תורה. תשובה יש דברים שתלמידי חכמים נוהגין לכבוד תורה והם מחקי כבוד לומדיה, וכל תלמיד חכם שמוותר עליהם כמוותר כבוד תורה, שלא על כבוד עצמו וחקיו הוא מוותר אלא על כבוד תורה, ועל כן אמרו שצריך תלמיד חכם להיות נוקם ונוטר כנחש כלומר אם בזו אותו או הקלו בכבודו. שהמקיל בכבודו מקיל בכבוד תורה ואסור לו למחול על כבוד תורתו אלא א"כ בקשו ממנו המחילה לכבוד תורתו, ומן הצד הזה במקום שאין מכירין אותו שרי ליה לאודועי נפשיה. ואני תמה איך לא אמרו חייב לאודועי נפשיה, שאילו במקום שאין מכירין אותו לא יכבדוהו כדינו ונמצאו מקילין בכבוד תורתו שלא מדעת ועוברין כשוגגין או תאמר כאנוסים, וחייב תלמיד חכם עצמו להודיעם כדי שלא ישגו או להסיר אונסם מהם ויכבדו תורתו, ע"כ. הרי שגם בנכשלים בשוגג או באונס בחוסר נתינת כבוד לת"ח (ודאי לא מיירי ביש חשש שיבזוהו ממש דאפי' אינש בעלמא אסור לבזות, אלא כמש"כ הרשב"א ונמצאו מקילין בכבוד תורתו) ג"כ הוא עוון חמור מאד [רק שיכול להיות שיחשבו כאנוסים ע"ז].

צא וראה חומר הדבר מהא דר"פ אישתלי ואמר הני רבנן ויתיב בתעניתא, אף דלא נתכוין לבזות, ובדאי לא נפחת אצלו כבוד התורה, מ"מ כיון דסו"ס נקט לשון בזיון נתענה, מיהו פשיטא דאפיקורס ל"ה בזה לענין כל המסתעף מכך.

⁵⁵ נראה פשוט דאפי' אם נאמר שבכה"ג שמיקל בכבודו משום שאינו יודע שהוא ת"ח הוי שוגג לחוד, מיהו היכא דידוע ומכיר בחכמת החכם רק שסבור בטעות (בלי שנתאמת אצלו זה כפי הבירור המחויב ע"פ דין) שמשום הנהגת החכם אינו בדין ליחשב ת"ח, אף שהוא עמל ויגע בתורה כדין ת"ח, בכה"ג הוא חמור הרבה והרבה, ולא שנא משאר מבזי ת"ח במזיד, דהנה איתא בברכות דף יט ע"א אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום, שמא עשה תשובה. שמא סלקא דעתך, אלא ודאי עשה תשובה. וחזינן כמה הוקשה להגמ' לומר דרך שמא עשה תשובה, והיינו טעמא דודאי שבכח תורתו ישוב בתשובה, והיינו דמי שיש בו אמונת אומן בכוחה של תוה"ק יודע ומכיר שא"א שלא ישוב הת"ח בתשובה, ואם הוא מהרהר אחריו זהו שלא כדין, ומה"ט אמרי' שם דמי שמספר אחר מיטתן של ת"ח נופל בגיהנום, דכיון שהם ת"ח יש לו לחשוב שעשו תשובה, כ"פ הראשונים.

מקורות וביאורים

ועי' באור החיים פרשת כי תצא (פרק כא) וז"ל, ואומרו לא תלין וגו'. בא לצוות להמון עם שלא יהרהרו אחר החכם, על דרך אומרם אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה ביום אל תהרהר אחריו בלילה שמא עשה תשובה והעמידוה בודאי עשה תשובה, והוא אומרו לא תלין נבלתו כי החטא יקרא גם כן נבילה לא תהרהר אחריו בלילה שהוא זמן לינה אחת על העץ שהוא תלמיד חכם, כי קבור תקברנו לאותו חטא מעל העץ ביום ההוא עצמו, והטעם כי קללת אלהים **שאם איך עושה כן אתה מחלל שם שמים וכאלו אתה נוגע בכבודו יתברך**. וגמר אומר ולא תטמא את אדמתך, יתבאר על דרך אומרם ז"ל (שבת קי"ט ב) לא חרבה ירושלים אלא על שהיו מבזים בה תלמוד חכמים שנאמר (דה"ב ל"ו ט"ז) ויהיו מלעיבים וגו', ולזה צוה ה' שלא יסובבו בביזוי תלמיד חכם טומאת הארץ בביאת גוים בנחלת ה' ויטמאוה.

ועי' בחפץ חיים הל' לשה"ר כלל ג סעי' ז' דבאופן שרואה ת"ח שדיבר או עשה מעשה שקרוב ונוטה אצל הדעת יותר לכף חובה מ"מ מחויבין אנו לדונו לכף זכות. והוא מהרבינו יונה בשערי תשובה ש"ג אות רי"ח. וכתב הח"ח שמקורו מהגמ' בברכות הנ"ל, והנה אף שבגמ' מיירי דעבר עבירה ולמיתלי שודאי חזר בתשובה, והכא הנדון הוא למיתלי דלא עבר עבירה, אמנם כונת הח"ח היא פשוטה דכיון דחזינן דאפי' בעבר בודאי עבירה בעינן למיתלי דחזר בתשובה, ק"ו הוא דהיכא דאפשר דמיתלי דלא עבר כלל מחויבין אנו לתלות בכך.

ועי' גם בלשון הרמב"ם בפיה"מ לאבות פ"א על המשנה והוי דן את כל האדם לכף זכות עניינו, שאם היה איש ידוע שהוא צדיק, ומפורסם במעשי הטוב, ונראה לו מעשה שכל תכונותיו יורו על היותו מעשה רע, ואין להכריע בו שהוא מעשה טוב אלא בדוחק רב מאד ובאפשרות רחוקה צריך לפרש אותו כטוב, הואיל ויש צד אפשרות להיותו טוב, ואין מותר לחושדו, ועל זה יאמרו "כל החושד כשרים לוקה בגופו".

ועי' בפחד יצחק אגרות וכתבים ל"ח שכתב דת"ח חמור טפי מכל צדיק דצריך לדונו לכף זכות אף שבזה צריך לעקם שכלו.

והנה מה שהחמירו כ"כ בזה היינו משום דההבנה הפשוטה צריכה להיות שהצדיק מתרחק מעבירה בכל כחו, ולכן גם כשיש צד גדול שחטא ואילו צד הזכות הוא קטן מאד, מ"מ עצם הידיעה שדרך הצדיק להתרחק מעבירה ביותר היא ההוכחה הגדולה לדונו לזכות, והנה מה שאין דרך האדם להסתכל באופן זה משום דהוא מעריך את הצדיק לפי מה שהוא, וכיון שהוא אינו רחוק כל כך מעבירה, על כן אין שוקל את הדברים כפי ההבנה הנ"ל. וק"ו בן בנו של ק"ו באחד המוחזק לת"ח וגדול בתורה ויראה, שהמחשבה עליו שאינו נוהג כשורה היא היפך ההבנה וההכרה הברורה והפשוטה ברוממות נפשם וגדלותם של בעלי התורה שאין מחשבותיהם ומעשיהם ועניניהם כשאר אינשי, אלא גבוה מעל גבוה. והחושד את החכם הוא מעריכו לפי ערך ידידה, ומדמה בנפשו שמה שיהיה אצלו יהיה אצל החכם, וזהו גופא בזיון התורה.

ועד"ז נראה ברור שמי שיודע בפלוגי שהוא ת"ח ושקוע ועמל בתורה ומ"מ הוא חושד בו בדברים אשר לא כדת ע"פ שמועות בעלמא, ולא עשה ברור אמיתי כראוי ע"פ הלכה, אין לך מבזה ת"ח גדול מזה, ומראה בעצמו שאינו חושב שהתורה מרוממתו ומגדלתו ושומרתו שלא יחטא. ובפרט היכא דיש למבזה נגיעות, בכה"ג פשיטא שצריך לחוש שנגיעתו מטעתו. אי לנו מיום הדין.

וכן משמע מכמה וכמה תשובות הפוסקים שדברו במי שביזה את החכם במריבה שהיה לו עם החכם וחשבוהו הפוסקים לאפיקורס, והנה בדרך כלל דרך אינשי במריבות לחשוב את האחר כאדם גרוע וכו'.

ה. אף המבזה מי שלומד שלא לשמה הרי הוא בכלל אפיקורס.⁵⁶
ו. החושד בת"ח שעשה פעולה או מינוי בגלל נגיעתו, עלול להיות בכלל אפיקורס, דאין לחשוש את הת"ח בנגיעה.⁵⁷

מקורות וביאורים

וא"כ מסתבר שבעל המריבה סבור שאין לאיש ריבו דין ת"ח ומ"מ לא חילקו הפוסקים ועשאוהו אפיקורס דכיון דסבור כך רק בגלל מריבתו עמו עדיין נחשב הוא למזיד עי' תשו' ראנ"ח סי' ד' ועוד רבים ודו"ק.

⁵⁶ ז"ל הנפש החיים בפ"ג, מי שימלאו לבו לבזות ולהשפיל ח"ו את העוסק בתורה ומצות אף שלא לשמה לא ינקה רע ועתיד ליתן את הדין ח"ו. ולא עוד אלא שנמנה בדברי רז"ל (בברייתא ר"ה י"ז א') בין אותם שאין להם חלק לעה"ב לגמרי חס ושלוש וגיהנם כלה והם אינם כלין והם האפיקורסין, וכן במשנה ר"פ חלק וכו'. וה"ז איבד חלקו בחיי עולם הרחמן יצילנו, וכן הר' יונה ז"ל בשער התשובה שמנה סדר מדרגות חומרת העונשים ומדרגה האחרונה מנה את הכת שארז"ל עליהם שאין להם חלק לעה"ב ומנה ג"כ שם המבזה ת"ח בכלל זאת הכת וכן מנה אותו הרח"ו ז"ל בשער הקדושה בכלל אותה הכת וכל חומר עונשו הנורא הזה הוא מטעם על שהוא במוריד אור מעלת התוה"ק וחיללה ח"ו כמו שהאריך בזה הרבינו יונה ז"ל שם וכו', כי כיון שהוא משפיל ומבזה את העוסק בתורה שלא לשמה הרי הוא מרפה את ידיו מעסק התורה ולא יוכל לבא לעולם למדרגת לשמה להיות ת"ח גמור והרי ודאי מקרי בזה מבזה ת"ח ואין לך חילול שמו יתב' ותורתו הק' יותר מזה וכבר השפיל והוריד את יקר תפארתה של התוה"ק לארץ יגיענה עד עפר וכו', לזאת אתה צריך ליהזר אדרבה לכבד ולהגביה ככל אשר בכחך את כל העוסק ומחזיק בתורת ה' אפילו שלא לשמה כדי שיאחזו צדיק דרכו בל יתרפה ממנה ח"ו. כדי שיוכל לבא ממנה למדרגת לשמה, וגם אם נראה שכל ימי חייו מנעוריו ועד זקנה ושיבה היה עסקו בה שלא לשמה ג"כ אתה חייב לנהוג בו כבוד וכ"ש שלא לבזותו ח"ו שכיון שעסק בתורת ה' בתמידות בלתי ספק שהיה כונתו פעמים רבות גם לשמה כמו שהבטיחו רז"ל שמתוך שלא לשמה בא לשמה כי אין הפי' דוקא שיבא מזה ללשמה עד שאח"כ יעסוק בה תמיד כל ימיו רק לשמה אלא היינו שבכל פעם שהוא לומד בקביעות זמן כמה שעות רצופים אף שדרך כלל היתה כונתו שלא לשמה עכ"ז בלתי אפשר כלל שלא יכנס בלבו באמצע הלימוד עכ"פ זמן מועט כונה רצויה לשמה ומעתה כל מה שלמד עד הנה שלא לשמה נתקדש ונטהר ע"י אותו העת קטן שכיון בו לשמה, עכ"ל.

⁵⁷ עי' באמונה ובטחון לרבינו החזון איש (פרק ג) שכתב ששוחד אינו מכלל המשפטים, אלא הוא מכלל החוקים, שהרי התורה לא אסרה לאדם להורות לעצמו, ואדם רואה טריפה לעצמו, אף אם הוא עני וכל חייו תלויים בו, והוא מורה בחמץ שעבר עליו הפסח, אף שיש לו בזה הפסד גדול, ומי שמהרהר אחריו הוא כמהרהר אחר רבו, וגם בדין לא פסלה תורה רק שוחד שבזמן המשפט, אבל לא אסרה תורה את אוהבו שאינו שושבינו, והתורה האמינה לו שלא יטה את המשפט.

ולפי זה כתב החזו"א שאין חכם הדור נפסל להגיד דעתו בבחירת רב, בשביל נגיעה, כיון שזה בכלל הוראה [ולא בכלל משפט] וכל המהרהר אחריו, ואומר שלרב הזה יש נגיעה, הרי הוא בכלל מבזה תלמיד חכם, שהוא בכלל אפיקורס, כיון שלהלכה נפסק שאין בזה נגיעה, יעו"ש מה שהאריך בזה.

ז. מה שמצוי בבתי דין שהתובע או הנתבע מחרף את שכנגדו לנוכח הדיינים הוא עוון פלילי, ויש ע"ז יצה"ר מיוחד דעי"ז נעשה אפיקורס לפי שעה שאינו מאמין שהשכינה כנגדו בב"ד⁵⁸.

כתב רבינו הסטייפלר זצ"ל בהקדמתו לספר חיי עולם וז"ל, מבואר בגמ' סנהדרין דף צ"ט דאיזהו אפיקורס ששנינו שאין לו חלק לעוה"ב זה המבזה ת"ח כגון דאמר מאי אהני לו רבנן, ועצם שם אפיקורס הונח על הכופר בעיקרי הדת וכו' וכאן בסנהדרין פירשוהו על מבזה ת"ח משום דבאמת הכל אחד שהמבזה ת"ח שהם הם יסודי מקבלי האמונה הוא בכלל כפירה ר"ל דהא בהא תליא, ופוק חזי מלפני כמאה וחמישים שנה בכל מקום שפקרו ויצאו לתרבות רעה לחרפות ולדראון עולם, תחילת קלקולם היתה לבזות ת"ח וגדולי ישראל ואח"כ הלכו מדחי אל דחי באין מעצור ר"ל וכידוע לרבים.

מקורות וביאורים

⁵⁸ שלמת חיים חושן משפט סימן יב וז"ל, גבי המבזה חבירו בפני תלמיד חכם, והנה בב"ד מצוי זה ביחוד בפני הדיינים תלמידי חכמים, ונסתפקתי אם י"ל שסומכין דזה נוגע לענין לזכות בדין ועל דרך כל דאליס גבר, אבל באמת צ"ע דהרי יכול לטעון דבריו בלי בזיונות, וכמדומה דגם בח"ח כתב דבב"ד לא שייך לה"ר, ומשמע שא"צ לדקדק שם אם הוא לתועלת רק העיקר שלא יטעון שקר, אולם מזה יש לדחות דנהי דלדעתו אין בזה תועלת, אבל אפשר הב"ד ימצאו בזה תועלת בנוגע לדינא, משא"כ בבזיונות של חירופין בעלמא שאינו נוגע לפרטי המעשה, ואולי כיון שניתן רשות אינו מבחין. תשובה, ודאי הוא עון פלילי לבזות חבירו בפני ת"ח, והוא עוון חמור, לכך ע"ז יש יצה"ר דעי"ז נעשה אפיקורס לפי שעה שאינו מאמין שהשכינה כנגדו בב"ד.

פרק ז טו

המבזה ת"ח בדורנו

א. המבזים ת"ח בדורנו אף שדינם חמור מאד וי"ל דהם בכלל השנויים בריש חלק, מ"מ לענין לדון בהם דין מורידין ושלא להשיב אבידתם ולהלוותם ברבית ולהונותם נראה מדברי פוסקי זמנינו דדיינין להו כשווגגין⁵⁹.

מקורות וביאורים

⁵⁹ הנה באמת שאין כל המטרה בקונטרס זו להורות הלכה, אלא להראות עד כמה חמור הוא העוון הנורא הזה של ביזוי ת"ח, רק שמ"מ כיון שהכנסנו עצמינו לכך מחויבים אנו להעמיד הדברים כדבעי.

הנה לכאור' היה מקום לדון עפ"מ שכתב החזו"א ביו"ד סי' ב סקט"ז וז"ל, ונראה דאין דין מורידין אלא בזמן שהשגחתו ית' כמו בזמן שהיו נסים מצוין ומשמש בת קול וצדיקי הדור תחת השגחה פרטית הנראית לעין כל, והכופרין אז הוא בנליזות מיוחדות בהטיית היצר לתאוות והפקרות ואז היה ביעור רשעים גדרו של עולם שהכל ידעו כי הדחת הדור מביא פורעניות לעולם ומביא דבר וחרב ורעב בעולם אבל בזמן ההעלם שנכרתה האמונה מן דלת העם אין במעשה הורדה גדר הפרצה אלא הוספת הפרצה שיהיה בעיניהם כמעשה השחתה ואלמות ח"ו וכיון שכל עצמנו לתקן אין הדין נוהג בשעה שאין בו תיקון ועלינו להחזירם בעבותות אהבה ולהעמידם בקרן אורה במה שידינו מגעת, עכ"ל. מבו' בחזו"א דאין דין מורידין בזה"ז, אמנם לכאור' יש לדון דהחזו"א בזה לשיטתו לעיל מינה שכתב דעיקר דין מורידין הוא משום מיגדר מילתא וכדאמר בסנהדרין מו ע"א ב"ד מכין ועונשין שלא מן הדין והכא קבעו ב"ד הראשונים שאלו המומרים פורצין גדר עולם ושעה צריכה לכך לעשות גדר לצורך שעה, ע"כ. ועפ"ז ס"ל להחזו"א דהשתא דלית בזה מיגדר מילתא אין מורידין.

איברא דמדברי כמה ראשונים משמע לא"ה, דהנה הר"ן בסנהדרין שם כתב דאין ב"ד מכין ועונשין שלא מן הדין אלא לפי צורך שעה כשהדור פרוץ ולא כדרך תקנה עולמית, וצ"י ש"כ הרמב"ם פ"ב מהלכות ממרים ה"ד וז"ל, בית דין שראו לחזק הדת ולעשות סייג כדי שלא יעברו העם על דברי תורה, מכין ועונשין שלא כדין אבל אין קובעין הדבר לדורות ואומרים שהלכה כך הוא, והנה לפי"ז משמע דדינא דמורידין הוי דין גמור. וע"ע בחי' הר"ן שם דף פא ע"ב שכתב דמה"ט אין לומר דמה דכונסין לכיפה מי שלקה ושנה הוי משום דמכין ועונשין שלא מן הדין "דטעם מכין ועונשין ליתיה אלא לצורך שעה למראית הב"ד אבל לעשות תקנה קבועה אין לנו שאין נביא רשאי לחדש דבר ומצוה עולמית כ"ש לחדש מיתה למי שאינו מחויב לה בתקנה עולמית", אלא הוי הלל"מ.

איברא דנראה שאדברא היא הנותנת כחזו"א, דהנה באמת לכאור' מדברי החזו"א גופא משמע כהר"ן, שהרי כתב שהשעה צריכה לכך לעשות גדר לצורך שעה, ולכאור' תמוה שהרי זוהי תקנה קבועה, אמנם ברור שאדברא ואדברא מזה גופא הוציא החזו"א את חידושו שהכל לפי מצב וצורך הדור, ולכן שפיר הוי זה צורך שעה, והיינו דאינה תקנה החלטית, אלא שבכל דור יבדקו אם יש בתקנה זו התועלת הרצויה.

אלא שעדיין יש לדון שדברי החזו"א אינם לכל הראשונים, דהנה באמת שדברי החזו"א בזה לכאור'

מקורות וביאורים

מיוסדים על מש"כ התוס' בע"ז כו ע"א בהא דאיתא שם דרועי בהמה דקה לא מעלין והיינו שאין מצילין אותם, משום דרועים בשדות אחרים, והקשו התוס' מאי האי דאחמור רבנן ברועים שאינם פסולים אלא מדרבנן וגם הם כשרים לעדות אשה, ואילו בגזלנים שהם פסולים מה"ת לכל עדות שבתורה לא אחמור כולי האי, ותי' תוס' דהיא הנותנת משום דלא פסילי אלא מדרבנן עשו חכמים חיזוק כדי שיתנו לב לשוב "וב"ד מכין ועונשין שלא מה"ת", ע"כ. והנה מב' להדיא כהחזו"א שדין זה דלא מעלין נובע מכח הא דמכין ועונשין שלא מן הדין [ולכאו' כפשוטו דברי התוס' דלא כהר"ן הנ"ל, אמנם לדברינו נוחא], אלא שלכאו' יש להעיר קצת דאם סוברים התוס' כחזו"א דכל דין מורידין הוי מה"ט א"כ מה קשיא להו לתוס' כלל, מיהו זה יש ליישב דהוקשה להם רק איך יתכן דהחמירו ברועים טפי מגזל, ולא על עיקר הדין, ואכתי צ"ב. וכדברי התוס' כתבו ג"כ בתוס' הר"ש משאנץ ורבינו אלחנן ונמוק"י.

אמנם עי' בפירוש תלמידי רבינו יונה לע"ז שם שהביא דברי התוס' וכתב עליהם וז"ל, וזה דוחק שיאמרו חכמים שאין להציל נפש מישראל בשביל חיזוק דבריהם, על כן תי' מורי הרב ז"ל שהטעם הוא מפני שהוא עושה העבירה ההיא בפרהסיא ובקביעות ודומה כעבד המורד ברבו ופורק עול שמים מעליו ואומר זו העבירה אעשה וזו לא אעשה והוה ליה משומד לעבירה אחת ומשומד לכל התורה כולה שזה הרועה הוא יודע שחכמים אסרו לרעות בהמה דקה מפני הגזל והוא אינו מרגיש לדבריהם ומרעה אותן בקביעות ודאי אסור לסייעו ואין מעלין אותו, אבל אדם אחר שעושה עבירה דרך אקראי בעלמא משום תאוה וכיוצא בזה זה ודאי אינו פורק עול וחובה להצילו והרי הוא כישראל חשוב לכל דבריו שאם לא כן לא שבקת חיי לישראל כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ואע"פ שחטא מיד הוא מתחרט וחוזר בתשובה, כך תירץ מורי הרב ז"ל, עכ"ל. הנה מב' בתר"י שהבין דלא מסתבר שלחיזוק דבריהם יענש למות מי שלא בר מיתה, ולכן פירש דהו"ל כמשומד, והיינו דאז מדינא הוא דנענש ולא מחומרא בעלמא. ועי' בספר שערי תשובה לרבינו יונה ש"ג אות קמג שפי' בזה כשיטתו וז"ל, ואמרו ז"ל כי הרועים לא מעלים אותם מן הבור ולא מורידים אותם לבור. וענין "הרועים" אנשים ירעו בהמתם בשדות אחרים, פורקים מעליהם עול אזהרת הגזל, וענינם כענין המשומד לאכול נבלות או לאחת משאר עבירות לתאבון, ע"כ. עיי"ש עוד.

וכפירושו כתב ג"כ בחי' הרא"ה שם וז"ל, והרועין בהמה דקה לפי ששונין בחטא מיוחד ומשתרשין בחטא. וכ"כ הר"ן שרגילין בעבירה זו תמיד. וכן מב' ברמב"ם פ"ד מהלכות רוצח הי"ב שאחר שכתב דרועי בהמה דקה אין מעלין אותן הוסיף וז"ל, במה דברים אמורים בישראל בעל עבירות העומד ברשעו ושונה בו תמיד כגון הרועים בהמה דקה שפקרו בגזל והם הולכים באולתן, אבל ישראל בעל עבירות שאינו עומד ברשעו תמיד אלא עושה עבירות להנניח עצמו כגון אוכל נבילות לתיאבון מצוה להצילו ואסור לעמוד על דמו. נראה להדיא שנתכוין לסברת התלמידי רבינו יונה. והנה לפ"מ שנתבאר דסובר הרמב"ם דאין מכין ועונשים בתקנה קבועה לדורות נוחא דל"ה מצי ליישב כהתוס' ולכן הוצרך לתרץ כרבינו יונה.

והנה בשו"ע סי' קנ"ח העתיק דברי הרמב"ם שרועין בהמה דקה חמירי שעומדין ברשען תמיד, ועי' בבאור הגר"א שבוה מיושב קושית תוס', וא"כ מב' דאין דעת השו"ע כהתוס', אמנם הש"ך בסק"ג כתב דדוקא ברועים החמירו דחכמים עשו חיזוק, ועי' הגהות מקור חיים שהעיר עליו.

והנה אי נימא דלדעת הרמב"ם הוי מדינא יבואר עוד מה שהוצרך הרמב"ם לבאר דמה דמורידין אותן המניין והמשומדין דאינם בכלל ישראל ופחותין מן הגויים, והיינו דהבין הרמב"ם דאין כאן איזה חיזוק בעלמא לדברי חז"ל, אלא מדינא הוא דהוי בר מיתה דכיון דכ"כ פקר, יצא מן כלל ישראל.

מקורות וביאורים

והנה פשוט שהכל לפלפולא ולדינא קיי"ל כחזו"א דאין מורידין בזה"ז, וראיתי בציץ אליעזר ח"ח סימן טו בקונ' משיבת נפש פרק ה אות ט שמביא דברי החזו"א וכתב עליו וז"ל, ואם כי דבריו עומדים בניגוד לההלכות הפסוקות בזה ברמב"ם ובשו"ע וכן ביתר הפוסקים שפסקו את דינם בלי שום תנאי והגבלת זמן ועת, ולמרות שגם המה חיו כבר בזמן ההעלם שבת קול כבר לא היה משמש והשגחתו ית' כבר לא היתה גלוי' כמו בזמן שהיו נסים מצוין, וצדיק הדור ג"כ לא היו כבר תחת השגחה פרטית הנראית לעין כל, אבל בכל זאת ראויים דברים אלה להשמע כאשר יצאו מפי בעל סמכא כ"כ גדול כהחזו"א זצ"ל.

אמנם מה שיש לדון דשוא לא כתב כן החזו"א רק כלפי אנשים הרחוקים, שהרי פי' החזו"א "אבל בזמן ההעלם שנכרתה האמונה מן דלת העם אין במעשה הורדה גדר הפרצה אלא הוספת הפרצה שיהיה בעיניהם כמעשה השחתה ואלמות ח"ו וכיון שכל עצמנו לתקן אין הדין נוהג בשעה שאין בו תיקון ועלינו להחזירם בעבותות אהבה ולהעמידם בקרן אורה במה שידינו מגעת", וא"כ שוא אין זה שייך כלפי דלת העם, אבל כלפי אנשים שומרי ולומדי תורה ומ"מ מבזין ת"ח בשאט נפש יש מקום לדון דגם החזו"א יודה שהם בכלל דין מורידין. ועי' להלן סברא זו בתשובה"נ.

והנה בקונ' קול התורה (כ"ד) הובאה שאלה שנשאלה לחזו"א בהאי לישנא, המבזים ת"ח מפורסמים מפני הנהגתם אם יש חשש על יינם מטעם דהוי אפיקורס, וענה החזו"א "כמעט כולם שוגגים על זה". והובא גם במעשה איש ח"ד עמ' קי. והנה לשון השאלה צ"ב, דלכאו' אין שום חשש על יינם אפי' אי נימא דחשיבי אפיקורסים דל"ג ממזש"כ המהרי"ל דשחיתתם כשרה וכפי שנתבאר לעיל, אמנם עכ"פ הקושיא היא על עיקר הדין אם חשיבי אפיקורסים, ועי' ענה החזו"א דהו' שוגגין.

גם בספר דעת יהודה שו"ת מהג"ר יהודה שפירא זצ"ל מגדולי תלמידי החזו"א נשאל בזה בעמ' רלו אות קיט וז"ל, יש מי שדן על שומר שבת ומצוות שמבזה ת"ח שדינו כאפיקורס גם לקולא כגון לענין החזרת אבידה ועוד, וכתב שאף שבחזו"א יו"ד מלמד זכות על אפיקורסים שהשגחה נסתרת יש לומר שכ"ז דוקא במחללי שבת או שאין בהם אמונה אבל שומר מצוות ובכ"ז מבזה ת"ח אין לומר שדינו כתינוק שנשבה אלא עז פנים וחצוף וכיון שא"א לדונו כתינוק שנשבה הדר דינו באיסורא דמבזה ת"ח כמומר להכעיס, מה קי"ל בזה, תשובה, הדברים נכונים, אבל היות כי לדאבונינו רבו הכתות והמחלוקות בדורנו והפריצה גדולה, יש לדון ג"ז לשגגה. ושוב נשאל ע"ז באות קכ וז"ל, בהמשך לתשובה הקודמת מה שהשיב שהיות שנתרבו הכתות והמחלוקות בדורנו יש לדון גם לשגגה שומר מצוות שמבזה ת"ח, ולא הבנתי למה ריבוי המחלוקות מועיל לדונם כשוגג, תשובה כי אחד מבטל חבירו ואינו מחזיקו כת"ח, עכ"ד.

והנה באמת שיש מקום טובא לדון בזה, דהרי המהרי"ל שהכשיר שחיתת המבזה ת"ח ביאר טעמו דאף שנעשה אפיקורס ואיבד כל חלקו לעוה"ב אינו חשוד על השחיטה דאיסור ביזוי ת"ח הוא קל בעיניו משא"כ איסור שחיטה, מב' דתמיד היה האיסור הזה קל בעיני אינשי, ומ"מ הוא אפיקורס, וביארנו לעיל דאף המבזה ת"ח מסוים מאבד חלקו, ואע"ג דמכבד את כל שאר הת"ח, מ"מ בזה שהוא שונא לת"ח פלוני ואינו מעריכו בתורתו, הרי מגלה בזה את פחיתותו בכבוד התורה באמת, והרי אפי' הרואה ת"ח שעובר עבירה להדיא אסור להרהר אחריו דודאי עשה תשובה והבאנו שהח"ח הוציא מזה דגם אם עשה דבר שרוב הצדדים נוטים לחובה, מ"מ חובה עליו להצדיקו, והיינו טעמא דצריך לחשוב בדעתו דלא יתכן שבעל תורה ויראת ה' יעשה דבר שלא כדת, וא"כ לכאו' גם כשמבזה ת"ח פלוני בזמנינו שהפריצה גדולה ומבטלין מי שאינו מהמחנה שלו, מ"מ הכל נובע מחסרון ערך התורה, שאם היה מעריך בעל תורה היה תמיד חושב מחשבות טובות על בעלי תורה ולא משפילם ח"ו. אמנם נראה שכונתם

ב. היצר הרע מסית לאדם דלא שייך כלל דין מבזה ת"ח רק בזמן הגמרא שהיו חכמים ביותר, אבל לא על אלו שבזמננו, והוא טעות גמור דכל ת"ח הוא לפי הדור, ואפילו בזמננו אם הוא רק ראוי להורות ויגע בתורה נקרא ת"ח, והמבזה אותו אפילו בדברים

מקורות וביאורים

היא דבדורנו הלבבות סתומין וכל עבודת ה' היא חיצונית מאד, ומעטים הם השרידים אשר מעריכים ומכבדים תורה באמת, ולכן מי שנכשל בענינים אלו יש לדנו כשוגג וכעין תינוק שנשבה לענין זה.

ויש להוסיף ע"ז דהנה הראשונים ביארו דמה שמבזה ת"ח הוי אפיקורס הוא משום דהמבזה אותם אינו מאמין במציאות השם, או אינו מאמין בדבריהם, ולכאוי' יש לשאול דא"כ כל מי שעובר עבירה אפי' לתיאבון חשיב אפיקורס, שהרי אם היה מאמין שיש דין ויש דיין לא היה כופר, אלא ודאי דפחיתות אמונה כזו שהוא מאמין בעצם רק שנחה עליו רוח יצרו לאונסו לעבירה, ואין אדם חוטא אא"כ נכנסה בו רוח שטות, אף שודאי יש כאן חסרון אמונה ויראת ה', מ"מ אינו בבחינה גמורה של כפירה, ומה שגבי מבזה ת"ח לא אמרי' כן, היינו משום דאמדו חז"ל דמי שמעיז פניו לת"ח יש בזה פריקת עול גדולה, ומוכרח שהוא אינו מאמין בעצם, וא"כ י"ל דכל אומד זה קיים כשהיתה ניכרת אמונת התורה, והיה גדול כבוד בעלי התורה, לא כן היום שרבו הכיתות וחוצפא יסגא, אזי בבזיון החכם שאינו מחזיקו לחכם אין כ"כ פריקת עול התורה ודו"ק היטב.

ובזה גם יתבאר שאין להקשות ממה שידוע ומפורסם בשם הגר"ח שגם אפיקורס בשוגג הוי אפיקורס, ויישב בזה השגת הראב"ד על הרמב"ם פ"ג מתשובה ה"ז, ועי' בקובץ מאמרים להגר"ח ז"ל שהאריך בביאור דבריו, אמנם לפמשנ"ת התי' פשוט דבזמננו שכבוד התורה מושפל מאד, אין בבזיון ת"ח הוכחה כ"כ לכפירתו.

אמנם נראה דמ"מ לא אמר כן החזו"א אלא לענין לנהוג בו דין מורידין ושאר דיני אפיקורס בעוה"ז, אבל לענין עונש שמים ודאי יש לכל אחד לחוש על עצמו שלא יהיה מאלו ששנאם התנא בריש חלק.

וראיתי בספר תשובות והנהגות ח"ב סי' תיט שעמד ג"כ בזה (וכפי הנראה הוא המקור של השואל בדעת יהודה) ונביא תמצית דבריו, וז"ל, שמעתי הוראת רב אחד שהמבזה תלמידי חכמים דינו כאפיקורס גם לקולא, וע"כ אין בו איסור אונאה ומותר להלוותו בריבית לכמה מגדולי הפוסקים וכו', אמנם למעשה אף שעוון גדול הוא לבזות ת"ח גם בזה"ז וכמבואר בש"ע יו"ד סי' רמ"ג (סעיף ו'), וע"ש בגליון מהרש"א שאפילו באינו מכוין, לגבי ת"ח לא בעי כוונה, מ"מ כיון שלכל שאר דברים הוא כשר, אין להקל בו בשום דין ח"ו אלא לאחר פסק רב מובהק או בית דין, וצריך שיכריע לפי מצב הדור והדברים, ולא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול, ואין להתיר מעצמו איסורים דריבית ואונאה ולהחזיקו כאפיקורס (אף אם רגיל לבזות ת"ח), אלא לאחר שהורו לו גדולי תורה למעשה כן כנלע"ד (ובלאו הכי בריבית אפילו במומר ממש להלוותו הרמ"א מביא שטוב להחמיר אם אפשר להשמיט ממנו).

סוף דבר, מבזה ת"ח אם דינו כמומר שיש מקילין להלוותו בריבית, או באונאה שלכ"ע מותר, נראה שלא נוכל להתיר כן אצלו, אלא אם יש פסק בית דין שדינו כמומר ד"מורידין" דבזמננו אין נוקקין לפסוק כן ולא ניתן לכל אחד ואחד להורות בזה לעצמו היתר. וכן בזמננו שההשגחה נסתרת יש לנו לחשוש במבזה ת"ח ולתלות שאינו מפני רשעותו אלא שלא זכה לאמונה בהשי"ת ותורתו כראוי, ועי"ז הגיע לקלקול זה והוא כתינוק שנשבה וכמש"כ רבינו החזו"א וכדלעיל. וכן הא בחזו"א שם סימן ב' ס"ק ט"ז מבואר שבוה"ז מעיקר הדין בכל גווני ליכא מורידין ולא מעלין ע"ש מילתא בטעמא. ולכן למעשה אין להקל בזה כלל, עכ"ל.

בעלמא ואפילו שלא בפניו עון פלילי הוא וחייב נידוי על זה⁶⁰.

ג. יש חומר בביזוי ת"ח שבדורנו מביזוי ת"ח קדושי עליון מדורות שעברו, משום שבזיון זה עושה שלא ילמדו מהם⁶¹.

מקורות וביאורים

⁶⁰ לשון החפץ חיים בהל' לשה"ר כלל ח' סעי' ד.

⁶¹ ז"ל האגרות משה בורה דעה ח"ד סימן נ', הנה החטא היותר גדול הוא של ביזוי גדולי תורה וחכמיה ומנהיגיה, כמפורש בשבת קי"ט ע"ב דא"ר יהודה לא חרבה ירושלים אלא בשביל שבזו בה תלמידי חכמים, ואמר רב יהודה אמר רב כל המבזה תלמיד חכם אין לו רפואה למכתו. ובפרק חלק (סנהדרין דף צ"ט ע"ב) נקרא בשם אפיקורוס לרב ורבי חנינא, ובשם מגלה פנים בתורה שלא כהלכה לר' יוחנן ורבי יהושע בן לוי. וברמב"ם (פ"ו מת"ת הי"א) איתא דזהו שאמרה תורה (ויקרא כ"ו י"ד) ואם בחוקותי תמאסו, מלמדי חוקותי תמאסו, וגם שהוא בכלל כי דבר ה' בזה (במדבר ט"ו ל"א). אבל תמיד היה זה רק מאלו שהם כופרים ושונאי תורה ממש, שכל מי שיש בו קצת שייכות לתורה ולאמונת השי"ת אינו נותן לב לדבריהם, והם פושעים על עצמם, ואין לנו שייכות להם ולא למעשיהם הרעים. אבל בזמן האחרון התחילו אלו שחושבים עצמם לשומרי תורה ולמאמינים בהשי"ת ובתורתו הקדושה גם כן לבזות את גדולי תורה אף מהדורות שעברו שהם קדושים וטהורים ממש כמלאכים כלשון הגמ' (בשבת קי"ט ע"ב שם ויהיו מלעיבים במלאכי האלקים ובוזים דבריו), ואף גדולי התורה שמדור הזה אשר מהם צריכין ללמוד. ועוון בזיונם הוא בין שרוצים ללמוד מהם ובין שאין רוצים ללמוד ממוריהם ורבותיהם, כלשון הרמב"ם אם בחוקותי תמאסו, מלמדי חוקותי תמאסו, שקאי על המבזים ת"ח שבדורם שמהם צריכין ללמוד, ומבזין וממאסין אותם, שלענין זה יש חומר בביזוי ת"ח שבדורנו מביזוי ת"ח קדושי עליון מדורות העברו, משום שבזיון זה עושה שלא ילמדו מהם.

ועי' גם המשך דברי החפץ חיים הנ"ל "וכ"ש אם הת"ח הזה הוא מורה הוראה בעיר דבדאי איסור המבזהו הוא חמור הרבה יותר דמלבד שהוא מוכרח להחזיק אותו לחכם ולנהוג בו כבוד אחרי שהוא סומך על הוראתו עוד בסיפורו עליו דברי גנות הוא מונע את רבים מעבודת השם כי עי"ז אמור יאמרו שאר העם מה נלך ונדרוש מאתו עניני הד"ת שבינינו אחרי שלא יוכל לתווך בינינו ומתוך זה כל אחד בונה במה לעצמו ועוד כמה קלקולים יאריך זכרם, ע"כ.

ולכא' יש להוכיח דחמור טובא ביזוי הת"ח שבדור, דהנה בגמ' סנהדרין צט ע"ב מפרשי' מאי אפיקורס דאמרי מאי אהני לן רבנן לדידהו קרו לדידהו תנו, ואקשי' האי מגלה פנים נמי הוא דכתי' ונשאתי לכל המקום בעבורם, ומשני רבא כגון הני דבי בנימין אסיא דאמרי מאי אהני לן רבנן מעולם לא שרו לן עורבא ולא אסרי לן בן יונה, ולכא' צ"ב דהשתא נמי תיקשי דהאי הוי מגלה פנים הוא דהא כופר הוא בתורה שבע"פ דהא בלאו חכמים לא הוי ידעי' הל' שחיטה ותפילין וכה"ת, ואף דאפשר דאין כונתם להלכות למ"מ, דלזה צריך גם לדידהו את החכמים, אלא עיקר כונתם למה צריך את החכמים שיפרשו את התורה שלא הועילו לנו בזה כלום, אמנם גם זה צ"ב שהרי כל התורה מתפרשת רק עי"ז חכמי ישראל ובלאו ידידהו לא מצאנו ידינו ורגלינו בתורה, ואין לך מגלה פנים גדול מזה, ולכא' נראה דבי בנימין אמרי הכי על ת"ח שבדורם, דמאי אהנו לן הא החכמים שבדורות הקודמים הניחו לנו הכל כשלחן הערוך ותו לא צריכין לחכמי הדור, ולא שרו לן ולא אסרי לן מידי, ועי"ז מביאה הגמ' דכד הוו מייתי בי בנימין טריפתא קמיה דרבא כי הוי חזי טעמא להיתירא אמר להו תחזו דקא שרינא לכו עורבא, וכי הוי חזי טעמא לאיסורא אמר להו תחזו דקא אסרנא לכו יונה, ור"ל הנה חזיתו דאתם צריכים לחכמי הדור. ועי'

פרק ח נא

כמה פרטי דינים

א. המבזה חבירו בפני הס"ת הוא עון חמור מאוד והוא אפיקורס ואין לו חלק לעוה"ב⁶².
ויש אומרים שהמבזה בבית הכנסת ג"כ חשיב אפיקורס⁶³

מקורות וביאורים

לשון הרבינו יונה בשערי תשובה ש"ג אות קנה וכן בכלל האפיקורס האומר מה הועילו לנו הלומדים בלמודם, היש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא, מעולם לא התירו לנו את כל עורב ולא אסרו לנו בני יונה, ואלה האנשים גם לא שמעו גם לא ידעו גם לא פתחה אזנם על התועלות הנמצאות בעסק התורה, ובעבור זאת עסק התורה שפל בעיניהם, והמה היו במורדי אור מעלתה, ע"כ. נראה דכונתו כנ"ל דקאי על לומדי התורה שבדורם.

והנה אף שמשם אין ראייה ממש למש"כ האגר"מ דבזיון חכמי הדור חמור יותר מבזיון חכמי הדורות הקודמים, מ"מ חזינן דהני דמבזי ת"ח שבדורם ואומרים שאין צורך בחכמי הדור ופסו ת"ח מקרב הארץ אוי להם ואוי לנפשם.

⁶² ז"ל המשנה ברורה סי' קנ"א סק"ב יש לזהר בביהכ"נ וביהמ"ד מעון דבורים אסורים כגון לשה"ר ורכילות ומחלוקת וקטטות כי מלבד שהם עונות חמורים מאוד וכו' ועוד תגדל הרעה בזה שהוא מכשיל גם את הרבים בעונות החמורות וכו' עד שנעשה כל הביהכ"נ כמדורה גדולה ובעו"ה באין מזה כמה פעמים לידי חרפות וגידופין והלבנת פנים ברבים [וגם פעמים רבות בפני הס"ת שזה ג"כ עון חמור בפני עצמו כי אפילו המבזה חבירו בפני ת"ח אחז"ל שהוא אפיקורוס ואין לו חלק לעוה"ב וכ"ש למבזה חבירו בפני הס"ת וכבוד השכינה וכמו שכתב כעין זה בתשובת מהרי"ו סימן קנ"ב עי"ש], עכ"ל המשנ"ב, וסמך לזה מהגמ' בברכות דף ח ע"א מאי דכתיב ועוזבי ה' יכלו זה המניח ספר תורה ויוצא. ועי' מהרשד"ם יו"ד סימן קנב.

ומכאן תוכחת מגולה למה שיש נוהגים להעיר לבעל קורא על טעויות שאינם מעכבות והרי כבר כתב הטור באו"ח סימן קמב וז"ל, כתב בעל המנהיג אם טעה הקורא או החזן המקרא אותו טוב שלא להגיה עליו על שגגותיו ברבים שלא להלבין פניו דאף על פי שטעה בה יצא ידי קריאה דאיתא במדרש שאם קרא לאהרן הרן יצא. ועי' בשו"ע בזה. ויש ללמוד מזה כמה חמורה ההערה כשע"פ דין א"צ להעיר, ובפרט אם אין כונתו לשמים. ולפי דברי המשנ"ב בזה שמלבין פני הבעל קורא בפני הס"ת שלא כדין הוא נעשה אפיקורס, אוי לנו מיום הדין. ודי בזה.

⁶³ ז"ל המהרשד"ם באבן העזר סימן קכב, ומה שהוסיף על חטאתו פשע ומרד להכות את חברו בבית הכנסת ובפני רבים אשר שם השכינה כי בית הכנסת שאנו מתפללים נקרא מקדש מעט ואפילו המבזה חברו לפני תלמיד חכם נקרא אפיקורוס כמו שאמרו בסנהדרין אמר ר' יהושע בן לוי אפיקורוס זה המבזה חברו לפני ת"ח ע"כ, עאכ"ו לפני רבים ובבית הכנסת שנקרא אפיקורוס, והרי כתב הרב הגדול גאון בדורו בעל ת"ה בכתבים סי' ר"י על א' שהזיק חברו בשעת הושענות והיה מקום למזיק להנצל מצד המנהג וטעמים אחרים וכתב וז"ל אם יזיק איש לחברו בגופו בעת כזאת עונו גדול יותר משאם

ב. יש שכתב שהמבזה חבירו ברבים ג"כ נעשה אפיקורס, ולא מבעיא אם יש ביניהם ת"ח אלא אפי' אין ביניהם ת"ח ג"כ הוא נחשב אפיקורס.⁶⁴

ג. אין לדון ולהתווכח עם המבזה ת"ח דעלול לגרום בזה להרבות בביזויו.⁶⁵ ואף שהזהירו חז"ל שיש למחות על זילותא דצורבא מרבנן, מ"מ היינו בדרך מחאה דוקא ולא בדרך ויכוח.⁶⁶

ד. אף שאסור לדיין לשמוע דברי בעל דין האחד שלא בפני בעל דין חבירו כמב' בשו"ע חו"מ סי' יז ס"ה, מ"מ במקום שהדין הוא על ביזיון ת"ח, כיון שהזהירו חז"ל דאסור לשמוע בזילותא דצורבא מרבנן ולשתוק, מותר לשמוע צד אחד.⁶⁷

מקורות וביאורים

יעשה כזה במקום אחר שמזלזל בקדושת בית הכנסת כו', עכ"ל. ועוד כתב ביו"ד סימן צח, הוסיף על חטאתו פשע ומרי גדול באשר היה בבית הכנסת מקדש מעט ובפני רבים אשר השכינה שם ולא גרע לע"ד מהא דאמר רבי יהושע בן לוי אפיקורו' זה המבזה חבירו בפני ת"ח ואף אם זיק אש לחברו בגופו בעת כזא' עונו גדול יותר משיעשה כזה במקום אחר ובשעה אחרת הא' שמזלזל בקדושת ב"ה כו' יע"ש. וז"ל מהר"ח פלאג' בשו"ת חיים ביד סימן צא, בשעת קס"ת בין גברא לגברא שהיה הס"ת בתיבה קם אדם אחד והכה לשמש במקל מכה רבה עד שעשה בו פצע וחבורה הא ודאי האיש הלזה חטא חטא גדול יתר מאד היותו בביהכ"נ מקום השכינה והרי אמרינן בסנהדרין צ"ט ע"ב דאפיקורוס הוא המבזה את חבירו בפני ת"ח כ"ש המבזה בתוך ביה"כ מקום השכינה, ע"כ.

⁶⁴ כן מבואר מדברי המהרשד"ם הנ"ל, וז"ל הבאר שבע סנהדרין דף צט ע"א, למ"ד אפיקורוס היינו המבזה את חבירו בפני תלמיד חכם, לא עדיף תלמיד חכם מן רבים שאינו תלמיד חכם, ובפרט שעל הרוב יש תלמיד חכם אחד לכל הפחות ברבים, עכ"ל.

⁶⁵ תנן באבות פ"ב מ"ד דע מה שתשיב לאפיקורס. וכל המפרשים ביארוהו באפיקורס גמור וכ"מ ממה שאמרו עלה בסנהדרין לח ע"ב ל"ש אלא אפיקורס גוי אבל אפיקורס ישראל כ"ש דפקר טפי, אמנם במחזור ויטרי סימן תכה כתב על זה וז"ל, בכל ישראל יש להם חלק נחלקו בו חכמים יש מפרש זה המבזה תלמיד חכם ויש מפרש זה המגלה פנים בתורה שלא כהלכה כגון מנשה בן חזקיה שהיה יושב ודורש באגדות של דופי, ובפ' אחד דיני ממונות א"ר יוחנן לא שנו אלא אפיקורוס גוי אבל אפיקורוס ישראל כל שכן דפקר טפי, ע"כ. לכאו' נראה מדבריו דדברי הגמ' בסנהדרין שייכי גם במבזה ת"ח, וא"כ נפק"ל דאין להתווכח עם מבזה ת"ח דפקר טפי.

⁶⁶ כן נראה פשוט.

⁶⁷ כ"כ בתשו' שבות יעקב ח"ג סימן צט, והביאו בפתחי תשובה חו"מ סי' יז סקי"א וז"ל, ע"ד המעשה הרע שנעשה שהתחיל אחד במריבה עם ת"ח וקראו אותו חצוף עזות פנים וכו' יורני מורינן ורבינו מה דינו, תשובה אף שאין דרכי להשיב לאחד מן הצדדים בדברי ריבות וכו' אמנם חזרתי ואמרתי כבר הזהירו חכמים ז"ל דאסור לשמוע בזלותא דצורבא מרבנן ולהיות שותק ובודאי ראוי להפוך בזכותא דצורבא מרבנן, גם מתשובת מהרש"ל סי' כ"ד מתיר כה"ג להפוך בזכות על אלמנה אחת אם השאלה רחיק ממנו ולא יהיה דיין בדבר ובתשו' מהרשד"ם בי"ד סי' קנ"ג כתוב דבאפרושא מאיסורא אפי' מדת חסידות ליכא עכ"ל, ואין לך אפרושי גדול מזה דהרי הוא כאפיקורס המבזה חבירו בפני ת"ח מכ"ש המבזה ת"ח

ה. המבזה רבותיו נועלין ממנו דרכי התשובה שדבר זה גורם לו לדחפו ולטרדו כגחזי ובזמן שנטרד לא ימצא מלמד ומורה לו דרך האמת⁶⁸.

איתא בב"מ דף פד ע"ב כי הוה קא ניחא נפשיה (דר' אלעזר ב"ר שמעון) אמר לה לדביתהו ידענא בדרבנן דרתיחי עלי ולא מיעסקי בי שפיר, אוגנין בעליתאי ולא תדחלין מינאי. אמר רבי שמואל בר נחמני אישתעיא לי אימיה דרבי יונתן, דאישתעיא לה דביתהו דרבי אלעזר ברבי שמעון לא פחות מתמני סרי, ולא טפי מעשרין ותרין שנין אוגניתיה בעליתא, כי הוה סליקנא מעינא ליה במזייה, כי הוה משתמטא ביניתא מיניה הוה אתי דמא. יומא חד חזאי ריחשא דקא נפיק מאוניה, חלש דעתאי. איתחזי לי בחלמא, אמר לי לא מידי הוא, יומא חד שמעי בזלותא דצורבא מרבנן ולא מחאי כדבעי לי, ע"כ.

מקורות וביאורים

עצמו וכן נראה לי ראייה מסוגיא דש"ס דגיטין דף ז' שלח מר עוקבא לר' אלעזר בני אדם העומדים עלי וכו' הדבר יצא מפי ר' אליעזר וכו' ולכאורה קשה איך שלח מר עוקבא לר' א הלא בודאי לא ישיב לו ר"א כלום כיון שלא נשאל משני צדדים, וגם על ר' אליעזר גופא איך השיב לו ודבורו עושה רושם כדאמר יצא מפי ר"א, והלא לא נשאל משני צדדים, אלא ודאי צ"ל כבוד תורה ות"ח כזה עדיף להשיב להשואל לבדו, אף על גב דמצינו בשבת דף קי"ט ע"א אמר מר בר רב אשי אי אתי צורבא מרבנן לקמי לדינא פסילנא ליה דחביב עלי כגופו, ומ"מ הא אמרי' במו"ק צורבא מרבנן עביד דינא לנפשיה ומכ"ש לענין הביזה דהא מותר לנדות לכבוד עצמו, עכ"ל.

⁶⁸ רמב"ם פ"ד מתשובה ה"ב.

☞ העתק מכמה ספרים בחומר מבזה ת"ח ☞

אף שהיה אפשר לכתוב בכדי חיבור שלם בחומר הענין בחלק האגדה אך אי"ז מטרת הקונטרס, ובפרט שיש בזה כמה חיבורים מועילים, אמנם שלא להשאיר הנייר חלק העתקתי בקצרה מלשון כמה רבותינו האחרונים זיע"א

כתב הפלא יועץ בערך אפיקורוס, וז"ל, אפיקורס הוא מאותם שאין להם חלק לעוה"ב, ולפ"מ שפירשו רז"ל בענין אפיקורס, רבים כשלו ונפלו, ה' הטוב יכפר בעד שהרי אמרו היכי דמי אפיקורוס כגון דאמר הני רבנן שהוא לשון בזיון או דאמר מאי אהנו לן רבנן אי קרו לדידהו קרו, או שמבזה תלמיד חכם או שמבזה חבירו בפני ת"ח, ובזה בפרט רבה המכשלה וכו'. עכ"ל.

ועוד כתב בערך חילול ה', חילול ה' ידוע שהוא חמור מכל עבירות שבתורה וכו' ובפרט בדורות הללו צריך זהירות גדול ושמירה יתירה כי הן בעון רבו המתפרצים שנפשם שוקקה לדבר תועה על הת"ח ועל יראי ה' וחושבי שמו, ואפילו אם יהיו כל דרכיו משפט כמלאך ה' צבאות לא יבא ולא יהיה שיכשל בדבר קטון בין באונס בין בשוגג או שיחשדוהו במה שאין בו או שישמעו עליו שום שמועה רעה לא יחתרו לדעת אמתותן של דברים היכי הוה עובדא, ותכף פוערין פיהם לבלי חק ויהיו מלעיגים במלאכי אלקי"ם ואפילו על הקטנים המתחילין ללמוד אם יעשו מילי דינקותא תכף נושאים התורה על פיהם ואומרים ראו בן שלומד גמרא, אי חזו גברא שהוא ת"ח או חזו גברא שמחזיקין אותו לחסיד או לירא שמים כך וכך מעשיו ואין מכריע לכף זכות רק פותחים כולם לחובה אוי להם ולנפשם כי גמלו רעה והם יטלו חלק בראש בעון חילול ה' וכמה רעות עושים שמדברים לשון הרע ושגורמים חילול ה' ושמנועים את הרבים מליכנס בדרך חכמה וחסידות כי ירא מחרפת נבל, והאנשים השלמים אין להם אלא להשתדל בכל עוז לעשות הטוב והישר בעיני אלקים ואדם ולשפוך נפשם לפני ה' שיתקנם בעצה טובה ושינחם במעגלי צדק, ואם בכל זאת ירצו לדבר עליו תועה אפשר שלא יהיה בו חטא והם ישאו את עונם כי מי יוכל לצאת י"ח כל אדם וכל הדעות, וגם על משה רבנו ע"ה דברו דכתיב וידבר העם באלקים ובמשה וכו', ע"כ.

החפץ חיים בפירושו לתורת כהנים פרשת שמיני במכילתא דמילואים **אות כא** כתב לפרש חטאם של נדב ואביהוא בדרך נפלאה וז"ל התו"כ על הפסוק ותצא אש לפני ה', באותה שעה קפצה פורענות על נדב ואביהוא, ויש אומרים מסיני נטלו להם, שראו את משה ואת אהרן שהיו מהלכים תחילה הן באים אחריהם וכל ישראל אחריהם אמר לו נדב לאביהוא עוד שני זקנים הללו מתים ואנו ננהוג את הקהל, אמר הקדוש ברוך הוא נראה מי קובר את מי הם קוברים אתכם ויהיו הם מנהיגים את הקהל. וכתב החפץ חיים בביאורו שם, אנשים גדולים כאלו א"א שיהיה דבריהם כאנשים פחותי ערך, ולענ"ד הכונה במה שאמרו **מסיני** שבעת שאמר הקב"ה עלה אתה ואהרן עמך והכהנים, היינו שהכהנים מחיצה בפ"ע והעם אל ירסו לעלות אל ה' פן יפרץ בם, שמי שאינו ראוי לאיזה מדרגה גבוהה הוא ניזוק על ידה, א"ל נדב לאביהוא עוד שני זקנים הללו, ר"ל הנה כבר הזקינו, ובזמן קטן בודאי ימותו

ובע"כ אנו נהיה מוכרחים להנהיג הקהל ולשאול במשפט האורים לפני ה' כמו שהיה לבסוף ע"י אלעזר הכהן, ומי יודע אם נהיה ראויים למדרגה זו, והנה לשון זה עוד שני זקנים הללו מתים הוא לשון גרוע מאד, והיה להם לומר פן ח"ו ימותו, ולכן אף שמחשבתם היה לטובה הדיבור לא היה יפה, ולכן השיב הקב"ה מי קובר מי.

חזינו מדברי רבינו הח"ח כמה וכמה הקפידה התורה על נדב ואביהוא עד כדי לענשם במיתה משונה ר"ל, ולהשבית שמחת כלל ישראל בחנוכת המשכן, והכל על דיבור שאינו הגון נגד חכמי ישראל. רחמנא לישזבן.

כתב רבינו החפץ חיים בספרו שמירת הלשון ח"א שער הזכירה פרק טז וז"ל, והנה עון המחלוקת הוא אפילו אם חולק עם אדם השווה לו במעלה, וכל שכן ח"ו אם הוא חולק עם תלמיד חכם אפילו איננו רבו, וכל שכן אם הוא רבו בודאי גדול עונו ונכפלה רעתו. כי ידוע שדרך בעלי המחלוקת לבזות בדברים לצד שכנגדם, וידוע גודל עונשו של המבזה תלמיד חכם ממה שאמרו בחלק ונפסק כן ביו"ד בסימן רמ"ג ס"ו שהמבזה תלמיד חכם הוא בכלל כי דבר ה' בזה הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה (ואפילו בזמננו, אם הוא רק ראוי להורות ויגע בתורה נקרא תלמיד חכם, והמבזה אותו אפילו בדברים בעלמא, ואפילו שלא בפניו עון פלילי הוא, וחייב נידוי על זה כדאיתא ביו"ד בסימן רמ"ג ס"ז ובסימן של"ד בש"ך סקס"ח) וגם אין לו רפואה למכתו עבור זה כדאיתא (בשבת ק"ט) אמר רב יהודה אמר רב כל המבזה תלמיד חכם אין לו רפואה וכו'. וגם חורבן ירושלים היה עבור זה החטא כדאיתא שם לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה חכמים, שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים ובזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה' לאין מרפא עוד אמרינן בברכות (י"ט) אמר ר' יהושע בן לוי כל המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים נופל בגיהנם שנאמר וגו'.

עוד אמרינן (בסנהדרין ק"י) אמר רב חמא כל העושה מריבה על רבו (פי' שגורם בהמשכת דבריו שגם אחרים יחלקו על רבו) כחולק על השכינה שנאמר בהצותם על ה' ואמר רב חמא בר חנינא כל העושה מריבה עם רבו כאלו עושה עם השכינה שנאמר המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה'. עוד איתא שם בהאי ענינא אמר ר' חנינא בר פפא כל המתערם על רבו כאלו מתערם על השכינה שנאמר וגו'. אמר רב אבהו כל המהרהר אחר רבו כאלו מהרהר אחר השכינה שנאמר וגו'. וד' מדרגות דקחשיב הגמרא למטה להורות לנו דאפילו ההרהור לבד הוא ג"כ איסור גדול.

ומה נואלו האנשים שנקל בעיניהם לחלוק על הרב והבית דין שבעיר ולבזותם, ואינם חרדים מהעונש הגדול המעודד לבוא עבור זה לעוה"ב כמו שבארנו, וגם בעוה"ז לא יצלו מן השפטים הרעים עבור זה. בא וראה מה דאיתא במדרש רבה פרשת פינחס על הפסוק והדרת פני זקן שהוא קאי על חכם כדאיתא בקידושין (דף ל"ב) וז"ל: ואיזה הדור שאמרה תורה והדרת, שלא יעמוד במקומו ולא ישב במקומו ולא יהא סותר דבריו וכו', שכל מי שאינו נוהג ברבו כל המידות אלו נקרא רשע לפני המקום, ותלמודו משתכח, ושנותיו מתקצרות, ולבסוף הוא בא לידי עניות, שנאמר וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מלפני

האלהים עכ"ל המדרש. והנה המדרש איירי אפילו אם אינו מהדרו כראוי, וכל שכן אם הוא ממשיך עליו מחלוקת מאנשי עירו בודאי יענש בכפלים.

ולפלא גדול על בעל המחלוקת, הלא אם אחר יפגע מעט בבנו אפילו שלא במתכוין, מפיו לפידים יהלוכו עליו, וכל שכן אם יזיק לו בכונה ונפל עי"ז למשכב, אף שנתרפא, יפרסמו לאיש אכזרי בעיני הכל עבור זה, ולא ישקוט ולא ינוח עד שיגמול לו כמעשהו, ובלבו ינקוט עליו עבור זה שנאה נצח. וכשהוא בעצמו מביא כל הצרות על בניו עבור זה, ואפשר שימותו גם כן ח"ו, וכמו שכתבנו למעלה בפרק ט"ו בשם המדרש שאפילו יונקי שדים נענשין עבור זה החטא (וכה"ג איתא בתנ"א פכ"א), לא יחוס עליהם כלל, ואדרבה דרך מידתו שרומז לאנשי ביתו שיחזיקו עמו במחלוקתו, כעין שמצינו בדתן ואבירם שיצאו נצבים פתח אהליהם הם ונשיהם ובניהם וטפם. והרי זה כמו שאומר הכתוב האבות מלקטים עצים והבנים מבערים את האש, אין זה כי אם שהיצר הרע מסמא את עיניו ושם לפניו כל הבורות והפחיתים לעמק שוה.

עוד בא אחי ואראך גודל כח היצר שיש במדת הנצחון, שכשנכנס בעומק המחלוקת, אז אף אם יראה בעיניו שהולך בדרך חשך ואפלה, וירד לגיהנם עי"ז, אעפ"כ הוא מתרצה יותר לילך בעומק שאלו ולא יחשוך מן המחלוקת. וירושה היא להם מין יצר הרע הזה מאביהן דתן ואבירם, הם הם אביהן של כל בעלי המחלוקת, והם אמרו כן בפירוש כדאיתא במ"ר פרשת קרח, שאמרו הרי אנו מעמידין דברינו ואין אנו עולין מדינה של גיהנם [פי' אף שאין אנו עולין אעפ"כ אנו מעמידין דברינו]. על כן חוס אחי וחמול על נפשך ונפש בניך ובנותיך ומנע עצמך מהמחלוקת.

ואפילו אם כבר נכנס בענין המחלוקת וקשה לו להפרד משאר חבריו בזה, אעפ"כ יראה בכל כחותיו לסלק עצמו מהם, וכמו שעשה און בן פלת שהיה מתחלה בעצה אחת עם הבעלי מחלוקת כמו שכתוב בתורה, ולבסוף נשתמט מהם כמו שאמרו בפרק חלק, ולכך לא נענש בבא עת פקודתם. ולא ישמע לדברי היצר - הרע וטענותיו, שמסיתו כי לא לכבוד יהיה לו אם יפסיק באמצע ולא יגמור הנצוח, כי מוטב לאדם שיכסף בעלמא הדין לפני איזה אנשים יחידים ולא יכסף בעלמא דאתי לפני כל הפמליא של מעלה. ואמרו חז"ל (עדיית פ"ה) מוטב לאדם שיקרא שוטה כל ימיו ואל יהיה רשע שעה אחת לפני המקום.

כתב הג"ר ישראל אליהו ויינטרוב זצ"ל בהסכמתו לספר כבוד חכמים וז"ל, חיים אנו בתקופה שהגדירה חז"ל בשם "עקבתא דמשיחא", פי' המילות הוא שהיא תקופת המעבר בין כל הגלות לתקופת אחרית הימים, בהעקב נפגשות סוף קומה הראשונה עם תחילת קומה השנייה, אבל כאן שניהן משמשות בערבוביא, כי אין גבולות מפורשות בבין השמשות הזה, אמנם העיסוק בשמים להוציאנו משעבוד מלכיות וכו' מכניס להתקופה רגשי עצמאות כי עצם היציאה מהשעבוד היא החזרת קניית העצמאות, רגש זה שופע לתוך התקופה לקנות את העצמאות, ובהיות שהכל בערבוביא, על כן כשהוא מגיע אל גבול הנפשות יכול הוא להופיע בשני גיוונים, א. בציור של פיתוח היכולת הפנימי לשגשג ולהרקייע שחקים כי אמנם זהו הפוטנציאלי שנמצא בנפש האדם ולעלות דרגות רמות בעזרתו ית"ש זהו כשנקלט

בקדושה, ב. שמופיע במקום שנאחז בו הרע במידות או בהשקפות אז הוא מצמיח רק קוץ ודרדר יערף כמטר לקחי וכשמגיע למקומות השפלות ממש אז מתפרץ בהכרזת עצמאות שכל כולה מרידה אני ואפסי עוד, מהופעת רגשי עצמאות אי אפשר להשתחרר רק צריכים להבינה ולכוונה לכיוון הישר, כאן הוא שורש הבעיות שלדאבונינו רואים אנו בביהמ"ד התפרצויות של רגשי עצמאות להתחצף נגד גדולי האחרונים זצ"ל בלי להסתכל שאנו כנמלים מול דעת תורה הענקית שלהם והלואי נזכה לתרץ דבריהם ולהיות חלקינו בתורתם, וכבר אמר המלך החכם (משלי ל יב) דור טהור בעינינו ומצואתנו לא רוחץ.

בספר ברכת אברהם להג"ר אברהם ארלנגר שליט"א בחלק המאמרים מידות והשקפות עמ' רעא כתב וז"ל, ומאחר שנתבאר שיש ענין קנאה טובה מענפי אהבת ה"ת שנפשו חרה לה על חילול כבוד שמים ומתעורר לשנאה נגד פורצי גדר ונגד כל הפוגעים בתורה ומצוות ואפילו על קוצו של יו"ד, צריכים להזהיר ולעורר תשומת לב פן יהיה ח"ו ענין קנאת עצמו או רבו או אנשי שלומו נגד תלמידי חכמים וגדולים וצדיקים שהשטן בא בלבוש של מקנא קנאת ה' ויוצא למלחמה באיצטלא של מלחמת ה', ומבזה תלמידי חכמים על שדעתם על פי התורה אינה כדעת המקנא, ועל שהכרעתם בהלכה או בהנהגה אינה כהכרעת והנהגת המקנא, ולפי דעתו אינו כמו שהוא מבין דעת רבותיו, והותרה הרצועה עד כדי בזוי תלמידי חכמים שכל המבזה ת"ח הוא בכלל אפיקורס שאין לו חלק לעולם הבא כמבואר בסנהדרין פ"ט ע"א, ובהיתר מדומה של קנאת ה' מחרפים ומגדפים ומקללים תלמידי חכמים וצדיקים הנמשכים אחריהם תלמידיהם ותלמידי תלמידיהם ועל כולם מותר לדבר לשון הרע ושקר ומוציא שם רע וליצנות והכאה, והכל לשם שמים ר"ל, וכמה כואב הלב על סילוף דעת תורה ועל הצלחת מעשה שטן עד שבעינינו ראינו ואזנינו שמעו דברי חירוף וגידוף חמורים נגד גדולי עולם בעון שאין דעתם והכרעתם כדעת המחרפים ולא ידעו ולא יבינו כי הכל מעשה שטן, והוא היצר הרע והוא המלאך המות להכניס מחלוקת בין שומרי מצותיו, ולא על זה נאמר קנאת ה' ח"ו, ואטו לא היו דעות חלוקות מעולם, ואטו כל החולק על חבירו הותר לבזותו, ומה עוד שהנערים מבזים את הזקנים שעליהם נאמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך, ועמי הארץ או תלמידי חכמים קטנים וצעירים מבזים את אלו שגדולים הרבה יותר מהם. ועיי"ש עוד שהרחיב בדוגמאות שאפי' המכוין לש"ש יש לו לפחד טובא מזה ומסיים וז"ל, הרי לפנינו דוגמא שגם אם הכוונה לשם שמים יתכן עונש נורא על צער והלבנת פנים ר"ל וכל מי שנכשל בכיוצא בזה יזדרז לחזור בתשובה ולתקן מעשיו טרם ח"ו יענש בעונשים חמורים כל כך כמו קבורת בנים וכיו"ב והרבה שמענו מעונשים חמורים שפקדו למבזי ת"ח, ע"כ.